

T.C.

GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR’AN IŞIĞINDA AİLENİN İNŞASI VE EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümeyra ARAS

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR

GAZİANTEP

2023

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSASÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'AN IŞIĞINDA AİLENİN İNŞASI VE EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümeyra ARAS

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR

GAZİANTEP

2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Hümeýra ARAS tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR danışmanlığında hazırlanan “KUR’AN IŞIĞINDA AİLENİN İNŞASI VE EĞİTİMİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 11.10.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR

(GİBTÜ TİB Ana Bilim Dalı)

Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR

(GİBTÜ TİB Ana Bilim Dalı)

Üye

Doç. Dr. Maşallah TURAN

(MAÜ TİB Ana Bilim Dalı)

Üye

Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ

(GİBTÜ TİB Ana Bilim Dalı)

Sonuç

☐ Kabul

☐ Ret

☐ Kabul

☐ Ret

☐ Kabul

☐ Ret

☐ Kabul

☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

26/10/2023

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

11.10.2023

Hümeysra ARAS

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

KUR'AN IŞIĞINDA AİLENİN İNŞASI VE EĞİTİMİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 23.10.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı :%22

Tek kaynak oranı :%1 çıkmıştır.

23.10.2023

Mehmet DEMİR

ÖZET

KUR'AN IŞIĞINDA AİLENİN İNŞASI VE EĞİTİMİ

Hümeysra ARAS

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi / Ekim / 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR

Evrensel niteliğe sahip İslamiyet'in insanlar için murad ettiği nihai amaç dünya ve ahiret saadetlerini sağlamaktır. İnsanların mutluluğunun ve aidiyet bilincinin sağlandığı öncelikli kurum ailedir. Kur'an'da aileyle ilgili takriben iki yüz âyet zikredilmekte, mutlu ve huzurlu bir yuva kurmanın kaideleri belirtilmektedir. Böylece aileye pek çok âyette dikkat çekilmektedir. Zira toplumun hidayetine vesile olabilecek şahsiyetler onda yetişmektedir. Aile, bireyin eğitim aldığı doğruyu ve yanlışı öğrendiği ilk yerdir. Aile toplumun mihenk taşıdır. Toplumdaki her aile ayrı bir kıymeti haizdir. Aileye bu kıymetin tevdi edilmesi ailenin temelini teşkil eden unsurların sağlam ve değerlerine bağlı bireylerin yetişmesini sağlamasıdır. Bu bakımdan her nizam ailenin inşasına yönelik onun eğitimi üzerinde önemle durmuştur. Dolayısıyla sağlam ve değerlerine sahip çıkan bir nesil inşa edilmek isteniyorsa, Yüce Allah katından dünyevi ve uhrevi saadetlerini temin etmeleri için bütün insanlara gönderilen Kur'an'dan mutlaka istifade edilmelidir. Kur'an her çağda insanların ihtiyaçlarına cevap veren yegâne ilahi bir kitaptır. Mahrem kabul edilen Müslüman ailenin inşası ve yapısının korunması her an ehemmiyet arz eden bir mevzudur. Binaenaleyh son zamanlarda Müslüman aile kurumunun batıya temayülü ile birlikte yozlaştığı; modernizm uğruna değer yargılarından taviz veren ferdiyet algısının oluştuğu durumlar onda ciddi problemlere sebep olmaktadır. Ayrıca postmodern dünyanın Kur'an ile inşa edilmiş, eğitilmiş ve desteklenmiş bu Müslüman aile kurumunun temelinde dinamit koyduğu, onda infial oluşturduğu, onu tahrip ettiği görülmektedir. Ailede oluşan bu tahribatla mücadele edip aileyi ıslah etmeye çalışmak kolay değildir. Girilen bu girdaptan kurtulmak ancak Kur'an ve onun açıklayıcısı olan Sünnet ile mümkün olabilir. Aksi takdirde tahribata uğrayan büyük önemi haiz bu güzide kurum ve onunla beraber Müslüman aile değerleri yok olmaya yüz tutar. Bu tahribatla oluşan zararın hiç olmazsa en az seviyeye indirilmesi ise ancak varoluşsal köklerimize dönmekle, özellikle vahyin gerektirdiği hususları hayatımızda uygulamakla; Kur'an ışığında aileyi inşa edip eğitmekle mümkün olabilir.

Anahtar Sözcükler: Kur'an, Tefsir, Aile, İnşa, Eğitim.

ABSTRACT

FAMILY CONSTRUCTION AND EDUCATION IN THE LIGHT OF THE QUR'AN

Hümeyra ARAS

Gaziantep Islam Science and Technology University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

M.A./ October / 2023

Supervisor: Dr. Lecturer Mehmet DEMİR

The ultimate purpose of Islam, which has a universal quality, is to ensure the happiness of the world and the hereafter. The primary institution where people's happiness and sense of belonging is ensured is the family. About two hundred verses about the family are mentioned in the Qur'an, and the rules of establishing a happy and peaceful home are stated. Thus, attention is drawn to the family in many verses. Because the personalities that can be instrumental in the guidance of the society grow in him. The family is the first place where the individual learns the right and wrong, where he is educated. The family is the cornerstone of society. Every family in society has a different value. Conferring this value to the family is to ensure that the elements that form the basis of the family are strong and loyal to their values. In this respect, every system emphasized its education for the construction of the family. Therefore, if it is desired to build a generation that is strong and protects its values, the Qur'an, which has been sent to all people to ensure their worldly and otherworldly happiness from Almighty Allah, must be made use of. The Qur'an is the only divine book that meets the needs of people in every age. The construction and preservation of the Muslim family, which is considered to be private, is an issue of great importance at all times. Consequently, lately the Muslim family institution has degenerated with its western leaning; The situations in which the perception of individuality, which makes concessions from value judgments for the sake of modernism, occur, cause serious problems in him. In addition, it is seen that the postmodern world put dynamite on the foundation of this Muslim family institution, which was built, trained and supported by the Qur'an, causing indignation and destroying it. It is not easy to fight this destruction in the family and try to reform the family. Only the Qur'an and its explanatory Sunnah can be freed from this vortex. Otherwise, this distinguished institution of great importance, which has been destroyed, and the values of the Muslim family with it, are on the verge of disappearing. The only way to minimize the damage caused by this destruction is to return to our existential roots, especially by applying the issues required by the revelation in our lives; It can be possible by building and educating the family in the light of the Qur'an.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Family, Construction, Education.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR	1
GİRİŞ	2
I. Araştırmanın Konusu.....	2
II. Araştırmanın Amacı	3
III. Araştırmanın Önemi	4
IV. Araştırmanın Metodu.....	4
V. Ailenin İnşası ve Eğitimi Hakkında Yapılan Çalışmalar.....	5
BÖLÜM I	12
KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN AİLENİN İNŞASI	12
1.1. Kur'an'da Aile.....	12
1.1.1. Ailenin Sözlük Tanımı	13
1.1.2. Ailenin İstılahi Tanımı	13
1.2. Kur'an'da Ailenin Ehemmiyeti.....	14
1.2.1. Kur'an'ın ve Sünnet'in Evliliğe Teşviki	17
1.2.2. İslam'da Kadının Konumu	21
1.2.3. Ailenin Dağılmasını Önlemek İçin Alınması Gereken Tedbirler	25
1.3. Kur'an'da Ailenin İnşasında Din Eğitiminin Rolü.....	29
1.3.1. Ailede Din Eğitiminin Gayesi	29
1.3.2. Ailenin İnşasının İlk Merhalesi, Eş seçimi.....	30
1.3.3. Din Eğitimi ve Fıtrat Arasındaki İlişki.....	31
1.3.4. Çocuğa Din Eğitimi	34
1.4. Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Örnek Aile İnşası	38
1.4.1. Aile İçi İlişkilerde İletişim.....	40
1.4.2. Eşler Arasındaki Sevginin Tezahürü.....	42

1.4.3. Aile İçinde İstişarenin Önemi.....	45
1.4.4. Aile İç İlişkilerde Güven ve Sadakat	46
1.4.5. Aile içi Bireylerde Emanet Bilinci.....	50
1.4.6. Ailede Mahremiyet İlkesi.....	52
BÖLÜM II.....	58
KUR'AN IŞIĞINDA AİLENİN EĞİTİMİ	58
2.1. Eğitim Nedir	59
2.2. Kur'an'a Göre Toplumda Eğitimin Önemi.....	61
2.3. Kur'an Eğitiminde Ahlâkın Rolü	63
2.3.1. Ahlâkın Terim Anlamı	64
2.3.2. Ahlâkın İstılahi Tanımı	65
2.3.3. İslam'da Ahlâk Eğitiminin Önemi.....	66
2.4. Kur'an'da Eğitimin Önemi	69
2.4.1. İslam'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa.....	70
2.4.2. Kur'an'da İlmin Ehemmiyeti.....	71
2.5. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek Aile Eğitimi	73
2.5.1. Aile de Nebvi Eğitim Metodu ve Hoşgörü	74
2.5.2. Nebvi Eğitim Metodunda Adalet	76
2.5.3. Çocuk Eğitiminde Nebvi Metod: Şefkat ve Merhamet	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	84

ÖN SÖZ

Modern çağda günümüz evliliklerine bakıldığında zaman Kur'an eksenli bir aile inşasından ve eğitiminden uzaklaştığı görülmektedir. Ayetlerle önemi vurgulanmış ulvi meziyetleri ihtiva eden bir aileden sufli arzularla ihata edilmiş, kendi özünden uzaklaşmış, sabır, merhamet, hoşgörü ve meveddetten vareste bir şekilde yuvalar inşa edildiği gözlenmektedir. Aileler ayetlerin ışığından uzaklaştıkça karanlık ortama girmekte, dolayısıyla problemler ve aile içindeki tefrikalar ve anlaşmazlıklar sâdir olmaya başlamaktadır. Böylece ailelerde tahribatlar tezahür etmektedir. Aile kurumu sadece kendi içimizdeki tefrikalarla kalmayıp dış muharriklerle de mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Konuyla ilgili olarak birçok ayette, ailenin inşası ve eğitimine dair hususlar yer almaktadır. Bu hususlar, Kur'an'da ehemmiyeti haiz bir durum arz etmektedir. Kur'an ışığında değerlendirme yapıldığında, İslam'da ailenin önemi, eşlerin birbirlerine ve ailenin diğer fertlerine karşı yaklaşımı, aile içindeki anlaşmazlığın giderilmesinde nasıl bir yol izlenilmesi gerektiği, ailenin sadece inşa edilmesiyle yetinilmediği, aynı zamanda onun eğitilmesini de vurgulayan kural ve kaidelerin söz konusu edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Kur'an'da ifade edildiği gibi her konuda üsve-i hasene olan Hz. Peygamber, aile konusunda da ayetlerin nasıl tatbik edileceğini göstermiş bulunmaktadır. Binaenaleyh çalışmamızda Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde ailenin inşa edilip eğitilmesi ile ilgili hususlara da yer verilmiş olmaktadır.

Aile içerisinde başta din eğitimi olmak üzere eğitimin nitelikli ve dini değerler kapsamında verilmesi önemlidir. Bunu, çağın gelişmelerinden vareste bir şekilde değil, çağa vakıf olarak yapılması gerektiği kabul edilebilir. Bu konuda pergel metaforu mikyas olarak ele alınabilir. Pergelin merkez ucu Kur'an, Sünnet, milli ve mânevi değerlerde, diğer ucu ise gelişmelerde olmak kaydıyla ailenin inşası ve eğitimi yapılabilir. Böylelikle Kur'an ve Sünnet telakkileri ile mücehhez bir yuvada Kur'an'ın nizamını payidar kılmada en büyük desteği veren Hz. Peygamber'in varisi gençler yetiştirilebilir. Bu çalışma, söz edilen konuları ve detaylarını ele almaktadır. Ayrıca benzer araştırmalar için ilham kaynağı olacağı da ümit edilmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde ve konunun işlenişinde beni yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR’e teşekkürlerimi sunarım.

Tez alışma sürecinde sürekli yanımda olan ve beni her konuda destekleyen aileme de teşekkür ederim.

Hümevra ARAS

şahinbey/Gaziantep

Ekim 2023

KISALTMALAR

- as. : Aleyhisselam
b. : İbn, bin (oğul)
c. : Cilt
cc. : Celle Celâluhû
çev. : Çeviren
DİA. : Diyanet İşleri Ansiklopedisi
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. : Editör
Hz. : Hazreti
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
ra. : radiyallahu anh
sav. : sallallahu aleyhi ve sellem
ts. : Tarihsiz
thk. : Tahkik eden
trc. : Tercüme eden
vb. : Ve Benzeri
vd. : Ve Diğerleri
vs. : Vesaire
bkz. : Bakınız
s. : Sayfa
yy. : Yayıncı yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Son yüzyıllarda insanlık tarihinin toplumsal değişim serüveni yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir. Sosyo-kültürel alandaki bu değişim bilhassa sosyal ve kültürel alanda kendini göstermektedir. Sosyo-kültürel temelleri teşkil eden modernizm ve varyasyonları günümüzde hayatın bütün pratiklerine müdahale ederek etki sahasını daha da genişletmiş bulunmaktadır. Toplumsal değişime sebep olan modernizmin ortaya çıkışı insanlık aile yapısında onun kendi öz benliğini oluşturan geleneksel bir anlayıştan çağdaş yaklaşıma yönelik düşünce yapıları ve pratikler oluşturmuş vaziyettedir. Bu yaşanan değişimden en çok etkilenen ailenin temel unsurları olduğu gözlemlenmektedir. Din ve aile ilk insandan beri var olup süregelen ve hayatın en önemli ve vazgeçilmez unsurları olan fenomenlerdir. Dünyanın her yerinde çeşitli sebeplerden ötürü yozlaşan en önemli kurum aile ve onu meydana getiren unsurların olduğu görülür. Değişen dünya düzeniyle beraber çözümler yaşayan sadece ailenin inşasının temeli değil, bir neslin ihyasının inşasına vesile olacak değerlerin aktarılmasında da çözümler yaşandığı görülmektedir. Bu sebeple ailenin inşası için birçok araştırma yapılması gerekmektedir. İncelenecek olan bu araştırmadaysa diğer araştırmalardan farklı olarak öncelikle Kur'an çerçevesinde ailenin inşası ele alınacaktır. Ailenin inşası ayetlerle değerlendirilip akabinde de aileye verilmesi gereken eğitimin Kur'an ve hadis zaviyesinden anlatılacak olup bununla birlikte pozitif ilimlerle de desteklenmeye çalışılacaktır. Ayrıca eğitimin kanalize edildiği unsurlar olan toplum ve ahlak izah edilecektir. Akabinde ailenin inşasını teşkil eden unsurların neler olduğu, bunun yanı sıra Kur'an'ın aile kurumuna vermiş olduğu önem ele alınacaktır. Daha sonra ise Kur'an çerçevesinde aile içi ilişkileri düzenleyen din eğitiminin nasıl verileceği ve bunu en iyi ve güzel örnekleriyle ortaya koyan Hz. Peygamber'in aile eğitimi üzerinde durulacaktır.

II. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın gayesi, bireylere verilen aile eğitimini sadece münferit olarak değil, içtimai anlamda da her aileyi ve bilhassa toplumun temel yapısını etkileyen bir faktör olarak üzerinde durmaktır. Bununla beraber ailenin inşasını ve ailedeki din eğitimini Kur'an ve Sünnet eksenli bir bakış açısıyla ele alarak aile kurumundaki tahribatları bir nebze de olsa önlemek, oluşan yanlışları düzeltmek ve meydana gelen problemleri çözmek için elden geldiğince muhtelif yollar göstermektir. Bunun yanı sıra günümüzde evliliğe ve yuva kurmaya verilen önemin azaldığına hatta evlilik akdiyle kurulan ailenin yerini az da olsa sufli arzuların ve bozuk muharrik güçlerin; fasit dinamiklerin işgal ettiğine dikkat çekmektir. Bu alışmanın, Kur'an ve hadis eksenli ailenin inşası ve eğitimi hususunda hem fertlerin yetişmesinde hem ahlaki bekanın intikalinde sağlıklı, nitelikli, değerlerine sahip çıkan nesilleri oluşurmada katkı sağlayacağı temenni edilmektedir.

Ayrıca toplumda, ailede ve fertlerde eğitimin özellikle din eğitiminin önemini yitirmesi sonucu kendi kültürüne, değerlerine, dinine yabancılaşan bir neslin müşahede edildiği gözlenmektedir. Bu minvalde kendi varoluşsal köklerinden ve öz benliğinden, bilhassa vahiyden uzaklaşan bireylerde ahlaki ve kültürel yozlaşmaların tezahür ettiği görülmektedir. Dolayısıyla burada aile yapısında meydana gelen tahribatın en fazla ailedeki din eğitimini etkilediği inkâr edilemeyen bir vakıa olarak gözler önüne sermektir. Neticede bu değer kayıpları içinde yetişen bireylerden pek sağlıklı ve dini değerlerine bağlı bir neslin yetişemeyeceği müşahede edilmektedir. Bu araştırmada, dini değerlerle desteklenmiş bu güzide aile makamını âyetler ışığında ele alıp onun önemine dikkat çekmek bu çalışmanın gayelerindendir. Bunun yanı sıra postmodern çağda geleneksel geniş aile yapısından ağdaş aile yapısına geçiş serüveniyle beraber yaşanan olumsuzluklara değinilecek ve bu problemlerin çözümü için alternatif yollar gösterilerek katkı sağlamaya çalışılacaktır.

III. Araştırmanın Önemi

Toplumun mihenk taşıını oluşturan geleneksel yapısıyla aile, çekirdek formuyla anne, baba ve çocuklardan oluşur. Milli ve mânevi değerleri tazammun eden aile, yapısal işlev bakımından en köklü toplumsal form olup eğitimin ilk başladığı merhaledir. Ailenin oluşumu ilk insan olan Hz. Âdem'in var olmasından günümüze kadar ulaşan birçok disiplinle mündemiç hale gelen ve yerini başka hiçbir kurumun alamadığı bir makamdır.¹ Kur'an-ı Kerim, dünyada hayatını idame ettiren insanların atası olarak kabul görmüş Hz. Âdem'in bir zevcesi olduğunu, bu ilk eşlerin çocuklarıyla birlikte bir aile olduklarını ve fitri olarak eşrefi mahlûkat olan insanın birtakım mesuliyetler ihdas ederek Kur'an'ın tâbiriyle "emanet"i yüklendiğini haber vermektedir.² Hatta Yüce Allah, varlığının delili olarak Kur'an'da eşler arasında sevgi ve merhamet peyda ettiğini, onları tek bir nefisten yarattığını ve birbirlerine göz aydınlığı olarak bağışladığını belirtmektedir.³ Dolayısıyla Yüce Allah'ın bu âyetleri aynı zamanda kadın ve erkeğin yaradılış gayesini de belirtmiş olmaktadır. Buna göre karı-koca, Yüce Allah'ın aralarında peyda ettiği sevgiyi ve merhameti sağlayıp birbirlerine huzur vermelidirler. Bu sevginin ikmal edilmesi durumunda eşler arasındaki münasebet süfli bir arzu olmaktan çıkar, Kur'an'a veya İslam'a hizmet eden bir nesil yetiştirmek gibi ulvi bir amaca hizmet etmiş olur. Bu ulvi gayeden sapmalar zuhur ettiği zaman aile kurumunda tahribatlar kaçınılmaz bir hal alır.

Toplum yaşantısına bakıldığında din eğitiminin de bu tahribattan nasibini aldığı görülmektedir. Malum olduğu üzere din eğitimi ailede başlar. Ailede vuku bulan bir yozlaşma doğrudan veya dolaylı olarak dini pratikleri, beraberinde çocuklara verilecek din eğitimi olumsuz etkilemektedir. Bu yozlaşmayı, bu tahribatı önleyebilmek ancak genelde toplum hayatını, özelde ise aile düzenini sağlayıp muvazenesini temin eden Kur'an'a ve Sünnet'e sınıksız sarılmakla,⁴ Hz. Peygamber'in sünnetini şiar edinmekle mümkün olabilir.⁵

IV. Araştırmanın Metodu

Araştırmaya başlarken ilk olarak ailenin inşa ve eğitimi ile ilgili ayetler belirlenmeye çalışılmıştır. Akabinde konu ile ilgili ayetlerin tefsirine müracaat edilmiş

¹ Meryem 19/58; Fâtır 35/11.

² el-Ahzâb 33/72.

³ en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/189; er-Rûm 30/21.

⁴ Âl-i İmrân 3/103.

⁵ el-A'râf 7/157; el-Ahzâb 33/21; el-Mümtehine 60/4.

ve hadislerle desteklenip konu başlıkları oluşturulmuştur. Ailenin inşa ve eğitimindeki problemleri belirledikten sonra tahrip sebeplerini ve ardından bunlara çözüm oluşturmak için ayetlerden destek alınmıştır. İlk bölümde konuya hazırlık olması açısından Kur'an ışığında ailenin inşa sürecinden bahsedilmiştir. Daha sonra tefsir, hadis, sözlük, ansiklopedi vb. kitaplardan, ayrıca konu ile ilgili farklı disiplinlerdeki yazılmış diğer kitaplardan da faydalanarak konu tahlil edilmeye gayret edilmiştir.

V. Ailenin İnşası ve Eğitimi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Kur'an ve Sünnet İslam âleminde sadece müfessirlerin veya muhaddislerin değil, diğer ilim ehli insanların da iştigal ettiği alanlardandır. Her ilim ehli çalışma yapacağı alanda muhakkak Kur'an'dan istifade etmiştir. Çünkü Kur'an bütün ilimlerin membaıdır. Aynı zamanda Kur'an bir Müslümanın pratik hayatının muvazenesini sağlayan mukaddes ilahi bir kitaptır.⁶ Bilhassa ilk insandan beri varlığını sürdüren ve neslin devamı için varlığı kaçınılmaz olan ailenin inşa süreci ve eğitimi hususunda önemi haiz açıklamalarda söz konusudur.

Aile ile ilgili yazılan eserlere bakıldığında zaman şu husus dikkat çekmektedir. 19. Yüzyıldan önce yazılan bazı Arapça eserlere bakıldığında “aile” kavramını bütün yönleriyle ele alacak şekilde belirtilmemiş ve müstakil olarak ele alınmamış olduğu görülmektedir. Aile mefhumuna daha genel bir zaviyeden bakılacak olursa ailenin inşa süreci ve eğitiminden ziyade aile efradının birbirlerine olan sorumluluk ve ihtiyacı gibi hukuki meselelerin fıkhi boyutları ele alındığı müşahade edilmektedir. Aile kavramının fıkıh kitaplarındaki yaygın kullanım alanlarından biri de muayyen pay sahiplerinin paylarının paydaşlarından daha fazla olmasıdır.⁷ el-Mektebetü's-Şâmile'de yapılan taramalara göre aile kavramının bugünkü mânâ ile ilk kullanımı Cessâs'tır (ö. 370/980). Cessâs'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan (ö. 32/652) aktardığı rivayet edilen bir sözünde⁸ günümüze yönelik benzer bir ifade mevcuttur.⁹ Akabinde İbn

⁶ el-Hadîd 57/25.

⁷ Kemâluddîn ed Demiri, *en-Necmu'l-vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2004), 554.

⁸ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-mensûh fî'l-Kur'âni'l-'azîz ve mâ fihî mine'l-ferâ'iz ve's sünen* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi III.Ahmet, 143), 2/228.

⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/610. O dönemin yazım kurallarına uygun şekilde Eel yazmada “âyile” geçmektedir. bk. Ahkâmü'l-Kur'ân, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Nuruosmaniye Koleksiyonu, vr. 496a.

Kudâme (ö. 620/1223),¹⁰ Karâfî (ö. 684/1285),¹¹ İbnü'l-Hâc (ö. 737/1336),¹² Demîrî (ö. 808/1405),¹³ İbnü'n-Nehhâs ed Dımaşkî (ö. 814/1411),¹⁴ Minhâcî (ö. 889/1484'ten sonra),¹⁵ Süyûtî (ö. 911/1505),¹⁶ İbn Nüceym (ö. 970/1563),¹⁷ Remlî (ö. 1004/1596)¹⁸ gibi âlimler de aile kavramını aynı mânâda kullanmışlardır.¹⁹

Bazı âlimler ise aile kavramını günümüzdeki kullanıma yakın bir şekilde kullanmışlardır. Mesela Yakut el-Hamevî (ö. 626/1229),²⁰ Harâllî (ö. 637/1240),²¹ Sehâvî (ö. 643/1245),²² Alemüddîn Birzâlî (ö. 739/1339),²³ İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1715)²⁴ gibi âlimler bunlardandır. Bu bilginlere istinaden aile kavramına hermenötik olarak bakıldığında önceki dönemlerde de kullanıldığı söylenebilir. Ailenin inşa süreci ve eğitimi günümüzde müstakil olarak daha yaygın bir şekilde kullanılıp genişletilerek onun hakkında şümulü yeni eserler ve makaleler yazılmaya başlandığı görülmektedir.

Bu eserlerden bazıları ise şunlardır: Abdullah Özbek'in *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. Telif edilen bu eserde, öncelikle İslam'da ailenin önemine dikkat çekilmiş ve sonraki nesillere daha emin adımlar atabilmek için aile ve çocuk terbiyesi meselesi ile ilgili ilmi araştırmalar yapılmıştır. Son zamanlarda bazı örf ve adetlerimizin inhirafı sonucu terbiye kavramının farklılaşması neticesinde bozulmalar tezahür ettiğini belirtmiştir. Bundan mütevellid nitelikli nesillerin yetişmediğine, aile ve terbiye mevzularının ise sekteye uğrayıp yozlaşmalar yaşanmakta olduğunu dile getirmiştir.

¹⁰ Abdullâh b. Ahmed ibn Kudame el-Muğnî (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417 h.), 6/53.

¹¹ Şehâbeddîn Karafî, *ez-Zehîra* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 6/334.

¹² Muhammed b. Muhammed el-Abderî İbnül Hac, *el-Medhal* (Dâru't-Turâs, t.y.), 2/111,115; 3/146.

¹³ Demiri, *en-Necmu'l-vehhâc*, 5/554.

¹⁴ Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Ahmed ibnün Nehhâs, *Tenbîhü'l-ğâfilîn 'an a'mâli'l-câhilîn ve tahzîrü's-sâlikîn min ef'âli'l-hâlikîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 48.

¹⁵ Şemsuddîn Muhammed Minhâcî, *Cevâhiru'l-ukûd ve mu'înu'l-kuğât ve'l-muvakkî'in ve's-şuhûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/372.

¹⁶ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *Mâ revâhü'l-esâtîn fi 'ademi'l-mecî' ile'sselâtin* (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 2121), 1991.

¹⁷ Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, t.y.), 3/74.

¹⁸ Şemseddîn Remli, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 5/417.

¹⁹ Akif Dursun, "Aile kavramı, İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı" *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/13 (Ağustos 2022), 411.

²⁰ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'* (İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'ledîb) (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 5/2357.

²¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed Harâllî, *Türâsü Ebu'l-Hasen Harâllî fi't-tefsir*, (Ribat: y.y. 1997), 225.

²² Alemüddîn Alî b. Muhammed Sehâvî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Dâru'n-Neşr li'l-Câmiât, 2009), 1/410.

²³ Alemüddîn Kâsım b. Muhammed Birzâlî, *el-Muktefâ* (Târîhu'l-Birzâlî) (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 4/306.

²⁴ İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 9/74.

Modern çağda aile mefhumunun ve terbiye hususunun ise içinin boşaltıldığı buna bağlı olarak yozlaşmaların yaşanmakta olduğu belirtilmiştir. Bu minvalde İslami çerçevede aile eğitimi ve terbiye konusunda ilmi çalışmalar yapılan eserlerdendir.

Bu sahada yapılan bir diğer çalışma ise Mehmet Sürmeli'nin *Kur'an'a ve Sünnete Göre Çocuk Eğitimi*²⁵ adlı eseridir. Bu eserde neslin devamını sağlayan ve Yüce Allah'ın bazen imtihan bazen lütuf olarak ihsan ettiği ve her biri ebeveynlerinin merhametine ve eğitimine ihtiyaç duyan en kıymetli emanet olan çocuklar üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra vahyin insanları ihata ettiği dönemlerden ve vahye ilk muhatap olan peygamberlerin kıssalarından örnekler verilerek çocuk eğitimi hakkında Kur'an ve Sünnet ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüzde Kur'an ve Sünnet ışığından vareste bir hayat sürüp batılı pedagogların söylemlerine teveccüh edildiği için özellikle aile içinde çocuk eğitiminde tahribatlar kaçınılmaz olmuştur. Busebeple peygamberlerin hayatlarındaki örnekleri pratik hayata tatbik edip itikad kuvvetli, tevhid bilincine haiz nesiller inşa edilmesi büyük önem arz etmektedir. Aksitakdirde inançlı bir neslin yetişmesi bir hayal olur.

Bu alanda yapılan bir diğer araştırma ise Huriye Martı ve Abdurrahman Han'ın *Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak Sabiteler ve Değişkenler*²⁶ adlı çalışmadır. Bu çalışmada ise şu yaşanan zamanda küreselleşen dünyada ve birçok sahada hızlı bir değişime uğrayan aile kurumu, bu değişimlere rağmen onlara karşı koyup sabit mi kalmalı yoksa değişimlere ayak mı uydurmalı sorusu yanıtlanmıştır. Bununla birlikte çalışmada sünnet perspektifinden bakarak dini ve insani değerler muhafaza edilip değişilmesi gerekenler ve hangi koşullarda nelerden taviz verilemeyecekler hususunda yaşayan Kur'an olarak Sünnet'i bizlerin istifadesine sunmuştur. Ayrıca değişimin ve onunla beraber zuhur eden kimi zaman gelişim kimi zaman dezenformasyonun aile kurumuna verdiği zararlardan bahsedilip buna sünnet eksenli çözüm üretmek istenmiştir.

Bu alanda yazılan makalelerden biri de Ahmet Güneş'in "Kur'an ve sünnette aile birliğinin korunması"²⁷ adlı çalışmadır. Bu çalışmada aile içinde vuku bulan geçimsizliklerin ve kronikleşmiş problemlerin çözümü için nasıl bir yol izlenmesi

²⁵ Mehmet Sürmeli, *Kur'an ve Sünnete göre Çocuk Eğitimi* (İstanbul: Asalet Yayınları. 2021),12.

²⁶ Huriye Martı-Abdurrahman Han "Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak Sabiteler ve Değişkenler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 36 (Haziran 2016), 35.

²⁷ Ahmet Güneş, "Kuran ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 21 (Haziran 2015), 149.

gerektiği vurgulanmıştır. Her ne kadar Kuran-ı Kerim ve Sünnet, en sevimsiz hadise boşanmadır dese de kurtarılamayan evlilikler olabiliyor. Bu sebepten ötürü son çare olarak boşanmaya başvurulmaktadır. Ama boşanma aşamasına gelene kadar aile birliğinin korunması ve sürdürülebilmesi adına muhtelif yöntemler tavsiye edilir. *“Eğer eşlerin boşanacağından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının da ailesinden bir hakem gönderin. Aralarındaki ihtilafı gidermek isterlerse Allah aralarını bulur şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”*²⁸ Nitekim dinimizce aile birliği süreklilik arz etmekle beraber mutlak sonsuz değildir. Katolik kilise hukuku gibi bazı dinlerin hukukunda evlilik, ilahi bir iradeyle tahakkuk ettiği için insan eliyle bozulması mümkün değildir. Bu sebeple evliliklerde ademi zeval esastır ve nikah akdi sadece ölümle sonlanabilir. Muhtemeldir ki bazı insanlar bu mutlak nikâh akdinden çekinip gayrimeşru birlikteliklere yönelebiliyorlar ama dinimiz ailede neşet eden problemler olduğunda onlara çözüm yolları aramakla birlikte boşanmayı da helal kılmıştır ancak aile birliğinin korunması ve boşanmaya gidilmemesi en efdal olanıdır.²⁹ Bu çalışmada aile birliğinin korunması halinde yine de çözüme kavuşamayan durumlarda boşanma hukuku ele alınıp anlatılmaktadır.

Bir diğer çalışma da Mansur Teyfurov’un “Kur’an’da Aile Yapısı”³⁰ adlı çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre, insanlığın ilk zamanlarından günümüze kadar ki toplumların teşekkül sürecine bakıldığında ilk toplumun aileden meydana geldiği görülür. Nitekim Kur’an da ilk insan olan Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın yalnız değil birlikte, yani bir aile olarak yaratıldığı belirtilmektedir. Bu yüzden insanın ilk temelini oluşturduğu, eğitimini aldığı ve yeni nesilleri inşa etmedeki zeminin hazırlandığı ilk merhale ailedir. Bu çalışmada ayrıca aile içerisindeki bireylerin birbirlerine karşı olan sorumlulukları ayetler ışığında ele alınmıştır. Nitekim günümüzde aile ilişkileri Kur’an’ın kurduğu nizamdan noksan kaldığı için boşanmalar artmış bulunmaktadır. Bu araştırmada bunların sebepleri anlatılmaktadır.

Bu sahada yapılan diğer bazı çalışmalar ise şöyledir:

Hayreddin Karaman, “İslâm’da Kadın ve Aile”.³¹

²⁸ *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), en-Nisâ 4/35.

²⁹ el-Bakara 2/229.

³⁰ Mansur Tefurov, “Kur’an-ı Kerim’de Aile Yapısı”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 3 (Mayıs 2014), 183.

³¹ Hayreddin Karaman, *İslâm’da Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993).

Musa Kazım Yılmaz, “Kur’ân Ailesi”.³²

Ramazan Altıntaş, “İslam’da Ailenin Önemi ve Çözölme Sebepleri”.³³

Abdurrahman Akbaş, “Mutlu Yuva ve Mutlu Beraberlik Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın Evliliği”.³⁴

Hayrullah Köken, “Sevgiye Dayalı Din Eğitimi”.³⁵

Nevzat Tarhan, “Aile İçi İletişimde Altın Kurallar”.³⁶

Ali Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”.³⁷

Nihat Yatkın, “İslam’da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”.³⁸

Mustafa Genç, “Evlenmenin Hükmü (Şer’i Sıfatı) ve Bu Konuda İmam Şafii’ye Nisbet Edilen Görüş”.³⁹

Ertuğrul Yaman, “Aile İçi İletişimde Temel Değerler: Sevgi”.⁴⁰

Ömer Yılmaz, “Aile İçi İletişim ve Huzurun Kodları”.⁴¹

Muammer Erbaş, “Evlenme Örneğinde Dini Ahkâmın Kur’an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”.⁴²

İbrahim Turan, “Ahlâk-ı Alâî’de Aile Ahlâkı”.⁴³

Abdullah Çolak, “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”.⁴⁴

³² Musa Kazım Yılmaz, *Kur’ân Ailesi* (İstanbul: Hilal Yayınları, 1994).

³³ Ramazan Altıntaş, “İslam’da Ailenin Önemi ve Çözölme Sebepleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, 173 (Mayıs 2005). 50.

³⁴ Abdurrahman Akbaş, “Mutlu Yuva ve Mutlu Beraberlik Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın Evliliği”, *Diyanet Aylık Dergi*, 171 (Mart 2005).23.

³⁵ Hayrullah Köken, “Sevgiye Dayalı Din Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 175, (Temmuz 2005).44.

³⁶ Nevzat Tarhan, “Toplumsal ve İnsani Boyutta İmkân ve İmtihan Alanı Olarak Aile”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 11 (Aralık 2021), 17.

³⁷ Ali Akpınar, “Aile ilişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Nisan 2009), 27.

³⁸ Nihat Yatkın, “İslam’da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi”, *Atürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (Aralık 2010), 47.

³⁹ Mustafa Genç, “Evlenmenin Hükmü (Şer’i Sıfatı) ve Bu Konuda İmam Şafii’ye Nisbet Edilen Görüş”, *Diyanet İlmi Dergi*, 56/2 (Haziran 2020), 211.

⁴⁰ Ertuğrul Yaman, “Aile İçi İletişimde Temel Değerler: Sevgi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 247 (Temmuz 2011).41.

⁴¹ Ömer Yılmaz, “Aile İçi İletişim ve Huzurun Kodları”, *Diyanet Aylık Dergi*, 257 (Mayıs 2012), 47.

⁴² Muammer Erbaş, “Evlenme Örneğinde Dini Ahkâmın Kur’an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (Şubat 2012), 47.

⁴³ İbrahim Turan, “Ahlâk-ı Alâî’de Aile Ahlâkı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (Ağustos 2015), 433.

⁴⁴ Abdullah Çolak, “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Şubat 2017), 105.

Mustafa Genç, “İslam Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”.⁴⁵

Fatma Bayraktar Karahan, “İslam’da Aile”.⁴⁶

Ahmet Küçük, “Günümüzde Aile ve Kur’an’dan Örnek Aileler”.⁴⁷

Mustafa Atak, “Ayetler ve Hadisler Işığında Evlilik ve Boşanma Sürecine Psikolojik Bakış”.⁴⁸

Mekki Solmaz, “Kur’ân’da Birey ve Toplumun İnşası”.⁴⁹

Sabahat Saylık, “İbn-i Kesir ve Süleyman Ateş Tefsiri Örnekleminde Evlilik Ayetlerine Genel Bir Bakış”.⁵⁰

Zehra Tuncel, “Allah’ın Varlığının Delillerinden Biri: Aile ”.⁵¹

Bunların yanı sıra “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi” gibi hacimli eserlerde de aile maddesi başta olmak üzere ailenin inşasında rol oynayan temel faktörleri de ele alan maddeler mevcuttur.

Bu çalışmada ise ailenin inşası ve eğitimi özellikle Kur’an çerçevesinde daha şümüllü olarak anlatılacaktır. Öncelikle ailenin tanımı, ehemmiyeti ve tarihsel seyri ele alınacaktır. Akabinde ise çok hızlı bir şekilde olan bu değişimle beraber mukaddes değerlere verilen önemin azalması ve aileyi yıkmayı hedef alan küresel ideolojilerin daha da yaygınlaştığı bir zamanda ailenin inşasının temellerinin sağlam atılması gerektiği, aile içi ilişkilerde yaşanan problemlerin Kur’an ve Sünnet ışığında çözüme kavuşturulması gerektiği vurgulanacaktır. Kötülüklerin irtikâp edildiği ve aile değerlerinin yozlaştırılmaya çalışıldığı bir zamanda yuvaların manevi değerlerle, vahiyle ihata edilmesi halinde bu küresel ideolojilere karşı daha muteyakkız

⁴⁵ Mustafa Genç, “İslam Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (Kasım 2018), 274.

⁴⁶ Fatma Bayraktar Karahan, *İslam’da Aile* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 7.

⁴⁷ Ahmet Küçük, “Günümüzde Aile ve Kur’an’dan Örnek Aileler”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (Ekim 2019), 408.

⁴⁸ Mustafa Atak, “Ayetler ve Hadisler Işığında Evlilik ve Boşanma Sürecine Psikolojik Bakış”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/3 (Ağustos 2020), 152.

⁴⁹ Mekki Solmaz, “Kur’ân’da Birey ve Toplumun İnşası”, *Batman Akademi Dergisi*, 6/1 (Haziran 2022), 28-48.

⁵⁰ Sabahat Saylık, “İbn-i Kesir ve Süleyman Ateş Tefsiri Örnekleminde Evlilik Ayetlerine Genel Bir Bakış”, *Dicle İlahiyat Dergisi*, 27/2 (Ocak 2023), 713.

⁵¹ Zehra Tuncel, “Allah’ın Varlığının Delillerinden Biri: Aile”, *Diyanet Aile Dergisi*, 49. (Ocak 2023), 38.

olunabileceği, bilhassa daha gl bir aile vizyonunun inşa edilebileceği üzerinde durulacaktır.

BÖLÜM I

KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN AİLENİN İNŞASI

1.1. Kur'an'da Aile

Yüce Allah aile kurumu hakkında şöyle buyurmaktadır:

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*⁵²

Bu âyete göre aile, bir yuvada etkileşim halinde olan karı, koca, çocuk gibi sosyal ilişkiler ağından meydana gelen toplumun mihenk taşı mesabesinde olan bir bütündür. Bununla birlikte sevgi, saygı, merhamet, meveddet, rahmet ve ülfet gibi ahlaki meziyetleri içinde mündemiç kılan, karşılıklı duygu ve düşünce aktarımı yapılan, fertleri arasında rollerin ve sorumlulukların üstlenildiği mahrem ve kutsi bir kurumdur. Bu sekülerleşen modern zamanda kadın ve erkek rol paylaşımının eşitsizliği veya reddedildiği, aile içindeki salahiyetlerin muvazenesinin sağlanılamadığı, toplumsal cinsiyet kavramının yanlış değerlendirildiği ve aile kurumunun ehemmiyetini kaybetmek üzere olduğu bu dönemde tekrardan aile kurumunun önemi tebarüz etmiş bulunmaktadır. Kur'an ve Sünnet evlilik ve aile yapısı üzerinde ehemmiyetle durmaktadırlar. Kur'an'ın evrensel ilahi bir kitap olması, başkabir ifadeyle cihanşümul bir yapıya sahip olması ve her çağın ihtiyacına cevap vermesidolayısıyla günümüzde zuhur eden bu ve benzeri aile dejenerasyonuna karşı çözüm yollarını göstermiş bulunmaktadır.

⁵² en-Nisâ 4/1.

1.1.1. Ailenin Sözlük Tanımı

Türkçede kullanılan aile sözcüğü Arapça asıllı bir kelimedir. Lügate, “haktan ayrılmak, haksızlık etmek, terazinin eksik ya da fazla tartması, bir şeyin birine ağır gelmesi, baskın olması, bir topluluğun durumunun şiddetlenmesi, bir kimsenin bakımından sorumlu olduğu kişilerin (ıyâl) sayıca çok olması gibi anlamlara gelen avl/ayl kökünden türemiştir. Aile mefhumu umumiyetle akrabalık bağıyla birbirlerine kenetlenen fertlerin bir araya getirdiği topluluk”,⁵³ şeklinde tanımlanır. Arap kültüründe anne, baba ve çocuklardan oluşan aileye usre denmektedir. Hem aile hem de usre, kelime anlamları itibariyle de ailenin değerini bize öğretecek düzeydedir. Bazı dil âlimlerine göre aile, birbirlerini tartan, dengeleyen terazinin iki kefesidir. Eğer bu kefelerden biri hak ettiği kadar değerde olmazsa dengesizlik olur; eşit olursa birbirini tartar ve dengede durur. Bir başka tanıma göre ise aile, biri olmazsa diğeri ayakta duramayan, biri diğere destek olan yapıdır. Usre kelimesinin de birçok anlamı vardır ancak onlar içerisinde şu manidardır: “Usre, dışarıdan gelen saldırılara karşı giyilen zırhtır”.⁵⁴

1.1.2. Ailenin İstilahî Tanımı

Aile kavramının genel bir çerçevede istilahi tanımını yapmak zordur en genel tanım ile “Aile, kan bağılığı, evlilik ve diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik gereksinimlerinin karşılandığı temel toplumsal bir birimdir”.⁵⁵ Farklı yorumlara göre Aileyi oluşturan kişiler dönemlere, bulunduğu yerlere, sosyokültürel ve iktisadî unsurlara göre farklılık göstermektedir. Geniş aile, bir aile reisinin riyasetinde karı-koca, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. “Ailenin ataerkil veya anaerkil oluşuna göre onu meydana getiren fertler de değişmektedir. Dar veya çekirdek aile ise bir eşlerden ve çocuklardan meydana gelmektedir. Ailedeki riyasetin veya yönetici olma vasfının anne veya babada

⁵³ Arzu Arıkan, “Aileyi İlgilendiren Bazı Kur’ani Kavramların Semantik Analizi” *III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile 3/1* (Haziran 2017), 63.

⁵⁴ Muhammed Emin Yıldırım, *Aile Ahlakı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 16.

⁵⁵ Ömer Çaha (ed.), *İslam Hukuku Usulü* (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007), 136.

olmasına göre aileler iki kısma ayrılmaktadır. Babanın aile içerisindeki riyasetine göre, onun çocuk ve yakınlarını ihtiva eden aile yapısına ataerkil (pederşâhî-patriarcal), annenin aile içindeki riyasetine dayanan, onun çocuk ve yakınlarını kapsadığı aileye de anaerkil (mâderşâhî-matriarcal) aile denir. Tarihten günümüze kadar ki zaman dilimlerindeki aile yapılarına bakıldığında zaman ataerkil aile yapısının daha çok görülmesiyle beraber insan topluluklarında iki farklı aile yapısına da rastlanmaktadır. Nitekim aile, eşlerin sayısına göre de tek eşliliğe (monogami) dayanan aile, çok eşliliğe (poligami) dayanan aile olmak üzere ikiye ayrılmaktadır”.⁵⁶ Bazı toplumların ekseriyetle ataerkil aile yapısına sahiptir.

Aile sosyal bir kurum olmaktan ziyade dini bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden aileyi oluşturan ve birbirine bağlayan unsurlar değişkenlik göstermektedir. Aile, en özet tanımı ile, manevi bağlarla birbirine bağlanan bireylerin gelecek nesillere kültür aktarımını, çocukların yetiştirilmesini, sevgi ve ilgiyi sağlayan ekonomik ve sosyolojik fonksiyonları icra etmekle mükellef bir kurumdur.

1.2. Kur'an'da Ailenin Ehemmiyeti

Yüce Allah ailenin ehemmiyetine dair şöyle buyurmaktadır:

*“İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşır kırk yaşına girince şöyle yakarır: Rabbim! Bana ve anne babama lütfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle. Dönüp kapına başvurdum ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!”*⁵⁷

Bu âyette görüldüğü gibi, toplumun mihenk taşı oluşturan aile, çekirdek formuyla baba, anne ve çocuklardan meydana gelir. Aile, yapısal işlev bakımından en köklü toplumsal formdur. Bu oluşan aile mefhumunun zemini ne kadar güçlü ve sağlam olursa mevcut toplum ve sonraki nesillerde o kadar güçlü ve sağlıklı olur.

⁵⁶ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

⁵⁷ el-Ahkâf 46/15.

Temeli sağlam ve değer yargılarına uyumlu bir ortamda yetişen bireyler daha nitelikli bir insan olarak topluma katılım sağlar. Aile, oluşumu ilk insan Hz. Âdem'in var olmasından itibaren başlayarak tüm insanlık tarihi boyunca varlığını devam ettirmektedir.

Şüphe yoktur ki Kur'an'ın muhatabı insandır. Onun gayesi ise, insanoğlunun yeryüzünde insanlık şerefine yaraşır bir hayat sürmesini istemek ve bu gayesini gerçekleştirme yollarını ona göstermektir.⁵⁸ Kur'an, insanın yeryüzünde gerçekleştirmek mecburiyetinde olduğu ulvi gayeleri gerçekleştirebilmesi için yol göstericidir.⁵⁹ Ancak insanın yerine getireceği idealler ile kendisi arasına giren büyük engellerin varlığı unutulmamalıdır. Akl-ı selimi, kudreti, iradesi vs. ile doğru yolu, Hakkı bulmaya donanımlı kılınan insanoğlu, yaşam serüvenin içerisinde tezahür eden manevi erozyonlar ve tahribat yüzünden bir takım engelleyici unsurla karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla Yüce Rabbimiz vahiy yoluyla insanlar arasından seçtiği peygamberleri vasıtası ile doğru yolu göstererek insanoğluna yardımcı olur.⁶⁰ Sağlam ve şerefli bir millet veya toplum, sağlam ve şerefli ailelerden; sağlam ve şerefli aileler de sağlam karakterli, şahsiyet sahibi fertlerden meydana gelir. Bu sebeptendir ki Kur'an bilhassa Mekke döneminde sağlam karakterde insan yetiştirme yoluna gitmiştir.⁶¹ Kur'an'da erkek kadın ayırt edilmeksizin ferdin toplumun esası olduğu noktasından hareket edilerek onun aşırılıklardan kaçınması istenmiştir. Kur'an'ın Mekki surelerin hepsinde, kısa ve veciz ifadelerle fertleri tedrici olarak ıslah yoluna gittiği ve sağlam karakterli insan yetiştirmeyi hedeflediği görülmektedir.⁶² Bu konuda Kur'an'da daima bir denge unsuru müşahade edilmektedir. Yüce Allah Kur'an'da Kendisine ibadet etmenin gereklerini yerine getirmeyenleri, belirlemiş olduğu çerçevedeki yaşamdan uzaklaşanları, haddi aşmak olarak vasıflandırmış. Yüce Allah haddin aşılmamasını muhakkak O'nun haddi aşanları sevmediğinin buyurduğu görülmektedir.⁶³ Yüce Allah tabii hakları asla iptal etmeyerek ferdin beden ve ruh sağlığını bozacak her türlü aşırılığı da yasaklamaktadır. Misal Kur'an'da zina haram

⁵⁸ en-Nisâ 4/174-175.

⁵⁹ el-İsrâ 17/9.

⁶⁰ İbrahim 14/4.

⁶¹ el-Kehf 18/54.

⁶² el-Mâide 5/91.

⁶³ et-Tevbe 9/10.

kılınmıştır, kadın erkek münasebetlerinin normal helâl yolları belirtilmiştir. Zira Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: *“Bugün size temiz şeyler helâl kılındı. Ve ehli kitabın yiyeceği size; sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min muhsenat hanımlar ve sizden evvel kendilerine kitap verilen ehli kitabın muhsenat hanımları karşılıklarını (mehirlerini) temin etmeniz, namuslu olmanız, iffetsiz olmamanız ve gayri meşru ilişkide bulunmamanız koşulu ile size helal kılındı, kim inanmayı inkâr ederse bütün ameli boşa gider o ahirette de zarar ve ziyana girenlerden olur”*.⁶⁴ Ayrıca ferdin hürriyetine saygı esas alınmış, kasten öldürülenin velisine aşırılığa kaçılmadan kısas hakkı verilmiştir. Bu konuda da şöyle buyurulmuştur: *“Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü, yeterince yardıma mazhar olmuştur”*.⁶⁵ Toplum düzenini bozma, ifsat gibi hareketler cana kıymaktan daha kötü olarak ifade edilmiştir. *“Onları nerede yakalarsanız öldürün; sizi yurdunuzdan çıkardıkları gibi sizde onları çıkartın. Fitne adam öldürmekten daha beterdir. Yalnız onlar Mescid-i Harâm'ın yanında sizinle savaşmaya kalkışmazlarsa siz de onlarla Mescid-i Haram'ın yanında savaşmayın. Ama onlar sizi orada öldürmeye kalkışarlarsa o zaman onları öldürün. İşte inanmayı reddedenlerin cezası böyledir”*⁶⁶ ayeti buna delildir. Gerek fert hayatında ve gerekse toplum düzeninde bozukluklara sebep olan cimrilik yasaklanırken onun zıddı olan israf meth edilmemiş, aksine o da kötülenmiştir. Bu hususta da Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır: *“Elini bağlayıp boynuna asma, onu ölçüsüzce büsbütünde açma; aksi halde kınanacak ve yaptığına pişman olacak duruma düşersin”*.⁶⁷ “Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde onun tüm emir, tavsiye ve yasaklarının nihai hedefinin insanî toplumdaki ahengin temini olduğu görülür. Yine o, insanın diğer varlıklara benzemeyen yaratılışını bir sinema şeridi gibi gözler önüne sunmuş, onun diğer yaratıklardan üstün olan yönlerini göstermiş ama onun zayıf noktalarının bulunduğu da işaret etmeyi ihmal etmemiştir”.⁶⁸ Bununla ilgili ayeti kerime ise şöyledir.

⁶⁴ el-Mâide 5/5.

⁶⁵ el-İsrâ 17/33

⁶⁶ el-Bakara 2/191.

⁶⁷ el-İsrâ 17/29.

⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu, “İslam'da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon” *Diyanet İlmi Dergi* 27/2 (Haziran 1991), 16.

*“Gerçekten insan pek hırslı ve tezcanlı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğunda sızlanır feryat eder. Ama ona bir iyilik dokununca da onu paylaşmakta iyice cimrileşir onu başkalarıyla paylaşmak istemez”.*⁶⁹ Binaenaleyh Cenabı Hakkın yarattığı fitrat ile inzal ettiği vahiy birbirini ikmal eder. İnsanoğlunun da en büyük vazifesi, bu tekâmül serüveninde insanlara tevdi edilen eşrefi mahlûkat ve ekmeli mahlûkat makamına yaraşır bir hayat sürüp vahyi ve nebevi telakkileri kendine şiar edinen nefer olmaktır.

Evrensel niteliğe sahip İslamiyet’in insanlarda murad ettiği nihai amaç dünya ve ahiret saadetlerini sağlamaktır. İnsanlarda mutluluğun ve aidiyet bilincinin sağlandığı en önemli kurum ailedir. Kur’an’da aile ile ilgili takriben iki yüz ayet zikredilmekte ve mutlu bir yuva kurmanın kaideleri belirtilmektedir. Bireyin mutluluğu toplumun mutluluğuna bağlı olmakla beraber aile yapılandırmalarında Kur’an’ın öğretilerinden faydalanılmalıdır. Çünkü Kur’an her çağın ihtiyacına cevap veren, ister içtimai olsun ister hukuki olsun ister psikolojik olsun hayatımızın her alanına yön verip bizlere hidayet vesilesi olan, ailenin inşası ve eğitimi ile ilgili de birçok kural ve kaidelerin yer aldığı kutsal, yegâne bir kitaptır. İslam’ın aileye bakış açısı sadece dini bir kurum olmaktan ziyade ailede öngördüğü ve aileden beklediği süfli duygulardan daha çok ulvi duygular üzerine inşa edilen güzide bir makam olduğudur. Kur’an nazarında aile sağlam esaslara dayalı ahlaki ve hukukî bir müessesesi olmakla beraber toplumun varlığının esası kabul edilmiştir.

1.2.1. Kur’an’ın ve Sünnet’in Evliliğe Teşviki

İslâm dininin asıl kaynağı olan Kur’an’da ve Sünnet’te, insanların aile kurmaları teşvik edilmiştir. İslam’da aile öyle bir nirengi noktasıdır ki hem Müslümanların münferit olarak huzur ve sükûnet içinde yaşamaları, işlenebilecek çeşitli kötülüklerden korunmaları, hem de sağlıklı bir neslin yetiştirilmesi, dolayısıyla müspet bir toplumun oluşturulup devam etmesi için en mühim vasıta kılınmıştır.⁷⁰ Kur’an’ın şu âyetlerin mealleri bu hususu teyit edecektir:

⁶⁹ el-Meâric 70/19-21.

⁷⁰ Cerrahoğlu, “İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon”, 17.

“Allah size kendi nefislerinizden zevceler yarattı, zevcelerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ve temiz nimetlerle rızıklandırdı. Onlar hâlâ putlara inanıp Allah’ın bunca nimetine karşı inkâr mı ediyorlar?”⁷¹

Başka bir âyet de şöyledir: *“Onlara kendileriyle ülfet edip huzura ermeniz için size kendi cinsinizden zevceler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet duygularını var etmesi de O’nun varlığının delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır”*.⁷²

Görüldüğü gibi bu âyet, aile muhitinin insanın ruh sağlığı için ne kadar gerekli olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ruhi sükûnet bulmak, huzura kavuşmak ve kaynaşmak için bir kadınla bir erkeğin aile olmak üzere bir araya gelmeye karar vermeleri esastır. Çünkü gerek erkek gerek kadın tam anlamıyla kendi kendilerine yeterli değildir.⁷³ Binaenaleyh her birisinin kendi çapında bir takım eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksiklikleri gidermenin tek yolu aileyi kurmaktır. İnsanlığın fitri seyri de bunu gerektirmektedir. Her eksik kemale ermeye ve muhtaç ihtiyacını gidermeye fitraten meyilli olduğu nazara alınırsa, aile kurmanın fitri lüzumu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim kadın ve erkek aynı özden yaratılan, vahye muhatap kılınan iki değerli varlıktır. Yeryüzünü imar vazifesini birlikte üstlenen bu kıymetli iki halife, yaratılış gayesi gereği dünyada iyiliği ve güzelliği yayma mücadelesi veren, iyiliğin ve merhametin neferleri olan, salih ameller işleyen Allah’ın kuludurlar. Her ikisi de farklı özellikleri ile birbirini ikmal eden ve bir medeniyetin inşasında katkı sunan münevver şahsiyetlerdir.⁷⁴

Evlilik aynı zamanda toplumun uhdesine tevdi edilmiş toplumsal bir sorumluluktur. Maddi veya manevi olarak evlenmeye güç yetiremeyen kişilere destek olunması istenmektedir. Bu konu hakkında Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır:

⁷¹ en-Nahl 16/72.

⁷² el-Rûm 30/21.

⁷³ el-Bakara 2/286.

⁷⁴ Hûd 11/61; bk. Meryem Dağlıç, “Aişe bint Talha b. Ubeydullah” *Diyanet Aile Dergisi* 49 (Ocak 2022), 54.

*“İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir”.*⁷⁵

Bu âyetten mülhem olarak müfessirlerin özetle şu yorumlarda bulunduğu müşahede edilmektedir: Daha evvelki âyetler aile kurumunun önemini kaybedip yozlaşmaması için iffetin muhafaza edilmesi gerektiği görüşünü ortaya koymuş, bunu desteklemek için de alınması gereken önlemleri bildirmişti. Bu önlemlerden biri de evlilik zamanı gelmiş veya evlendikten sonra eşinin ölmesiyle yahut boşanmasıyla dul kalmış insanları evlendirmektir. Âlimler âyette geçen “evlendirin” emrinin muhatabı olarak vesayetleri altında bulunan bekâr kişilerin velilerine atıfta bulunmuş ve bu atıftan hareketle velinin evlendirme vazifesi ve ödevi üzerinde ehemmiyetle durmuşlardır. Muhtemelen burada atıfta bulunulan muhatap yalnızca vesayeti elinde bulunan veliler değildir. Bekârların çevresinde bulunan uzaktan yakına bütün ilgililerdir yani toplumun uhdesine tevdi edilmiş vazifedir.

Ayetler mülâhaza edildiği zaman cahiliye devrinin telakkilerine bakılacak olursa evlilik çağına erişmiş köle ve câriyelerin sahiplerin izni olmadıkça evlenmeleri mümkün değildi. Hâlbuki onlar da eşrefi mahlûkat olarak yaratılmış olup birer insan olduğu ve evlilik onların da fitri bir ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır ve zamanı geldiğinde evlenmeye ihtiyaçları bulunduğu için kendisinden mesul olan sahiplerine ikazda bulunulmuştur onları da evlendirmeleri istenmiştir. Maddi açıdan evlenmeye güç yetiremeyen ihtiyaç sahiplerine de evlendirme hususunda destek verilmelidir nitekim evlilik engellerinden biri de yoksulluk olarak görülmektedir denilebilir.

Günümüzde de zenginlik evliliğin temel unsuruymuş gibi görülmekte ve insanlar beklentilerini bu yönde çok yükseltmektedirler. Kanaat etmek ve şükretmek hep göz ardı edilmektedir. Bundan mütevellid daha fazla kazanılacak diye helal ve meşru yoldan olup olmamasına bakılmaksızın büyük bir ihtirasla kendi gücünü aşan yüklerin altına girilmekte ve böylece banka kapılarında kuyruklar oluşmaktadır. Düğünler ve nikâh merasimleri sade ve mütevazı olmaktan çıkıp amacından sapmaktadır. Nikâh ve düğün merasimlerinin asıl vazifesi ilan ve bir yuva inşa

⁷⁵ en-Nur 24/32.

etmekten ziyade güç ve gösteriş yarışına girilmektedir. Bir günlük bir gösteriş merakı için yıllarca borç ödemek zorunda kalınmaktadır. Bu gösteriş ve şatafatı karşılayamayanlara kız verilmemekte, böylece insanlar evliliğe maddi açıdan güç yetiremeyen kişilere kız vermekten imtina edilmektedir. Dolayısıyla toplumda bunalımların, ahlâkî sapmaların, sosyal problemlerin vs. ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Müslüman toplumlarda bir insanın ortalama refah düzeyinden istifade etmesi esastır kişi, bu ortalama refah düzeyini kendi gayreti ile elde edemiyorsa toplum, bu açığı kapatması için birbirleriyle dayanışma içinde olup destek sağlayacaktır. Bu sebeple âyetle Yüce Allah kullarına kim olduğu gerçeğini hatırlatıp ortalama refah düzeyine sahip olamayan yoksullara yardım etmeye teşvik etmektedir.⁷⁶ Bilindiği gibi yoksulluk her daim kalıcı olmayıp gelip geçici bir hâl olabilir. Bugün yoksul olanlar Yüce Allah'ın inayeti, keremiyle ve kendilerinin de sarf ettikleri büyük gayret ile yarın ortalama refah düzeyine erişip ihtiyaçlarını karşılar vaziyete gelebilirler. Ayrıca mal-mülk; servet sahipleri olanlar, evlilik çağına gelmiş olduğu halde yoksulluk yüzünden evlenemeyenlere yardım vazifelerini ifa ederlerse yoksulluk onların evlenmesine bir engel olmaktan çıkar.⁷⁷

Kur'an'daki hükümleri destekleyen, insanlara üsve-i hasene olup en güzel rehberliği yapan Hz. Peygamber de evlenip yuva kurmayı birçok hadisi şeriflerinde tavsiye etmiş hatta bazılarının evlilik süreçleriyle bizzat ilgilenmiştir. Nitekim nikâhın kendi sünneti olduğunu, kendisinin sünnetini icra etmeyenlerin kendisinden olmayacağını belirtmiştir. Evlenmeyi tavsiye etmiş, bu tavsiyeye uyarak çoğalanlarla da övündüğünü ifade getirmiştir.⁷⁸ Böylece Hz. Peygamber bekâr kalmayı değil, belirli şartlar sağlandığında evliliği tavsiye etmiş, kıyamet gününde ümmetinin çokluğuyla iftihar edeceğini bildirmiştir.

“Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Utanma (hayâ) duygusu, güzel koku sürmek, misvak kullanmak ve evlenmek”.⁷⁹ Bu hadis evliliğin de bir ibadet niteliği taşıdığını dile getirmiş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber: “Üç

⁷⁶ el-Bakara 2/215.

⁷⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Müessesetü'r-rsâle, 2006), 15/228-233.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Mısır: Dâru İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî, 1952), “Nikah”, 1.

⁷⁹ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, es-Sünen “Nikâh”, 1.

şeyi geciktirmeyin. Vakti gelince namazı, hazır olunca cenâzeyi ve denk birini bulunca bekârı evlendirmeyi”,⁸⁰ buyurmuştur. Dolayısıyla evlilik sadece bireye has bir durum değildir, evlenmek isteyip de buna gücü yetmeyen kişilere destek olunması gerektiği büyük önem arz etmektedir. Böyle bir vazife sadece bireye değil topluma da havale edilmiştir. Hatta Hz. Peygamber’in, evliliğin zamanı geldiğinde onun geciktirilmemesi konusunda ikazda bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Delil olarak zikredilen âyetlerden ve hadislerden maada İslam hukukçuları ve âlimler de evliliğin dini ve hukuki hükümlerini, birtakım sebeplere dayanarak bazen farz bazen vacip bazen de mubah olarak değerlendirmişlerdir. Toplumun temelini aile, ailenin temelini de nikâh oluşturur. İslam’da nikâh akdi, ticaret, selem, borçlar hukuku gibi olmayıp büyük ehemmiyet arz eden bir akittir. Nitekim İslam dini evrensel olması hasebiyle bütün insanlar için, ebedi saadeti gerçekleştirmek, sosyo-psikolojik açıdan sağlıklı bireyler yetiştirmeyi ve de gelenek, kültür, örf ve adet gibi milli ananeleri; ahlaki bekanın sonraki nesillere intikalini sağlayıp sağlıklı nesiller yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir. Bu yüzden nikâh akdinin ne kadar elzem olduğunu belirtip kutsiyetini ifade etmek için aile ile ilgili hükümleri bütün teferruatıyla izah edip kadına ve erkeğe en şerefli makamı tevdi etmiştir.⁸¹ Zira İslam’da nikâh akdi, kuvvetli bir misak olup en ulvi makama konumlandırılmıştır.

1.2.2. İslam’da Kadının Konumu

İslam dininin aileye ve onun temelini teşkil eden kadına ne kadar fazla ehemmiyet verdiğini İslamiyet öncesi dönemin âdetlerine bakarak daha net anlaşılabilir. Toplumun teşekkül sürecinin ilk merhalesi ailedir. Aile mefhumunu teşkil eden mihenk noktalarından biri ise kadındır. İnsan, kadın ve erkek olmak üzere iki cinsten halk edilmiştir.⁸² Ama ne yazık ki birçok toplumda kadının hak ettiği konum kendisine tevdi edilmemiştir. İslamiyet ile tenvir edilmemiş toplumların birçoğunda kadın kendini hak sahibi olarak konumlandırması şöyle dursun kendisini bir köle veya

⁸⁰ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et Tirmizi. *El cami ’us-sahih*. nşr. İbrahim Atve İvaz. 5. Cilt (Kahire: y.y. 1382/1962) “Salat”, 13.

⁸¹ el-İsrâ 17/70.

⁸² el-Hucurât 49/13.

eşya gibi erkeğin kendini üzerinde hak sahibi olarak gördüğü tabiri caizse mülkü olarak görülmüştür.⁸³ Şu zamanda da böyle bir yaklaşım cahiliye devrinin telakkilerini anımsatmaktadır. Zira dönemin muhataplarını dikkate alarak inzal edilen şu ayet bu kanıyı desteklemektedir:

“Onlardan birisine çocuğunun kız olduğu haberi müjdelendiğinde, kızgınlığından yüzü kapkara kesilir içi öfkeyle dolardı. Aklınca kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı topluluktan kendisini gizler. Böyle kız çocuğunu bir aşağılanarak tutup bekletecek mi yoksa diri diri toprağa mı gömecek! Bakınız işte, verdikleri hüküm ne çirkindir!”⁸⁴

Anlaşıyor ki İslamiyet öncesi dönemde kadınlar genellikle zulme uğramış, kendilerine hiçbir hak tanınmamış ve sosyal sınıfsal ayrıma tabi tutulmuşlardır.

Cahiliye döneminde bazı kesimlerde her ne kadar varlıklı ve hür olarak nitelendirilen kadınlar sosyal hayatta kendilerine söz hakkı tanınmış olsalar da yozlaşmış cahiliye dönemi telakkisinde kadın mefhumu onlar için kapalı ve aşağılayıcı bir mânâyı ifade ediyordu. Yani, kadın kendini varoluşsal olarak konumlandırma hakkına sahip olmadığı gibi kadın kimliği dahi tanınmıyordu. Hatta bazı cahiliye anlayışında kadın, vasıfsız yakıştırmalarla nitelendiriliyordu genellikle işi gücü erkekleri kandıran ve onları yanlış sevk ettirecek tutumlar sergileyen potansiyel bir kötülük odağı olarak müşahede ediliyordu. Dahası kadına, önemli konularda hüküm vermede, akıl ve zapt hususunda erkekten daha aşağı bir konum tevdi ediliyordu. “Cahiliye Araplarının görüşüne göre herhangi bir konuda kadınların görüşüne başvurmak ahmaklık sayılırdı. Araplarda re’yu’n-nisa ifadesi, görüşte bir isabetsizlik, bir zaafiyet ve düşüklük olduğu zaman kullanılırdı. Bu sebeple cahiliye Arap toplumunda kadının değersizliğini anlatan, kadınlarla istişare ediniz, fakat onlara muhalefet ediniz ve işini, kadınların görüşüne dayandıran kimse zelil olmuştur, sözleri bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Onlara göre kadın, akıyla değil, sadece duygularıyla hareket eden bir varlıktı. İşte bu açıdan genel manada herhangi bir konunun görüşülüp tartışılma zorunluluğu ortaya çıktığı zaman kadının görüşü bir değer ifade etmediği

⁸³ Ramazan Aksoy, “İslam Öncesi Toplumlarda ve İslamda Kadının Statüsü” *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 15\15 (Mayıs 2021), 23.

⁸⁴ en-Nahl 16/58-59.

yanılgısından dolayı dikkate alınmazdı.”⁸⁵ Bu şekilde kadını hor ve hakir gören anlayış sadece cahiliye dönemi Araplarda değil, Yahudi ve Hristiyanlık gibi dinlerde de bu şekildeydi.

“İslâm’ın geldiği ortaçağda kadın, dünyanın bütün toplumlarında, aşağılık bir mahlûk olarak konum biçiliyordu esir, hakir ve zelil gibi tahkir edici vasıflarla nitelendiriliyordu. O, bütün kötü işlerin başı, hatta daha da ileri giderek şeytan olarak isimlendirmişlerdi. Bu karanlık zihniyete göre kadın, erkek gibi ruh ve nefis sahibi midir? Cennete girebilecek mi? Ona din telkin edilir mi? İbadeti sahih olur mu? gibi sualler öne sürülmüş, hatta bu karanlık zihniyeti daha ileri götürerek onun ruhu ve aklı olmayan pis bir canlı olduğu dahi söylenmişti. İnsanoğlunun ilk günahının işlenmesine sebep teşkil eden ve böylece bütün insanlığın felâketine zemin hazırlayan bir kadın Havva anamız olduğuna inanan çoğu Hristiyan kesimler, kadını daima tahkir eden ve suçlayan nahoş bir nazarla bakmışlardır”.⁸⁶ “Kadın, insanın kalbine şeytanın girmesini temin etmek için açılan bir kapı, o, kaçınılması imkânsız bir kötülük kaynağı, vesvese yatağı, hoşla giden bir belâ, bir iç tehlike, gönüller avlayan güzel eşkıya, süslü püslü bir musibet...”⁸⁷ Ortaçağda kadını bu denli değersizleştiren zihniyet sadece âvam tabakası tarafından söylenmeyip din adamları tarafından da telkin edilmiştir. İşte İslamiyet böyle bir dönemde gelip insanları karanlıktan aydınlığa çıkarıp kadına ve aileye hak ettiği değeri tayin etmiştir. Bu değer sadece sosyal hayattaki konumu ile kalmayıp talakta, mirasta, nikâhta, nafakada bütün bireysel ve sosyal alanlarda kadınların hakkını teminat altına almıştır. Bunun en güzel örneklerinin Kur’an’da ve Sünnet’te yer aldığı görülmektedir.

İbn Ömer (r.a.) şöyle diyor: “Biz Hz. Peygamber zamanında hakkımızda vahiy indirilir korkusuyla hanımlarımıza karşı söz söylemekten ve istediğimiz gibi davranmaktan çekinirdik. Ancak Hz. Peygamber vefat edince istediğimizi söylemeye ve rahat davranmaya başladık”.⁸⁸ Binaenaleyh Hz. Peygamber’in kadınlara karşı çok hassas davranılmasını emrettiği, sahabelerin de Hz. Peygamber’den çok çekinip hayâ

⁸⁵ Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın“, *Diyanet İlmî Dergi* 37/1 (Mart 2001), 65.

⁸⁶ Cerrahoğlu, “İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon”, 23.

⁸⁷ Mevdüdi, *Hicab*, çev. Ali Genceli (İstanbul: Hilal Yayınları, 1972), 30.

⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahih* nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y: Daru Tavki’n Necat, 1422/2001), “Nikâh”, 81.

ettikleri için kadınlara karşı her istediklerini söyleyemedikleri lakin Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra eşlerine rahat bir şekilde davranabildikleri anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber sadece eşlerine karşı değil, kız çocuklarına karşı da çok titiz davranırdı. Hatta herhangi bir kimsenin üç kız çocuğunu veya kız kardeşlerini himâye edip büyütmesi, güzelce terbiye edip sonra da evlendirmesi ve onlara karşı lütuf ve iyiliklerini devam ettirmesi halinde o kimsenin cennetlik olacağını bildirmiştir.⁸⁹ Kadınlara bu denli değer veren Hz. Peygamber'in ümmeti olmak aynı zamanda verilen bu değerın sürdürülebilir olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Medeniyetin ve modernliğin hâkim olduğı düşünölen Avrupa'nın ortaçağ karanlığında, kadının hakir ve zelil olarak telakki edildiğı bir dönemde İslâm, kadına has insan şahsiyetine ve onuruna sahip olduğunu bildirmiştir. Bunun somut güzel örneğini Kur'an çerçevesinde Hz. Peygamber uygulamaları sünnetleri ile göstermiştir.⁹⁰ Ayrıca Hz. Peygamber kadın, aile ve evlilik konusunda tabiri caizse kadın haklarını teminat altına alan insan hakları beyannamesi özelliğine sahip veda hutbesinin 16. Maddesinde de şöyle buyurmuştur: "Kadınlara haklarını gözetmenizi ve bu konuda Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz, kadınları Allah emaneti olarak aldınız. Onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, kadınlarınızın aile şerefini, sizin hoşlanmadığınız hiç kimseye çiğnetmemesidir. Kadınlarımızın da sizin üzerinizdeki hakları, örf ve âdete göre, onların her türlü yiyecek, giyecek ve ihtiyaçlarını karşılamandır. Onlar sizin hakkınıza riayet etsinler. Siz de onlara nezaketle muamele edin. Bir kadının, kocasının izni olmadıkça onun malından bir şeyi başkasına vermesi helâl olmaz. Çocuk kimin nikâhı altında doğmuş ise ona aittir. Zina suçunu işleyen kişi de çocuk üzerinde hak iddia edemez. Bunların hesabını Allah görecektir".⁹¹

İşte İslamiyet cahiliyenin, muharref dinlerin ve modern çağın kadına çizdiği hakir rolü kesinlikle kabul etmemekte, onu ilga edip kadını ve aileyi en şerefli mevkiye çıkardığı görölmektedir. Zira modern çağda kadına İslamiyet'in verdiği değeri vermemekte kadını korumak adına onu dezavantajlı bir gruba dâhil etmekte bununla

⁸⁹ Tirmizi, "Birr" 13.

⁹⁰ el-Mümtehine 60/12.

⁹¹ Cerrahoğlu, "İslam'da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon", 25.

da yetinmeyip en bayağı reklamlarda bile kadını önyüz olarak kullanıp onu teşhir etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kisvesi altında kadının fitratına, naifliğine ve zarafetine yakışmayacak ağır işler kadına yüklenmektedir. Modern zamanda kendi ilkel dürtülerinden kurtulamamış bazı insanlar kadının estetik görünümünü ön plana çıkarmak için cesaret ve özgürlük adı altında kadını kullanıp fitratıyla bağdaşmayacak davranışlarda bulunmasına sebebiyet vermektedir. İşte İslamiyet kadına çizilen bu tahkir ve tahfif edici rolü reddetmekte ona hak ettiği kıymetli ve manidar konumu vermektedir.

1.2.3. Ailenin Dağılmasını Önlemek İçin Alınması Gereken Tedbirler

İslam'da aile mefhumu, birbirlerinde huzur bulacakları, imanlarını kemâle erdirecekleri neşe membaıdır. Zira Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır:

*“Onun varlığının delillerinden biri de kendi nev'inizden eşler yaratıp kendilerinde ülfet peyda etmesi ve aralarında sevgi ve merhamet var etmesidir. Şüphesiz bunda düşünen millet için dersler vardır”.*⁹²

Bu ayette kadının ve erkeğin sevgi ve merhamet bağları ile birbirlerine karşı sorumlulukları söz konusu edilmiş olmaktadır. Karı-kocanın, Yüce Allah'ın aralarında peyda ettirdiği sevgiyi ve merhameti birbirlerine gösterip huzura kavuşmaları büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bu sevginin ikmal edilmesi sonucu eşler arasındaki ilişki, süfli bir arzu olmaktan çıkıp Kur'an'a, başka bir ifadeyle İslam'a hizmet eden bir neslin yetişmesi gibi ulvi bir amaca hizmet etmiş olur. Bu ulvi gayeden sapmalar zuhurettiği zaman aile kurumunda tahribatlar kaçınılmazdır. Bu tahribat sonucu aile gibi şerefli bir makam dağılmaya namzet olur. Nitekim İslamiyet bu durumlarda dahi bir mikyas koyup ifrata veya tefrite gitmeyi engellemiştir. İslâm karı-kocanın oluşturduğu aile birliğinin son bulmasına belirli şartlarda izin vermiştir.⁹³ Burada boşanma konusunda kabul edilen sistem için, eşlerin birbirlerinden ayrılmasını yozlaştıran Yahudi prensibiyle boşanmayı katiyetle reddeden Hristiyan tatbikatı arasında yer alan mutedil bir yol izlenmiştir. Ayetler ışığında ailedeki ayrılıklar ele alındığında daha

⁹² er-Rûm 30/21.

⁹³ el-Ahzâb 33/28.

mutedil bir yol izlenmesi gerektiği görülmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in eşlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarda dikkatli olmalarını ve aile birliğinin daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde devam ettirmeleri hakkında muhtelif emir ve tavsiyeleri vardır.

Birbirleriyle anlaşamayan aralarındaki problemleri çözüp sağlıklı bir şekilde uzlaşamayan eşlerin son çare olarak başvuracakları çözüm şekli ne yazık ki boşanmadır. Boşanma aşamasına gelmeden önce uyuşmazlığın ve anlaşmazlıkların giderilmesi için eşlerin kendi aralarında problemlerini çözüme kavuşturması gerekir, eğer bu çözüm yolunu sağlayamazlarsa adaletli olması için iki tarafın ailelerinden mutedil bir yol izleyeceklerine inandıkları akliselim kişilerden birer hakem tayin edip eşlerin ona havale edilmesi başvurulması gereken yöntemlerdendir.⁹⁴ Hakemlerin araya girmesine rağmen aralarındaki problemler çözüme kavuşturulmazsa bunlar bir fayda vermez ise başvurulacak son çare boşanmadır ancak bu metotlar uygulanılıp çözüm bulunulmazsa boşanmaya izin verilmiştir. Ama ayeti kerime boşanmanın da bir adabı olduğunu vurgulamaktadır. Şöyle ki:

*“Ey iman edenler! Mü’min kadınlarla nikâh akdi yapıp, henüz cinsî münasebete girmeden kendilerini boşarsanız, bu durumda bir başkasıyla evlenebilmeleri için onlardan süre beklemelemlerini istemeye hakkınız yoktur. Yalnız onları gönül alacak bir kısım hediye ve yardımlarla memnun edin ve güzellikle boşayın”.*⁹⁵

Diğer bir ayeti kerime ise şöyledir:

*“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme süresini tamamladıklarında ya onları yanınızda güzellikle tutun veya kendilerinden tatlılıkla ayrılın. Sırf kendilerine haksızlık etmek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Böyle davranan, sadece kendine yazık etmiş olur. Sakın Allah’ın âyetleriyle eğlenmeye kalkmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetlerini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Allah’a karşı gelmekten sakının ve iyi bilin ki Allah, her şeyi hakkiyle bilmektedir”.*⁹⁶

⁹⁴ en-Nisâ 4/35.

⁹⁵ el-Ahzâb 33/49.

⁹⁶ el-Bakara 1/231.

Zikredilen âyetler mûlahaza edildiğinde bir yuvadaki birlikteliğin artık devam edeceği kalmamışsa birbirlerinden güzellikle ayrılmaları gerektiği vurgulanır ama boşanmayla eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları hemen son bulmaz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Evlenip de henüz kendileriyle cinsî münasebette bulunmadığınız veya mehirlerini belirlemediğiniz kadınları boşamanızda size bir günah yoktur. Fakat onlara, mânevi tazminat olarak bir geçimlik verin. Zengin olanlar kendi güçlerine, fakir olanlar da kendi imkânlarına göre, onlara gönüllerini alacak ve örfe uygun düşecek şekilde uygun bir geçimlik versin. İyilik ve ihsan sahiplerine yakışan da budur”.*⁹⁷

Bu âyetle eşler ayrıldıktan sonrada örfleri ve geçim imkânlarına göre kadına nafaka verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de talak ile ilgili teferruatlı bir şekilde bilgi verilmiştir hatta bu konuda sure ismi bile yer almaktadır eşler arasında geçimin artık mümkün olmadığı zaman boşanmaya izin verilmiştir ama buna rağmen bu izinle birlikte boşanmaya hoş bakılmamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'in, Yüce Allah'ın helâl kıldıklarının en kötüsünün boşanma olduğunu belirtmiştir.⁹⁸ Bilhassa sebepsiz boşanmalar kesinlikle hoş karşılanmamıştır. Bununla birlikte artık bir arada bulunması mümkün olmayan eşlerin genellikle boşanma hakları bulunduğu kabul edilmiştir. Hristiyanlıkta kabul edildiği gibi eşlerin evlenmekle artık mutlak ve ayrılmaz bir bütün oluşturdukları telakkisi, dolayısıyla aile birliğinin bütün olumsuz koşullara rağmen birlikteliğin devamının istenmesi lüzumsuz bir ifrat olarak kabul edilmiştir.⁹⁹

Aslında evrensel niteliğe sahip İslamiyet'in insanlarda murad ettiği nihai amaç dünya ve ahiret saadetlerini sağlamaktır. İnsanlarda mutluluğun ve aidiyet bilincinin sağlandığı belki en önemli kurumların başında aile gelmektedir. Her ne kadar bireyin mutluluğu kısmen de olsa toplumun mutluluğuna bağlı ise de aile yapılandırılmasında her halükârda Kur'an'ın öğretilerinden faydalanmak esastır. Kur'an'da aile ile ilgili

⁹⁷ el-Bakara 1/236.

⁹⁸ Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistâni el Ezdi Ebu Davud, *es-Sünen*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût. (Beyrut: Naşirin Mukaddimesi. 1988), “Talak” 3.

⁹⁹ Aydın, “Aile”, 2/200.

takriben iki yüz ayet zikredilmektedir. Başka bir ifadeyle mutlu bir yuva kurmanın kaidelerine yer verilmiş bulunmaktadır. Ailenin bireyler üzerindeki psiko-sosyal, ruhsal, manevi vs. gelişiminde büyük rolü oynadığı inkâr edilemeyen bir gerçektir. Müslüman toplumda en üst kimlik olarak din kabul edilmelidir; yegâne değer ölçüsü ise İslamiyet görülmelidir. Malum olduğu üzere İslamiyet'te aile mahremdir, kutsaldır ve bu kutsiyetini en yüce değer kaynağı olan Kur'an'dan ve Sünnet'ten almaktadır. Müslüman kültüründe kollektif ahlak anlayışını oluşturmak için değer yargılarının bireylere itidalli bir şekilde beşeri ilişkiler doğrultusunda öğretilmesi büyük önemi haizdir. Geleneksel aile yapısında her an çarpık modernleşme çabalarının olumsuz etkilerinin büyük payı olduğu görülmektedir.

Müslüman toplumun aile yapısının batıya temayülü ile birlikte kutsiyet atfedilen aile kurumunun yozlaştığı, modernizm uğruna kendi değer yargılarından taviz veren bir ferdiyet oluştuğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla modernleşmeyle beraber Müslüman bireylerde var olan aidiyet bilinci zayıflayıp aileden kopmalar zuhur etmektedir. Böyle bir toplumsal tahvilin verdiği zararlardan; modernizmin acımasız saldırılarından kurtulmak yani toplumsal cinsiyet adı altında yapılan propaganda ve dayatmaların, gayri ahlakı oluşumların sadece Müslüman kültürüne özgü olmayıp birçok ülkede toplumun hem ahlaki hem de demografik yapısını dejenere edecek milli güvenlik tehdidi oluşturacak tehditlerden ancak vahyin sesine kulak vermekle, Hz. Peygamber'in izinden gidip hayatı Kur'an çerçevesinde yaşamakla, Müslüman aile yapısını korumak ve varoluşsal köklere yeniden dönmekle mümkün olabilir. Bilhassa öze rücu ederek İslam medeniyetinin ihya edilmesi halinde ailenin öneminin daha çok anlaşılabilceği, kısa süreli birlikteliklerin yerini ömür boyu evliliklere bırakacağı görülebilir.

Müşahade edilen odur ki, günümüz evliliklerinde eşlerin birbirlerine olan tahammül gücü azalmakta, en ufak bir problem dahi büyütülüp daha ailenin inşası, kuruluşu sürecindeki evliliklerde dezenformasyona sebep olmaktadır. Bu tür problemlerin çözüme kavuşturulması için takınılması gereken tavır, eşlerin birbirlerine olan saygısını yitirmemek adına tartışma esnasında bir tarafın diğerini alttan alması ve sabır gösterip sükût etmesidir. Dolayısıyla aralarındaki saygı perdesini ortadan kaldırmamaya dikkat edilmelidir. Böylece ömür boyu süren birlikteliklerin sağlanması

mümkün olur. Zira aile olmak hayatın bütün meşakkatli yokuşlarında yoldaş olmaktır. Bir tarafın güzelliklerini paylaşırken diğer taraftan yarım kalmışlıkları ikmal etmektir. Aile aynı zamanda sevgi, saygı, merhamet, meveddet ve sekinetin kaynağı ve zorlukların birlikte aşıldığı, dert ve kederlerin paylaşılarak tüm sıkıntıların üstesinden gelindiği bir yuvadır.¹⁰⁰

1.3. Kur'an'da Ailenin İnşasında Din Eğitiminin Rolü

Kur'an'da bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır”.*¹⁰¹

Bu âyete göre ailedeki yetkin kişiler, hem kendilerini hem de ailelerini ateşten korumakla mükellef tutulmuşlardır. Dolayısıyla bireydeki fitri bir yönelim olan dini şahsiyetin gelişmesinde en önemli faktör ailedir. Ailedeki büyük bireylerin çocuklara olan yaklaşımları, çocuklar için ilk sosyal deneyimlerdir. Özellikle ilk altı yaş gurubu çocuklarda taklit dönemi mevzu bahis olduğu için aile içi bireylerinin sergileyeceği her davranış beraberinde çocukların, bilhassa ebeveynleri ve büyüklerini taklit ederek onlarla özdeşleşmesi mümkündür. Öncelikle dikkat edilmesi gereken husus ailede din eğitimindeki temel disiplinler nelerdir? Ebeveynlerin çocuklara vermek istedikleri din eğitiminden kasıt sadece ritüel olan ibadetlerin ifası mı yoksa hayatın her alanına yerleşip tatbik edilen, hayata bakış açısını belirleyen, mânâ bütünlüğü oluşturmaya vesile olan kollektif bir sistem mi? Her halükârda bu süreçlerin ilk merhalesi, aile içindeki bireylerin gelişim seyrini bilmek, aileyi inşa edecek kabiliyete haiz olmaktır.

1.3.1. Ailede Din Eğitiminin Gayesi

Ailede din eğitiminin gayesi erdemli, inançlı, nitelikli bireyler yetiştirmektir. Aile; hem dini hem dünyevi cihetten çocuğun eğitimi, kişiliklerinin gelişimi, sosyal ve

¹⁰⁰ Fatih Yıldız, “Zor Zamanlarda Aile Olmak”, *Diyanet Aile Dergisi*, 53. (Mayıs 2023), 5.

¹⁰¹ et-Tahrîm 66/6.

kültürel hayat sahasına intibakının gerçekleşmesi için en önemli mercedir. Bununla beraber aile salt çocuğun doğumundan sonra ehemmiyet arz eden bir kurum değildir. Öncelikle bir ailenin inşası, yuva kuracak olan kişilerin birbirlerini seçmekle gündeme gelir. “Evlilik demek, bir açıdan çocukların sosyalleştirildiği ve eğitildiği kurumun anne ve baba adayları tarafından kurulmasıdır. Evliliğe aday olan çiftlerden aslında kadın çocuğuna baba, erkek ise çocuğuna anne seçmektedir. Bundan dolayı daha evlenmeden önce adayların birbirlerinde arayacakları vasıflar, çocukların eğitimi ile doğrudan ilgilidir”.¹⁰²

1.3.2. Ailenin İnşasının İlk Merhalesi, Eş seçimi

Ailede verilecek eğitim de başat faktör eş seçimidir. Nitekim çocukları itikaden kaybetmemenin biricik yolu, evlilik tercihindan başlar. Saliha bir hanımla kurulan yuva iyi Müslüman çocuk yetiştirmenin ilk adımıdır. Bu seçim baba adayları için de geçerlidir. İmanı ve ahlakı kâmil bir baba adayı da salih evlat yetiştirmenin olmazsa olmazıdır. “Bu anlamda evlilikte temel tercihler itikadi ve ahlaki kemal üzerine olmalıdır. Nebevi tavsiye bu yöndedir. Geçici değerler ve maddi önceliğe dayanan tercihler yok olabilir. Böyle olunca da yuvanın devamı olmaz. Sonraki süreçte çocuk yaşayışlarının her anını vahiyle beslemek gerekir”.¹⁰³ Binaenaleyh ailede çocuk eğitiminin inşasının tesisi için evlilik birincil merhaleidir. Zira hem dinimizde hem de irfan geleneğimizde evlilik, kişinin yaşam serüveninde ciddi ehemmiyet arz eden bir kurumdur.

Evliliğe adım atarken ve bir yuva kurmaya karar verirken gelecek planlaması yapmak ve bundan dolayı öncelikle dünyaya gelmesi muhtemel çocukların hem maddi hem manevi yönden sağlıklı gelişimini düşünmek çok önemlidir. Çocuğun ilk öğretmeni olan anne ve babanın ilişkilerinin en güzel şekilde istikrarlı olması, çocuğun eğitimi için koşulların ve ortamların oluşturulmaya çalışılması yahut iyileştirilmeye çalışılması daha yolun başındayken eşlerin birincil sorumluluklarından kabul edilebilir.¹⁰⁴ Dolayısıyla evlilik süfli duygulardan daha çok müşfik ve ulvi duygular

¹⁰² Abdullah Özbek, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 59.

¹⁰³ Sürmeli, *Çocuk Eğitimi*, 153.

¹⁰⁴ Ömer Özyılmaz, *İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), 48.

üzerine inşa edilir. Zira Hz. Peygamber'in, bir kadınla dört şeyden dolayı evlenilebileceğini, bunların da mal, soy-nesep, güzellik ve dindarlık olduğunu, aksi halde fakr u zarurete duçar olunacağını beyan etmiştir.¹⁰⁵

Nitekim insandaki dünyevi meziyetler geçici ama ahlaki hasletler bâkidir. Bu hususta “can çıkar huy çıkmaz” sözü meşhurdur. Bu yüzden ailedeki din eğitimi öncelikle eş seçimi ile başlamaktadır. Evlilik salih bir kadınla yahut salih bir erkekle gerçekleştiği takdirde aile içerisindeki yaşam tarzı da Kur'an ve Sünnet doğrultusunda yaşanır ve çocuklar da bu minvalde yetişmiş olur.

1.3.3. Din Eğitimi ve Fıtrat Arasındaki İlişki

Takvalı ebeveynler eğitim verecekleri bireyleri iman hakikatleriyle ihata edilmiş bir yuvada yetiştirirse onların fitri yönelimleri tahribata uğramaz. İnsan dünyaya geldiğinde tertemiz bir fıtrat üzere gelir. Nitekim Hz. Peygamber, her doğan çocuğun temiz bir fıtrat üzere dünyaya geldiğini, sonra anne ve babasının onu Yahudi yahut Hristiyan veya Mecûsî olarak yetiştirdiğini bildirmiştir.¹⁰⁶ Belli kabiliyetlere ve donanımına sahip olma mânâsına gelen “fıtrat”, insanoğlunun yaratılışındaki hakikati ve mânâyı ifade eder. “Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar.” diyen Hz. Peygamber, ırkı, soyu, cinsiyeti ne olursa olsun, her insanın tertemiz ve Müslüman fıtratı üzere doğduğunu, bu mükemmel yaratılışla, Yüce Allah'a inanma potansiyeli ile dünyaya geldiğini ifade etmiş bulunmaktadır.

Müslümanlık anlayışında her çocuk masum ve tertemiz olarak dünyaya gelir. Dış faktörlerden gelen herhangi bir uyarının etki alanına girmeden önce arı ve saf bir yaratılışla dünyaya gelen insan, bu durumunu muhafaza edebildiği sürece kendiliğinden iyi olana teveccüh eder. Zira insanı türlü kabiliyetlerle donatan Yüce Allah, ona iyiyle kötüyü birbirinden ayırt edebilme yeteneğini vermiştir. Zira Kur'an'da kötü ve iyi olma yeteneklerinin insana ilham edildiği,¹⁰⁷ bunun yanı sıra

¹⁰⁵ Buhârî, “Nikâh” 16.

¹⁰⁶ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahih*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Dâru'l-hadis, 1991), “Kader”, 22.

¹⁰⁷ eş-Şems 91/8.

onu iyiye eğilimli kılmış olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸ Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber iyilik ve kötülüğün hangi mânâyâ geldiğini soran Vabısa b. Ma'bed adlı sahabeye iyiliğin, gönlü huzura kavuşturan, vicdanı rahatsız etmeyen ve içe sinen şey olduğunu, kötülüğün ise içinde bir kuşku bırakan şey olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹ Şu âyetler de insana aksi bir yönlendirme bulunmadığı takdirde onun tevhide yakın, Rabbini bir olarak bilmeye ve O'na inanmaya hazır olduğunu göstermektedir:

*“Kıyamet günü biz bundan habersiziz demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarının sırtından onların soylarını alıp bunları kendilerine şahit tuttu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? Evet Rabbimizsin şahitlik ederiz dediler”.*¹¹⁰

*“Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur”.*¹¹¹

Tevhide muhalif olan her türlü inanç ve tatbikat ise insanın tertemiz yaratılan fitratına ters düşeceğinden kişiyi manevi cihette itminan düzeyine ulaştırmaz ve kendine bigâne hale getirir. Kur'an'da geçen Hz. İbrahim'in gösterdiği örneklerde olduğu gibi. Nitekim Hz. İbrahim, imanı reddedip putlara tapan toplumunun inançlarını ve tatbikatını benimsemediğini, onlara uymadığını, kendine bile istifadesi olmayan putlara inanıp tapmayı reddeder ve fitratında yer alan tevhidi bir arayış içerisine girdiğini, özündeki inanma ihtiyacını karşılayabilecek gerçek bir ilahın olması gerektiğini dile getirmiştir. Yaşadığı toplumda gök cisimlerin insanların hayatında etkin rol oynadığı inancı hâkimdi. Hz. İbrahim hâkim olan bu inancın unsurları üzerinden yola çıkarak önce bir yıldız görür, bunun Rabbi olabileceğini düşünür fakat bu yıldızın kaybolduğunu görünce bu sefer yüzünü aya çevirir, asıl Rabbinin bu olabileceğini düşünür ancak onun da batığını görür. Bilahare gün doğunca diğer gök cisimlerin hepsinden daha büyük görüldüğü için güneşin kendisinin Rabbi olmaya daha layık olabileceğini düşünür fakat gün bitince onun da hükmünün sona erdiğini görür. Akabinde düşündükleri bütün bunların hiç birinin kendisinin Rabbi olamayacağını ifade eder. Bütün bunları yaratan, her daim yarattıklarıyla beraber ve bütün varlığın hâkimi olan kendisinin Rabbi olduğunu beyan eder. Böylece Hz.

¹⁰⁸ er-Rûm 30/30.

¹⁰⁹ Müslim, “Birr”, 15.

¹¹⁰ el-Araf 7/172.

¹¹¹ er-Ra'd 13/28.

İbrahim batıl inançlardan sıyrılıp Hakka yönelmiş, Rabbi de onu doğru yola iletmış ve kendisini diğer insanlara peygamber olarak göndermiş oldu.¹¹² Bu olay Kur'an'da şu şekilde yer almıştır:

“Hz. İbrâhim atası Âzer’e, putları ilah olarak mı görüyorsun? Hakikatte ben, seni de putlara tapan kavmini de bedihi bir şekilde gaflet içinde görüyorum, demişti. Böylece biz İbrahim’e arşın ve arzın melekesini müşahede edip ihata etme olanağı veriyorduk ki umulur ki kesin inananlardan olsun. Gecenin zifiri karanlığı gökyüzünü ihata edince semada bir yıldız gördü. Rabbim işte bu yıldızdır dedi. Gece olup yıldızlar kaybolduğunda da ben batıp gidenleri sevmem dedi. Yine Rabbini arayışa girdi yine gece, gökyüzünü ihata ettiğinde bu seferde ayı doğarken görünce, işte Rabbimi buldum Rabbim bu aydır dedi. O da batıp gidince, Eğer Rabbim bana hidayet yolunu göstermez ise elbette yolunu şaşırp gaflete düşmüş kimselerden olurum dedi. Yine Rabbi’ni arayışa girdi bu seferde gökyüzünde güneşi doğarken görünce, İşte Rabbim bu güneştir dedi; zira bu diğerlerine nazaran daha büyük dedi. O da batıp gidince dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim. Kavmi onunla tartışmaya girişti. Hz. İbrahim’de onlara mukabelede bulunarak dedi ki: “Rabbim beni hidayete erdirmişken, Allah hakkında benimle münazara mı ediyorsunuz? Ben sizin Allah’a karşı ortak koştuğunuz cansız ve faydasız putlardan korkmam. Ancak Rabbimin beni korkutacak bir şey murad etmesi hariç. Rabbimin ilmi her şeyi ihata etmiştir. Sizler hâlâ öğüt almıyor musunuz?”¹¹³

İslam dini tertemiz ve aslına yani hakka temayüllü fitratın muhafazası üzerinde önemle durmaktadır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: “O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler. Gönülden O’na yönelin, O’na saygısızlıktan sakının, namazı kılın ve şirke sapanlardan, dinlerinde ayrılığa düşüp -her bir grubun kendindekini beğendiği fırkalara ayrılanlardan olmayın.”¹¹⁴ Ne var ki insan, belirli bir çevrede dünyaya gelir,

¹¹² Elif Erdem, “Her İnsan Fitrat Üzere Doğar”, Son Peygamber.info (Erişim 10 Haziran 2023).

¹¹³ el-En’âm 6/74-80.

¹¹⁴ er-Rûm 30/30-32.

hâli, hareketleri, inancı ve yaşantısı çevresinin etkisiyle şekillenir. Hadiste, “sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar” ibaresi çocuğun, her şeyden önce içinde bulunduğu ailenin inancıyla yetişeceğini göstermektedir. Hz. Peygamber aynı hadiste çocuğun bu arı ve saf vaziyetiyle her türlü teveccühe tebarüz edildiğine dikkat çekmiş olmaktadır. Yüce Allah’a iman etme ve Rıza-i İlahiye göre hayatını idame ettirme gayesiyle vazifeli olarak yaratılan insanın bu potansiyeli ekspozê hâle gelmesi ve kendini bu cihette ilerletmesi için desteğe ihtiyaç duyar. Yüce Allah inanma ihtiyacını fıtrata yerleştirmiştir dini de bu nedenle var etmiştir, Resullerini, nebilerini ve mukaddes kitaplarını insanlara bu doğrultuda mihmandarlık etsin diye göndermiştir. Bu söylenilenlerden yola çıkarak, ebeveynlerin çocuğun dinî hayatındaki etkin rolüne işaret eden Hz. Peygamber’in, aynı zamanda din eğitimi ve öğretimi konusunda anne-babaya önemli vazifeler düştüğünü de belirtmiş ve bu konuda belirli metotları da uygulayıp tavsiyede bulunmuştur. İnsanın bu hayattaki en önemli imtihanı, kendisini eşref ve ekmel vasfıyla yaratan Rabbinin kendisine lûtfettiği masum ve tertemiz fıtratı koruyup kendisini mânevi tekâmül serüveninde ilerletmek ve Hâlıkına ekmeli mahlûkat bir mümin olarak rüc’u etmeyi başarabilmektir.¹¹⁵

1.3.4. Çocuğa Din Eğitimi

Çocuk başlangıçta hiç bir şey tecrübe etmediği için nasıl davranması gerektiğini bilmez burada çevre faktörü pek mühimdir ve nasıl davranması gerektiğini büyüklerinden öğrenip tecrübe edecektir. Çocuklar çevresinden iki şekilde etkilenip öğrenebilir: Ya onları taklid eder yahut da ailesi ona ne yapması ve nasıl davranması gerektiğini doğrudan söyleyip öğretirler. Birinci yöntem çocuğun çevresindekileri taklid ederek tecrübe etmesi, ikinci yöntem ise ailesi veya çevresinin çocuğa doğrudan doğruya öğretmesidir. Fakat doğrudan öğretme yöntemi çocuğun dünyaya hemen gözlerini açmasıyla olmaz öğretilmesi gereken tutum ve davranışların çocuğa verilmesi, onun ancak belli bir zekâ düzeyine ve anlayış potansiyeline ulaşmasından sonra mümkün olur. Burada yapılması gereken çocuğun hazırbulunuşluk seviyesini

¹¹⁵ el-İnfıtâr 82/6-8; bk. Elif Erdem, “Her İnsan Fıtrat Üzere Doğar”.

yükseltmektir mesela çocuğa nasihat verilir ve bu konuda bir şeyler öğrenebileceği materyaller okutulur. Ancak çocuk bu seviyeye gelinceye kadar ahlâkî tutum ve davranışlar bakımından bir hayli yol katetmiş olur. Temel düzeyde konuşmayı, okumayı ve yazmayı öğrenmeden önce öğrenmesi gereken din ve ahlak konusunda pek çok tecrübeler edinir. Bu da büyük ölçüde taklit vasıtasıyla mümkün olur.¹¹⁶ Zira taklit de bir öğrenme şeklidir. Okul öncesi dönem, genelde taklit dönemidir. Çocuklar özellikle aile efradında neyi görürlerse onu taklit ederler hatta duyguları bile taklit ederler. Özellikle anne ve babaların evde namaz, oruç, paylaşma, merhamet gibi ahlaki ve dini meziyetleri tatbik etmeleri çocuğu da etkileyip bir müddet sonra o davranışlar çocukta da yerleşir. Okul öncesi dönemde, çocukta dini uyanışın ve dini duyguların harekete geçmesi, yaşadıkları çevre ve aile ortamına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuk duyguya dayalı tasarlanan bir din olgusuna sahip olmadığı için modamod ezberledikleri sözler onun için pek anlam ifade etmez. Bu dönemde çocuklar belirli bir zekâ düzeyine ulaşamadıkları için taklit özelliği iradeye bağlı olarak çalışmaz. Çocuk, taklit edilenin keyfiyeti bilmeyip sadece onu taklidi bir şekilde yapar ve onun ruhuna yerleşir.¹¹⁷ Bu yüzden çocuk dini duygularla büyür. “Ahlaki ilkeler bir değer olarak öğretilir, ona dini değerler empati duygusuyla verilebilirse mesela camiye çocuk daha küçük yaşlarda alıştırılıp camiye götürme, ramazanda oruç teşviki, teravihe gitme, hacca umreye gidenleri karşılama vb. uygulamalarla çocukta bir coşku oluşturulursa çocuk dini benimseyerek büyür.

Din öğretiminde devamlılığın ve kalıcılığın sağlanabilmesi için din eğitimine dini duyguların katılımı büyük önem arz eder.¹¹⁸ Dini duygular okul öncesi yaşta oluştuğuna göre çocuğun dini öğretileri talime başlama yaşının veya alametlerinin ne olacağı İslam âlimlerince tartışma konusu olmuştur. Burada çocuğun akledebilme yeteneğinin ortaya çıkması esas alınmıştır. Buna göre örneğin Gazâlî, “çocukta, iyi ile kötü, fayda ile zararı birbirinden ayırt edebilecek bir meleke hâsıl olunca çocuğun müşahade edilmesi gerektiğini söyler. Temyizin ilk işareti de hayâ belirtilerinin ortaya çıkışıdır. Çocuğun akli yeterek bilinçli bir şekilde utanarak bazı şeyleri yapmayı terk

¹¹⁶ Erol Güngör vd. *Ahlak* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), 22.

¹¹⁷ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 65.

¹¹⁸ Seval Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailede Din Eğitiminin İşlevi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 60.

ettiğinde, bu akıl nurunun onda inkişaf ettiğinin göstergesi sayılır. Böylece bazı şeyleri çirkin, bazı şeyleri güzel, bazılarını yararlı bazılarını zararlı vs. görür. Bazılarından utanç duymazken bazılarından duyar. Bu, çocukların tertemiz fitratlı olduğuna, ahlakının ve kalbinin güzelliğine namzet olduğu söylenilir”.¹¹⁹ İbn Sina ise çocuk eğitimini faal olarak üç yaşında başlatır. İlköğretiminin keyfiyetini ana hatlarıyla belirledikten sonra çocuğa Kur’an öğretmeyi ve ana diline ait kuralların ve ifade biçimlerinin öğretilmesi gerektiğini belirtir. Bundan sonra çocuğun gözlemlenmesi gerektiğini, eğer çocukta ilme karşı bir temayül ve yetenekleri varsa onun ilmi yönü ağır basan dallara teşvik edilmesi gerektiğini yoksa sanata ya da zanaata dair bir kabiliyeti varsa o tarafa yönlendirilmesi gerektiğini söyler.¹²⁰ Bazı İslam âlimleri de bu konudaki hâdiselerden ve tecrübe edilenlerden yola çıkarak temyiz yaşının okul öncesi dönem olduğunu, dolayısıyla çocuk eğitimine okul öncesi dönemde başlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı âlim ve mutasavvıfların hayatlarına ait kesitlerde onların çok erken denecek yaşta eğitime başladıkları görülmektedir. Söz gelimi büyük mutasavvıflardan Sehl b. Abdullah et-Tüsteri’nin kendi çocukluk dönemi hakkında anlattıkları onun gerçekten çok erken denecek bir yaşta dini duygunun zirvesi olan tasavvuf düşüncesine meylettiğini göstermektedir.¹²¹ Bunun için ailedeki kişilerin öncelikle ebeveynlerin ve diğer aile fertlerinin dini davranışları, kullandıkları dini sözler, namaz, oruç gibi ibadet biçimleri çocukta derin izler bırakır. Çocuklar dini kaideleri inanç ve ibadet esaslarını ve ahlâk kurallarını, ilk önce ailelerinden ve yakın çevrelerinden, onları taklid ederek onlar gibi davranmaya özenerek öğrenirler.

Çocuklar büyüklerin dini yaşantılarını taklit yolu ile öğrenip benimserler, dini hayatlarını bu şekilde kurarlar. İşte bu nedenlerdir ki aile içerisinde ebeveynler ve diğer aile fertleri dini yaşantılarıyla çocuğa örnek olmaktadır. Çocuklar sözden çok davranış biçimlerinin etkisi altında kalırlar. Büyüklerin yanlış hareketlerini izleyen çocuklardan doğru hareket yapılmasını istemesi, onları taaccüb eder ve onlarda doğru ve yanlış tavırlar hakkında sağlıklı bir fikir oluşmasına mâni olur. Ayrıca onların gençlere, büyüklere karşı güvenini zedeler. Bunun için çocuklardan beklenen her hareketin büyükler tarafından yapılması büyük önemi haizdir. Aynı zamanda çocuğa

¹¹⁹ Gazâlî, *İhyau Ulûmi’d-Dîn* (Mısır: Mektebetü’t-Ticâretiyyeti’l-Kübrâ, tarihsiz), 3/ 72.

¹²⁰ İbn-i Sina, *Kitabu’s-Siyase*, thk. Ali Muhammed İsbir, Bidâyet (Suriye: 2007), 84.

¹²¹ Gazâlî, *İhya*, 3/74.

öğretilen her ibadet büyükler tarafından yapılıp taklit edilebilmelidir ki çocukta o ibadetin etki alanı genişlesin. Nitekim Kur'an, söyleyeni tarafından tatbik edilmeyen nasihatın bir şey ifade etmeyeceğini şöyle belirtmektedir:

“Ey inanan Mü'minler! Niçin yapmayacağınız şeyleri vaat ediyorsunuz? Yapamayacağınız şeyleri söylemeniz Allah nazarında çok menfi bir tutumdur”.¹²²

Yüce Allah, kulundan bir işin yapılmasını istediği zaman önce kendisinin onu yapmasını, daha sonra o işin karşı taraftan yapılmasını istemekte, aksi takdirde söylenen sözün karşı tarafa tesir etmeyeceğini buyurmaktadır.¹²³

Bütün akli ve nakli delillere göre bireylerdeki imanın inkişafının çocukluk dönemlerinde temellerinin inşa edildiği aşikârdır. Zira bunun en önemli emsallerini peygamberlerin hayatlarında müşahade edilmektedir. Örneğin Kur'an'da Hz. İbrahim, hakkında en çok tafsilatlı malumat verilen ulu'l-azm peygamberlerden biridir O, nesline çocuk yetiştirme hususunda büyük örnek teşkil etmektedir. Nitekim Hakka teslimiyetin timsali Hz. İsmail'i yetiştirmiştir. O, sadece kendi çocuğunu yetiştirmekle yetinmemiş, neslinin inşası ve ihyası için tüm zamanları kapsayacak şekilde şu duayı yapmıştır:

*“Ey Rabbim, beni ve soyumdan gelen insanları namazda devamlı ve duyarlı kıl; hakkıyla namazı ikame edenlerden et. Ey Rabbimiz dualarımı kabul buyur.”*¹²⁴

Hz. İbrahim, üzerine düşeni yaparak oğluna gerekli eğitimi verdikten sonra tevekkül edip bu duayı yapmıştır. O, sadece kendi oğlunun imanını kurtarmak için değil, aynı zamanda nesline de sahip çıkmış, imanı muhafazada namazın önemine vurgu yapmıştır. Bu duada kapalı bir şekilde de olsa kâfir atası olmama talebi vardır ki bu talebin her anne ve baba tarafından idealize edilmesi büyük önem arz etmektedir. Eğitim ve öğretim politikalarının mihverinde bu ve benzeri ayetler alınılabilir. Aksi halde lüks yaşamayı, tüketimi amaç edinmeyi; hayatlarını gayesiz tüketmeyi merkeze alan bir nesil yetişebilir ki bu ise bir milletin nitelik olarak ölümü demektir.¹²⁵

¹²² es-Saff 61/2-3.

¹²³ el-Bakara 2/44.

¹²⁴ İbrahim 14/40.

¹²⁵ Sürmeli, *Çocuk Eğitimi*, 299.

Netice itibarıyla çocuklar ve gençler, bir milletin ümidi; kendi istikbâlini emanet edebileceği tevhit sancağını taşıyan neferleridir. Yarınların kendilerine emanet edilebileceği bu zinde güç, ne kadar iyi yetiştirilirse; dinine, vatanına, geleneklerine bağlı kılırsa, istikbalden o derece emin olunabilir. Dolayısıyla bütün milletlerin ortak problemi olan bu konu, yalnız resmî bazı kuruluşların değil, aileler ve millet olarak herkesi ilgilendiren önemli husustur. Çocuğunu, gencini manevi ve milli değerleri istikametinde terbiye etmeyen, dini eğitimden geçirmeyen bir millet, bunun sebep olabileceği problemleri çözmede büyük sıkıntılara katlanmak zorunda kalacaktır.¹²⁶ Bu kadar gayri ahlaki meziyetlerin meşrulaştığı bir dönemde, Müslüman ailelerin Kur'an ve nebevî telakkilerle mücehhez bir hayat sürmeleri, Kur'an ve Sünnet ışığında aydınlanan bireylerin gök kubbedeki gür sedayı seslendirmeleriyle, Kur'an'ın nizamını payidar kılan Hz. Peygamber'in varisleri gençlerin yetiştirilmesi ile mümkün olabilir.

1.4. Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Örnek Aile İnşası

Hz. Peygamber Yüce Allah'ın buyruklarına uymak suretiyle örnek aile inşasında ve eğitiminde bulunmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben şöyle buyurulmuştur:

“Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin. Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır.”¹²⁷

Bu âyette Hz. Peygamber'in hanımlarının örneklik teşkil etmesi hususuna vurgu yapılmıştır. Yüce Allah bilahare Hz. Peygamber'e de şöyle buyurmuştur:

¹²⁶ Özbuğday, “Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolü”.

¹²⁷ el-Ahzâb 33/32-34.

*“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”*¹²⁸

Aile konusunu iyi anlamak için Kur'an'ın erkeğe, kadına ve çocuklara nasıl baktığını bilmek ve anlamak gerekir. Bunun yanı sıra Kur'an'daki bu bakışın Sünnet'te nasıl karşılık bulduğuna; Hz. Peygamber'in nasıl bir aile yapısı inşa etmiş olduğuna vakıf olmak gerekir. Bilindiği gibi birey ve toplum, dinin bu iki temel kaynağına göre köklü bir eğitimden geçecek olursa ailenin geleceği sağlam temeller üzerine kurulmuş olur.

Vahyin, kadın ve erkeği hayatın devam etmesi noktasında zorunlu varlıklar olarak gördüğünü ifade etmek mümkündür.¹²⁹ Zira Kur'an'da Yüce Allah'ın insanları bir erkek ile bir dişiden yarattığı, tanışınlar diye onları kavimlere ve kabilelere ayırdığı, bununla birlikte Yüce Allah katında en değerli olanların O'na itaatsizlikten en fazla sakınanlar olduğu beyan edilmiş, ayrıca Yüce Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiği ve her şeyden haberdar olduğu bildirmiştir.¹³⁰ Binaenaleyh Yüce Allah nesillerin devamı için kadın ve erkeği yaratmış, bunların keyfiyetinin ve nesilden nesile tevarüs edilen dayanışmanın ölçülerini birçok ayette ifade etmiştir.¹³¹ Genelde insanlara özelde Müslümanlara üsve-i hasene olan Hz. Peygamber, vahyi yaşantısına libas ederek örnek teşkil etmiştir.

Yüce Allah birçok ayette eşler arası ilişkilerden, onların birbirlerine karşı takınması gereken tutum ve davranışlardan söz etmektedir ve eşlerin birbirlerine karşı yanlış tavırlardan men etmektedir. Zira cahiliye döneminde kadının büyük haksızlıklara uğramasına sebep olacak bir boşanma çeşidi olan zihar telakkisi ile mağdur olan kadının sesini işiten Yüce Allah özelde hususi olarak mağdur olan Havle'ye umumi zaviyede ise bu yanlış boşanma türünü uygulayan herkesi ikaz eden Ayeti kerime ise şöyledir. “*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan*

¹²⁸ el-Ahzâb 33/59.

¹²⁹ Sürmeli, *Çocuk Eğitimi*, 343.

¹³⁰ el-Hucurat 49/13.

¹³¹ Lokman 31/13-14, 17.

kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir”¹³² ayeti bunun delillerindendir.

Peygamberlerin hayatlarına bakıldığı zaman aile ile ilgili imtihan yaşayan peygamberlerinde olduğu görülmektedir. Karısıyla imtihan yaşan Hz.Nuh ve Hz.Lut gibi buna delil gösterilen ayeti kerime ise şöyledir : “ *Allah , inkâr edenlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, “Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!”¹³³ dendi.* Lakin bunun aksini yaşayıp iman eden Firavun’un hanımı ile ilgili de şöyle bir ayet zikredilmektedir: *Allah iman edenlere de Firavun’un karısını misal vermektedir: O, “Rabbim!” demişti, “Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun’dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar.”¹³⁴* Aynı zamanda ayetlerin tebliğcisi olan Hz. Peygamber de yaşadığı aile hayatıyla bizlere en güzel örnekliği gerektiği şekillerde en güzel uygulamalarla sunmuş bulunmaktadır. Hz. Peygamber sevgisini Müslüman aile hayatına hâkim kılınarak onu şiar edinerek şu andaki sıkıntılardan vareste bir yuva inşa edilebilir.

1.4.1. Aile İçi İlişkilerde İletişim

Aile içi ilişkilerde belki de en önemli unsur iletişimdir. Nitekim kâinattaki bütün mevcudat birbiri ile dayanışmayla kaimdir. Bu dayanışma ve iletişim inşa edilecek yuvalarda belki de ilk merhaledir. Nitekim İnsan için iletişim, hayatın çok mühim bir unsuru olup hem şahsi hem toplumsal hayatta vazgeçilmez bir yere sahiptir. Ailenin fertleri arasında iletişim önemlidir. Aile içerisinde bireylerin hem birbirlerini anlayabilmeleri hem karşılıklı duygu ve düşüncelerini paylaşmaları için gereklidir. Ailede istenen işbirliği ve yardımlaşmanın oluşması ancak etkili bir iletişimin kurulması ile gerçekleşebilir. Beklenen seviyede iletişimin olmadığı ailelerde sorunlar vuku bulacaktır.¹³⁵ Eşler arasındaki uyum ve kombinasyon, karşılıklı iletişim

¹³² el-Mücadele 58/1.

¹³³ el-Tahrim 66/10.

¹³⁴ el-Tahrim 66/11.

¹³⁵ Salih Aybey, “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2017), 31.

ile gerçekleşebilir. Bu sebeple aralarındaki iletişim monolog tarzında tek yönlü değil, diyalog şeklinde çok yönlü yani karşılıklı olmalıdır. Karı-kocanın bir konu hakkında fikrini sorma ve eşini sabırla dinleme ona verilen değeri de göstermektedir.¹³⁶

Günümüz aile yapısının en önemli problemlerinden biri aile fertlerinin birbirleriyle sağlıklı bir iletişim kuramamaları, eşlerin birbirlerine karşı hoşgörü, saygı ve sevgi eksiklikleri gelmektedir. Bu durum ise aile inşasını ve bir toplumun varlığını daha sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için temel prensiplerden an be an uzaklaşmasına sebep teşkil etmektedir. Günümüzde ki ailelerde boşanma vakaları her geçen gün artmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri, eşlerin aralarındaki problemleri küserek, şiddete başvurarak veya soğuk davranarak vs. doğru olmayan yöntemlerle çözüme kavuşturmaya çalışmalarıdır. Bunun aksine birbirine darılmak yerine konuşup iletişim kuran dertleşen ve problemini paylaşmayı bilen eşlerin, aralarındaki sıkıntıları daha büyüyüp farklı sorunlara yelken açmadan çözdükleri görülebilmektedir.¹³⁷ Bu merhalede yapılacak olan ilk iletişim birbirlerine karşı güzel hitap şeklidir. Bu husustaki ayeti kerime ise şöyledir: “*Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler; yoksa şeytan aralarına nifak koyar. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır*”¹³⁸. Yuvadaki kişilerin özellikle eşlerin birbirlerine hitabı aralarındaki ülfetin ve saygının boyutunu da belirler. Zira Hz. Peygamber’in eşlerine onların hoşnut olacakları isimlerle hitap ettiği ve asla onları üzecek bir şekilde hitap etmediği görülmektedir. Bu konuda Hz Aişe’ye olan manidar hitap şekli en çok bilinen örneklerdendir.

Hz. Peygamber’in hanımlarına karşı seslenişi, genellikle hitapları son derece latif ve zarıftı; sevgini ve saygısını hep hissettirirdi. Aile içinde hanımlarıyla konuşmalarında yüksek ve duyulmayacak kadar alçak sesle konuşmaz, ihtiyaç miktarı bir ses tonuyla seslenirdi.¹³⁹ Aile içindeki hitap şekli aslında kalbin lisana tezahürüdür. Çünkü kalpte ne varsa dil de onu söyler. Aile içindeki iletişim şeklini Kur’an konu edinmiştir. Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: “*Sevgili oğlum! Allah’a ortak*

¹³⁶ Nevzat Aydın, “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (01 Haziran 2015), 121.

¹³⁷ Aybey, “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)”, 23.

¹³⁸ el-İsra 17/53.

¹³⁹ Bekir Sağlam, “*Model İnsan Hz. Peygamber*” (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 78.

koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."¹⁴⁰ Böylesine ehemmiyetli bir mevzunun aile içerisinde göz ardı edilmesi düşünülemez.

Ailede yayılan problemler, sorunlardan kaçarak veya iletişimi bozarak değil, aile fertleri arasındaki iletişimin güçlendirilmesiyle çözülebilir. Boşanan çiftlerin, yıkılan ailelerin; şefkat, saygı ve sevgi ortamından mahrum eş ve yavruların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki anneciğim, babacığım, evladım gibi sevgi ve şefkat yüklü sözcüklere hasret kalan insanların sayısı hiç de az görülmemektedir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği gibi Hz. Lokman'ın oğluna nasihatte bulunurken oğulcuğumdiye hitap etmesi¹⁴¹ örnek teşkil etmektedir. Bu problemlerin aşılmasında sevgi, saygı, merhamet ve hoşgörü gibi aileyi süsleyen değerlerin hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Sevgi, tek başına yeterli olmamakta, onun saygı ve diğer güzel meziyetlerle taçlanması gerekmektedir.¹⁴² Bunların tahakküm etmesi için de iletişim şeklinin doğru ve sağlıklı olması önem arz etmektedir.

1.4.2. Eşler Arasındaki Sevginin Tezahürü

Birbirlerine ülfet ve sevgi besleyenler, hitap şekli de dâhil hayatın her alanında bu ülfeti ve sevgiyi ifade etmeleri beklenir. Zira Hz. Peygamber eşlerine olan sevgisini ve muhabbetini her zeminde ifade etmiştir. Çünkü ihtiyaç dâhilinde sevgi, ispat ister ve aksiyon gerektirir. Bununla ilgili birçok hadise vuku bulmuştur. Bir hadis-i şerife göre "Hz. Aişe, Hz. Peygamber ile yenedünya evine girmişti. Eşinin kendisine muhabbet besleyip beslemediğini merak etmekteydi. Her ne kadar Hz. Peygamber eşi de olsa ne kadar ve nasıl sevildiğini merak etmekteydi. Hz. Aişe bu fikrini Hz. Peygamber'le paylaşmadan edemedi. Ey Allah'ın Resulü, beni seviyor musun? Evet, ya Aişe tabi seviyorum. Hz. Aişe sevginin boyutunu da merak ediyordu. Acaba nasıl seviyordu? Hemen sordu. Beni nasıl seviyorsun? Hz. Peygamber sevgi şeklini eşine şöyle anlattı: Kördüğüm gibi. Bu cevap Hz. Aişe'yi çok mutlu etti. Çünkü kördüğüm birbirine kenetliydi. Çözümeyen, sonsuz sırlı bir sevgi demektir. Aldığı cevap onu fazlasıyla memnun ettiği için Hz. Aişe sıkça soru sorardı: Ey Allah'ın Resulü,

¹⁴⁰ Lokman 31/13.

¹⁴¹ Lokman 31/13.

¹⁴² Yaşar Yiğit, *Peygamberimiz ve Hoşgörü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 78.

kördüğüm ne vaziyette? Hz. Peygamber her defasında Hz. Âişe’yi memnun eden şu cevabı verirdi: ‘İlk günkü gibi’. Hz. Peygamber böylece sevgisini tezahür ederdi”.¹⁴³

Sevgi, aile inşasında mihenk taşıdır. Zira aileyi koruyan ve huzur membaı olan sevgi, mutlu bir yuvanın da mukaddimesidir. Aile içi ilişkilerimizde dahi yaptığımız ibadetlerde, gaye Rıza-i ilahi olduğu müddetçe sevgi bile içinde mündemiçtir. Zira hadisi şerife bakıldığında zaman; Cennetle müjdelenen on sahabeden biri olan Ebû İshâk Sa’d İbn Ebû Vakkâs (r.a.) şunu söylemiştir: “Vedâ Haccı senesinde Mekke’de yakalandığım şiddetli acı çektiğim bir hastalık hasebiyle Resûlullah (sas) ziyaretime geldi. Ona: Yâ Resûlallah! Malum olduğu gibi çok hastayım. Ben varlıklı biriyim. Bir kızımдан başka kimsem yok. Malımın ekseriyetini sadaka olarak vereyim mi? diye sordum. Hz. Peygamber: kabul etmedi, Yarısını vereyim mi? dedim Yine: Kabul etmedi ya üçte birine ne buyurursun, yâ Resûlallah? diye sordum. Üçte birini verebilirsin! Hatta o bile fazla. Mirasçılarını zengin bırakman, onları düşkün bir halde bırakıp da halka muhtaç etmenden hayırlıdır. Rıza-i İlahiyi murad ederek yaptığın bütün harcamalara, hatta küçük işlerde bile yemek yerken eşinin ağzına verdiği lokmalara varıncaya kadar hepsinin mükâfatını alacaksın buyurdu”.¹⁴⁴ Bu hadis-i şerife göre kişi ailesinin nafakasını karşılamakla mükelleftir. Bunlar icra edilirken Rıza-i ilahi niyetiyle yapıldığında sevap hâsıl olmaktadır.

Hz. Peygamber eşlerine karşı çok ilgiliydi ve ailesine sürekli vakit ayırır onlarla güzel vakit geçirirdi. Bir hadis-i şerifte, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) sefere çıkarken yol arkadaşı olarak Hz. Âişe’yi de yanına almış, yolda giderken yanında gelen sahabeye, siz gidin buyurmuştur. Sahabe epey bi yol katettikten sonra Hz. Peygamber Hz. Âişe’ye: Yarışalım mı? diye sormuş, Hz. Âişe de bu samimi oyunu mutlulukla onaylamıştır. Hz. Âişe yarışta galebe gelmiştir. Aradan hayli zaman geçtikten sonra, bir sefer esnasında yine birlikteydiler. Hz. Peygamber Hz. Âişe’ye: Yine yarış oyunu oynayalım mı diye sormuştur. Hz. Âişe bir süre önce yaptıkları yarış oyununu hatıra getirerek teklifi onaylamış, tekrar yarışmışlar ancak bu defa Hz. Peygamber yarışta gâlib gelmiştir. Hz. Peygamber tebessümle, “Bu, yıllar önce galib geldiğin

¹⁴³ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanü'l Mizan*, (Beyrut, y.y. 1390/1971), 1/242.

¹⁴⁴ *Müslim*, “Vasıyyet” 5.

müşabakanın rövanşdır”, buyurmuştur.¹⁴⁵ Hz. Peygamber’in tebliğ vazifesi olmasıyla birlikte onun bir beşer olduğu unutulmamalıdır. O, eşleriyle şakalaşır, onlarla oyun oynar, onlara sevgisini ifade edecek davranışlarda bulunur, ümmetine de bu tutumları tavsiye ederdi.

Kur’an’ın ahlakı ile ahlaklanan Hz. Peygamber’in zikredildiği gibi yaşantısına bakıldığında eşlerine sevgiyle ilgilenen, aralarındaki ülfeti ziyadeleştiren davranışlar sergilediği, oyun ve şakalaşmada bulunduğu görülür. Nitekim iki gönlün birbirlerine ısınması ve Yüce Allah’ın kalplerine koymuş olduğu bu muhabbete istinaden birbirlerini seçmesi aileyi inşa etmenin ilk merhalesini kabul edilebilir. Zira Yüce Allah: *“Allah onların kalplerinin arasını sevgi ile birleştirdi”*¹⁴⁶ buyurmuştur. Binaenaleyh iki gönlün birleşmesi sadece sözde kalmamalı, pratikte de hissedilmelidir. Eşler yalnız iyi ve rahat günlerde değil, zor günlerde de birbirlerinin yanında olmalı, birbirlerine destek vermeli, her meşakkatin üstünden gelmeli, ferah dolu günlere kavuşmak ümidini ve inancını korumalıdır. Evlilik Yüce Allah’ın emri ve Hz. Peygamber’in sünneti olması hasebiyle bir ibadet niteliğini taşımaktadır. Bazen ibadetler nefse ağır gelebilir. Dolayısıyla evlilik mütemadiyen sabır ve şükür isteyebilir. Kişi, evliliği imtihan bilip ondaki sıkıntılara sabrederse Yüce Allah onun mükâfatını verir. Eğer güzel bir evlilikse şükretmeli; bu nimetin şükrünü eda etmelidir. Böylece ruhsal anlamda huzura nail olabilir. Ayrıca eşler birbirlerine baktıklarında sevince ve sükûnete erebilirler. Bu hususta kelimeler kifayetsiz kalabilir. Evdeki huzuru temin edebilmek için bazen susmak, tebessüm etmek veya bir bakış yetebilir.

Hz. Peygamber ailenin hakkını gözetmiş, aile fertlerinin birbirlerine sevgiyle muamele etmesini tavsiye etmiştir. Bizatihi kendisi de ahlak-ı hasene’nin temsilcisi olmuştur. Sevgi ve muhabbet sadece sloganik anlamda mülhaza edilmemelidir. Bireylerin aile içinde birbirlerine karşı davranış ve tutumlarında sevgi mefhumu müşahade edilmelidir. Eşler birbirlerinin kusurlarını örtmede, aralarındaki sevgi, saygı ve merhamette birbirlerine elbise gibi olmalıdır. Sevgi ile ikmal edilmiş bir yuva saygıyı ve diğer ahlaki meziyetleri beraberinde getirir. Dolayısıyla daha huzurlu ve birbirlerine uyumlu eşlerle sağlıklı bir yuva inşa edilebilir.

¹⁴⁵ Ebu Davud, “Nikâh” 50.

¹⁴⁶ el-Enfâl 8/63.

1.4.3. Aile İçinde İstişarenin Önemi

Aile içi ilişkilerde üzerinde ehemmiyetle durulan faktörlerden biri de şüphesiz ki istişaredir yani aile içinde kurulacak olan şuradır. Nitekim Hz. Peygamber istişareye çok önem vermiş, aile içi ilişkilerde istişareye başvurmuştur. Mesela, imzalanan Hudeybiye Barış Ahitnâmesi sahabeye koşulları zor gelmişti. Hz. Peygamber Ümmü Seleme annemizin yanına gelmiş, karşılaştığı durumu ona anlatmıştı. Ümmü Seleme annemiz Hz. Peygamber’e sahabenin yanına gitmesini hiç kimseye bişey demeden kurban vazifesini yerine getirmesini ve başını tıraş etmesini söylemişti. Hz. Peygamber de aynen onun söylediğini yapmıştı. Hz. Peygamber’in ne yaptığını izleyen sahabe de kurbanların vazifelerini icra edip birbirlerini traş etmeye başlamışlardı.¹⁴⁷ Bu istişare evvelinde sahabenin vaziyeti istişare yapmaya münasib değildir. “Çünkü büyük bir ümit ve heyecan ile çıktıkları umre vazifesini yapamadan geri dönmüşlerdi. Bir de hikmetini bilmeden zahiri yönüyle tahammül etmesi gereken ağır bir ahit imzalanmıştır. İşte böyle bir buhran esnasında Hz. Peygamber’in çağrılarına bile kulak veremeyen ashab, müşavere yapabilecek sakinliğe o anda sahip değildi. Ümmü Seleme annemiz bu ağır psikolojik durumdan kurtarmada âdeta emniyet sübabı oldu. Öne sürdüğü bu fikir Hz. Peygamber tarafından uygulandığında hemen sonuç alınmış ve muhtemel problemleri engellemiştir. Ümmü Seleme annemiz istişare esnasında ruhsal sakinliği ve akıl duruluğuyla adeta Hz. Peygamber’e rehberlik ve danışmanlık yapmıştır.”¹⁴⁸

Hz. Peygamber’in Ümmü Seleme annemiz ile istişare ettiği diğer bir mesele de Ebû Süfyân b. Hâris’in Mekke’nin fethinden önce Ümmü Seleme’nin kardeşi ve Resûlulah’ın halasının oğlu Abdullah b. Ebî Ümeyye ile Müslüman olmak için yanına gelmeleri esnasında vuku bulmuştu. Hz. Peygamber’in amcasının oğlu olmasına rağmen Ebû Süfyân, Müslüman olmadığı gibi Hz. Peygamber’e adavet besleyip onu hicvetmişti. Boykot yıllarında Hâşimoğulları ile hareket etmemiş, müşriklerle birlik olmuştu. Bu yüzden Resûlullah (s.a.s.) ona kırgındı ve ısrarla onunla görüşmek

¹⁴⁷ Buhârî, “Şurû”, 15.

¹⁴⁸ Tuğrul Tezcan, “Sünnet’te İstişare ve Hz. Peygamber’in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin’in Hayatına Yansımaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 13\37 (Aralık 2010), 105.

istemiyordu. Bu minvalde Resûlullah'ı ikna eden onlara arabuluculuk eden Ümmü Seleme annemiz oldu. Resûlullah'ın huzuruna girdiler ve Müslüman oldular. Dolayısıyla Ümmü Seleme'in belki de onların cehennemden kurtulmalarına hidayete vesile olduğu söylenebilir.¹⁴⁹

Hız. Peygamber'in zikredilen uygulamaları mülâhaza edildiğinde, aile içi ilişkiler konusunda ve içtimai hususlarda Ümmü Seleme ile istişarede bulunmuş olması dolayısıyla onun kadınlara ne kadar değer verdiği ve onlara ne kadar güvendiği görülebilir. Cahiliye dönemi gibi bir ortamda eşlerine verdiği bu değer ve onları konumlandığı bu manidar durum onlara ne kadar kıymet verdiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1.4.4. Aile İçi İlişkilerde Güven ve Sadakat

Güven, aile kurumunun tesisinde belki en büyük rolü oynar. Özellikle günümüzdeki çarpık ilişkilere bakıldığı zaman bu durum izahtan varestedir. Aile içi ilişkilerdeki güvensizlikler, beraberinde birçok menfî yönde meziyetleri beraberinde getirir. Binaenaleyh aile içinde problemler sadır olur. Bunu bir örnekle izah etmek gerekirse, “Yüksek ahlaki meziyetleri bir ağaç metaforu ile teşbih edilecek olursa, ağacın kökünü besleyen oluşumların başında aile gelir. Biraz evvel ifade edilen ahlaki değerlerin yanı sıra adalet, merhamet, hoşgörü, affetme erdemi ve tevazu gibi değerler de ancak bu kökten aldığı sağlıklı besinlerle meyve verebilir. Bunlar arasında özellikle güven unsuru olmadan diğer meziyetlerin beslenmesi, dolayısıyla kök salarak meyve vermesi ve etrafını güzelleştirmesi mümkün değildir. Nasıl ki bir ağacın güçlü durması toprakta kökleşip filizlendiğine bağlıdır. Güven unsuru da aynı zamanda iman ağacının kökünü teşkil eder. İmanın, ibadet ve güzel ahlakla olan bağlantısı da bu kökten nemalanır ve bir ağacın dalları gibi zamanla kişinin davranışlarına yön verip daha da güzelleştiren hoş kokulu meyveler verir. Bu örnekte de olduğu gibi insanoğlunun yaşam serüveni boyunca en temel kurumu teşkil eden aile, insanın kültürel, psikolojik, sosyal ve ekonomik içerikli pek çok ihtiyacının aynı ortamda ve birlikte karşılandığı

¹⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Eslemî Vâkıdî, *el-Meğazi*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî (Beyrut: Darü'l kitabi'l Arabiyye, 1993), 3/218.

kolektif olma özelliğine sahiptir. Bundan mütevellid ailenin, özellikle güven duygusunu besleyen temel fonksiyonlarının başka kurumlara devredilmemesi gerekir. Yüce Allah, insana aile nimetini bahşetmekle ona ne kadar güvendiğini göstermiştir.¹⁵⁰ Nübüvvet makamını layıkıyla icra eden Hz. Peygamber'in yaşantısına baktığımız zaman bunun örneklerini görebiliriz. Zira Hz. Peygamber risalet döneminden önce bile Muhammedü'l-emin diye anılmıştır. Bu ise, Kâbe hakemliğinde net bir şekilde görülmüştür. Bu güven ilişkisi aile içinde de mevcuttur. Hz. Peygamber'e ilk vahiy nazil olduğunda yaşamış olduğu şaşkınlığı ve endişeyi kendisini en iyi tanıyan eşi Hz. Hatice'ye söylemiş olması durumu buna net bir şekilde işaret etmektedir: Hz. Hatice Hz. Peygamber'e, "Sen müsterih ol endişe etme. Allah'a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmayacaktır. Çünkü sen, akrabalık bağlarını gözetirsin sıla-i rahime dikkat edersin. Hep doğruyu söylersin. Güçsüzlerin elinden tutarsın. Zor durumda kalan mağdurların hakkını korumak için onlara yardım edersin. Misafir ağırlamayı seversin. Karşılaşılan problemlerde insanlara yardımcı olursun".¹⁵¹ İşte bu ifadeler Hz. Peygamber'i teskin etmekle beraber onun ne kadar güvenilir olduğunu göstermektedir. Demek ki, Hz. Peygamber insanların içerisinde ilk önce eşinden aldığı güven ve destekle risalet vazifesine başlamıştır. O'nun eşleriyle olan karşılıklı güven ilişkisi, hayatı boyunca devam etmiş; zor anlarında en büyük destekçilerinin başında eşleri yer almıştır. Son derece güvendiği eşlerinin tavsiyelerine uymakta hiçbir sakınca görmemiş; içinden çıkılmaz sorunların kolaylıkla üstesinden gelebilmiştir.¹⁵² İnsanın yaşam serüveni zorlu bir yokuşa benzetilirse bu zorlu yokuşlarda insanın ilk sığınacağı ve kendini emniyette hissedeceği ilk yer insanın ailesidir. Bunun gönül rahatlığıyla sağlanması için de aile bireylerinin özellikle eşlerin arasında güvenin tesis edilmesi elzemdir.

Hz. Peygamber, en başta imanın vermiş olduğu sorumluluklar neticesinde tutum, davranışlar ve mü'minin kişiliğini oluşturan vasıflar arasındaki güvenilirliğe son derece ehemmiyet vermiş, iman ile güven arasındaki sıkı bağa vurgu yapmış, mü'minin vasıflarından birisinin de güvenilirlik olduğunu ifade etmiştir. Güven

¹⁵⁰ Hz. Peygamber ve Güven Toplumu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 32.

¹⁵¹ Buhârî, Tefsîr (Alâk), 1: "Ta'bir", 1.

¹⁵² Abdurrahman Kurt, "Sosyal Güven ve Din", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 2000), 275.

unsuru, kişiler arasında oluşabilecek en kuvvetli yakınlaştırıcı etken olduğu için mü'minlerin oluşturduğu sosyal yapı binaya benzetilmiştir.¹⁵³ Ebû Mûsâ'nın (r.a) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'min ile mü'min birbirine karşı bina gibidir, birbirlerini sımsıkı tutarlar, Hz. Peygamber bunu söylerken parmaklarını birbirine geçirip sımsıkı kilitledi."¹⁵⁴

Güven ve güven toplumu ile ilgili kelimeler bulundukları ayetler bağlamında tahlil edildiğinde, kulların Yüce Allah ile ilişkisinin mânâ ve ruhunu aydınlattığı, dinin bunlarla kaim ve daim olduğu görülür. Bu kelimelerle inşa edilen düşünceler ve davranışlar mü'min kişinin özelliği, davranış melekesi haline gelir; yerine göre ibadet, iman, hukuk gibi ilintili olduğu başka alanlara da sirayet eder. Böylece insanlar arasındaki ilişkilere yansır, güven toplumunun temelini teşkil eden emniyet, esenlik, itimat, barış, hoşgörü ve dayanışma gibi hasletler nitelikli davranışlara tebdil eder. Buna benzer bireysel davranış ve tutumların toplumdaki bütün şahsiyetler arasında yayılması halinde tabii olarak bir güven ortamı oluşur. Dünya hayatı da bunlarla daim ve kaim olur. Güven ahlakı ve güven toplumu arasında böylesi kökleşmiş ve kemikleşmiş bir ilişki vardır.¹⁵⁵

Mü'min, Yüce Allah'a ve O'nun dinine, peygamberlerine, mukaddes kitaplarına iman eden, Allah'ın vaad ve vâidlerinin hiç şüphesiz tahakküm edeceğine güvenen kimsedir. Yüce Allah da kullarından, her daim böyle bir güven içinde olmalarını, imanlarında ve bağlılıklarında sebat etmelerini ister. Bu yüzden iman, aynı zamanda bir misaktır. Bu hususta Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

*"Allah, peygamberlerden ben size kitap ve hikmeti verdikten sonra yanınızdakini tasdik eden bir elçi size geldiğinde O'na mutlaka inanacak ve destek vereceksiniz diyerek ahitleşmişti. Kabul ettiniz mi ve sözümü üstlendiniz mi? dediğinde kabul ettik cevabını vermişler, bunun üzerine o halde şahit oldunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim buyurmuştu".*¹⁵⁶

¹⁵³ Ali Arslan, "Hz. Peygamber'in (S.A.V.) Örneğinde Güven ve Sadakat'a Dayalı Toplumsal Ahlak", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2017), 9.

¹⁵⁴ Buhârî, "Salat" 88.

¹⁵⁵ Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, 37.

¹⁵⁶ el-Âli İmran 2/81.

Bu âyete göre Yüce Allah, kendi tarafından gönderilen peygamberlere ve bütün ilkelere şüphesiz iman edilmesi gerektiği hususunda ahitleşmiştir. Bu ahit üzerinde sabit kalınıp sebat edilmesi gerektiğine de vurgu yapılmıştır.

Dinin evrensel olup bütün insanlığa yapılmış bir güven, barış ve esenlik çağrısından ibaret olduğu son hak din olan İslam'ın davetinde açıktır. Hz. Peygamber aracılığıyla yapılan ilâhî çağrı, birbirinin yurdu olduğunu unutup birbirlerinin kurdu hâline gelmiş o günün gâfil insanlarına “Müslüman ol huzur bul, kurtuluşa er!” çağrısı yapılarak gönüller birleştirilmiş, insan fitratına, toplumun ma'rûfuna/sağduyusuna seslenilerek gönüllerde ma'kes bulmuştur. İslam davetinin dalga dalga yayılmasında dinin ilk muhataplarının Hz. Peygamber'e inanmış, onun sözüne herhangi bir şüphe olmaksızın güvenmiş olmalarının payı büyüktür. İlk Müslümanlar, Hz. Peygamber'e inanıp güvendikleri için onun beyanını esas aldılar ve onun peygamber olduğuna iman edip Kur'an'ın Yüce Allah kelâmı olduğuna iman ettiler. Müslümanlığın temeli böyle bir güven toplumunda başladı ve gelişti.¹⁵⁷ Gerek Hz. Peygamber'in hayatından anlatılan gerek diğer peygamberlerin tecrübelerinden iktibas edilen güven ve sadâkat hâdiseleri sadece geçmişte vukû bulmuş örnekler değildirler.

Peygamberlerin tecrübelerini kendi hayatlarında örnek alması gerektiği hidayetin belki de bu vesileyle olacağını kesin bir şekilde bildirilen inananlar için bu örnekler, hayatlarında birinci derecede önemi haizdir. Fakat günümüz Müslüman toplumlarının peygamberlerin bu tecrübesini yaşantılarında ne kadar tatbik ettikleri, Sünnet-i Seniyyeyi hayatlarında ne kadar şiar edindikleri hususu üzerinde düşünmek gerekir. Toplum içinde bu vasıflarla ön planda olmak için gayret sarf edilmesi, bunların pratik hayatta da yaşanılır olması çok önemlidir.¹⁵⁸ Nebevi telakki de göz önünde bulundurulduğu zaman güven unsurunun, ailenin inşasında ve bireyleri tedip etmede aralarındaki ülfet ve muhabbette ailenin temelini tesis ettiği görülür. Ailedeki bireylerin özellikle eşler arasındaki güven duygusunun, onların birbirlerine Yüce Allah'ın emanetleri olarak baktıkları zaman daha çok pekiştiği müşahade edilir. Ama

¹⁵⁷ Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, 14.

¹⁵⁸ Arslan, “ Hz. Peygamber'in (S.A.V.) Örneğinde Güven ve Sadakat 'a Dayalı Toplumsal Ahlak”,15.

ondan önce emanet bilincinin idrak edilmesi gerekir. Güven ve emanet unsurlarının birbiriyle bağlantılı ve birbirini ikmal edici meziyetler olduğu gözden kaçmamalıdır.

1.4.5. Aile içi Bireylerde Emanet Bilinci

İnsanlara verilen en büyük emanet kendi varlığıdır. Aklının emaneti, ruhunun emaneti, iradenin emanetidir. İnsanlara musahhar kılınan kâinat dahi insanlara emanet kılınmıştır.¹⁵⁹ İnsanların vazifesi de bu emanetlere sahip çıkmaktır.

Emanet, müstakil olarak tek başına bir erdem sayılamaz. Onun varlığı, diğer erdemlerin sâdır olmasıyla bir bütünlük kazanır. Bununla birlikte Hz. Peygamber, bütün insanlığa irad ettiği Veda Haccında; “Ey insanlar! Kadınların haklarını korumanızı ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız. Onların iffet ve namuslarını Allah adına söz vererek helal edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız iffet ve namuslarını korumalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları iyi bilinen örfe uygun olarak yiyecek ve giyeceklerini sağlamanızdır. Kadınlar hususunda Allah’tan korkun ve onlara iyi davranın!”¹⁶⁰ Kadınlar, erkeklere emanet olarak verilmiştir. Bu emanete layıkıyla sahip çıkmak Hz. Peygamber’den Müslümanlara tevarüs edilen bir miras mesabesindedir.

Hz. Peygamber, eşlerini birer emanet olarak gördüğü için onlara karşı çok naif davranırdı, onlarla her zaman yumuşak konuşur ve hiçbir zaman onları incitmezdi. Zira bir Hadis-i Şerifte, Hz. Peygamber, Veda Haccı için Mekke’ye doğru yola çıkmıştı. Hanım sahabilerde kabile içerisindeydiler. Sefer nizamını sağlayan Enceşe isimli güzel sesli bir genç coşkuyla şiirler okuyor, ezgiler söylüyordu. Bu vaziyet, develerin heyecanlanıp süratini artırmalarına ve üzerlerinde taşıdığı hanım sahabelerin rahatsız olmasına sebebiyet vermişti. Hz. Peygamber, hanımların rahatsız olduğu bu durumu giderebilmek için olaya müdahale etme gereği duydu. Mübarek ağzından dökülen şu naif ifadelerle Enceşeye nidada bulundu: “Ey Enceşe, sakın ol! Kristalleri

¹⁵⁹ el-Bakara 2/29.

¹⁶⁰ Buhârî, “Hac”, 132.

dikkatli taşı!”¹⁶¹ Bir şefkat peygamberi, latif bir varlık olan kadını, kristallere benzeterек onların değerine ve ehemmiyetine ne derece titizlikle davranılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Kur’an’ın kadına atfettiği değeri tatbik eden Hz. Peygamber, kadının toplum içinde saygın bir yere sahip olması için bugün bile gıpta ile karşılanacak nice gayretler sarf etmiştir. Öyle ki dönemin kadına karşı naif bir dil kullanmayıp şiddete başvuranları sert bir dille ikaz etmiştir. Hz. Peygamber’in eşlerine karşı tutumu şefkat, merhamet, nezaket ve anlayış misalleriyle doludur. O, vahye muhatap olmanın heyecan ve ağırlığını ilk olarak sadakat timsali eşi Hatice annemiz ile paylaşmıştır. Sütannesı Halime’ye derin saygı göstermiş, kızı Fâtıma’yı sevgi ve merhametle büyötmüştür. Kız torunu Ümame’yi omzuna atarak ashabına imamlık yapmıştır.¹⁶² “İnsanların en hayırlısı hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır”¹⁶³ buyuran Hz. Peygamber bir eş olarak, bir baba olarak, bir evlat olarak bir kadına nasıl davranılması gerektiği konusunda en güzel örneği teşkil etmiştir. Bunları yaparken de kadınları Yüce Allah’ın en nadide emaneti olduğu bilinci ile yapmıştır. “Ne hazindir ki günümüzde hemen her coğrafyada kadın, baskı şiddet ve zorluklara maruz kalmaktadır. Kadın onurunu ve saygınlığını hiçe sayan bu çirkin davranışların cehalet, merhametsizlik, vicdani değerlerden yoksunluk, dahası insan olmaktan uzaklaşma gibi etkenlerden kaynaklandığı muhakkaktır. Söz konusu yanlış tutum ve davranışların İslam ile bağdaştırılması daha da vahimdir. Çünkü zulüm ve şiddeti hoş gören hiçbir yaklaşım, düşünce, gelenek ve inanış Kur’an’da ve Sünnet’te kendisine yer bulamaz. İslam ve onun peygamberi, evlatlara güzel davranmayı imanının kemali için gerekli görmüştür.”¹⁶⁴

İman, uhrevi değerleri merkeze alarak dünyevi olanı etrafında döndürüp düzenlerken bilinç, dünyevi değerleri anlamlı, anlaşılır, açıklanabilir kılar. Bu, hem toplumun ahlakını şekillendirmeye hem aile ve içtimai hayatı inşa etmeye ışık tutar.¹⁶⁵ Nitekim Hz. Ömer’in oğlu Abdullah bu konuda şöyle bir tanıklıkta bulunmuştur: “Biz

¹⁶¹ Buhârî, “Edeb” 111.

¹⁶² *Minberden Öğütler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 2/249.

¹⁶³ Tirmizi, “Radâ” 11.

¹⁶⁴ *Minberden Öğütler*, 2/249.

¹⁶⁵ Ali Necip Erdoğan, “Nefis ve Değerler”, *Diyanet Aile Dergisi*, 53 (Mayıs 2023), 35.

Peygamber zamanında hakkımızda vahiy indirilir korkusuyla, hanımlarımıza kaba davranmaktan ve onları incitici söz söylemekten çekinirdik. Maalesef Hz. Peygamber'in vefatından sonra aynı duyarlılığı gösteremez olduk".¹⁶⁶ Bu, İslam'ın kadınlara verdiği değeri anlatmak için çok manidar bir rivayettir.

Bugün insanların omuzlarındaki yükü dağların yüklenmekten çekinip insanların kabul ettiği o ağır yükü hissetmeye, emanet bilincini yeniden kuşanmaya ihtiyaç vardır. Zira Kur'an'da, *"Biz emaneti semaya, yeryüzüne ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmek istemediler ondan çekindiler ve emaneti insan yüklendi şüphesiz insan çok zalim, çok cahildir"*¹⁶⁷ buyurulmaktadır. Dolayısıyla ağır emanet görevini insanın yüklendiği belirtilmektedir. Göğse emanet edilen iman, kalbe emanet edilen ihsanın, akla emanet edilen idrakin gereği yerine getirilmelidir. Değişen zamana ve insana dair güvensizlik söylemlerine aldanmadan, pes etmeden, cesaret yitirilmeden eman toplumunun inşasında pâyesi bulunan emin insanlar olmak için gayret sarf edilmelidir. Yeryüzünü Halife olarak imar etmekle mükellef olmuş bilinciyle,¹⁶⁸ hakikatin ve adalet gücüne duyulan sarsılmaz güvenle yol alınmalıdır. İslam'ın tarihsel tecrübesi, güven toplumunun niteliklerine dair açık ipuçları verirken yüreğin sesi ve iman güvencesi İslam toplumlarını güven iklimine taşıyacak imkân ve kararlılığı sunmaya muktedirdir.¹⁶⁹

1.4.6. Ailede Mahremiyet İlkesi

Evlilik, mütekabiliyet ilkesi doğrultusunda bazı erdemli hasletleri beraberinde getirir. Bu hasletlerin içinde mahremiyet ilkesi önemli bir yer tutar. Bu noktada aile mahremiyeti evlilikte iffet erdemi içinde değerlendirilebilen en büyük emanet kabul edilebilir. Doğruluk, dürüstlük vs. erdemine sahip olmak, verilen sözleri yerine getirmeyi, saklamaya söz verilen sırları ifşa etmemeyi gerektirir. Dolayısıyla iffet erdemi eş ve aile hakkında ölçülü davranmayı, sınırı aşmamayı ifade eder. Eş ve aile mahremiyetinin korunması, çocukların emanet olması ve onların terbiye edilmesi gibi

¹⁶⁶ Buhârî, "Nikah", 81.

¹⁶⁷ el-Ahzâb 33/72.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/30.

¹⁶⁹ Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, 11.

konular ahlak ilminde ev yönetimi başlığında değerlendirilen ahlaki ilkelerle ilgilidir. Aile bireyleri arasında yaşanan olumlu-olumsuz mevzuların harici kişilere aktarılması mahremiyet ilkesinin ihlali ve emanet edilene karşı ihanet demektir.¹⁷⁰

Aile içi ilişkilerde mahremiyeti muhafaza etmek ve bununla ilgili sadır olan İslami prensiplere riayet etmek, başta eşler olmak üzere ailedeki bütün bireylerin mükellefiyetleri arasındadır. Eşler, birbirlerinin sırlarını ve kusurlarını örtmede giydikleri libas gibi olmalıdır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *“Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz.”*¹⁷¹ Bu ayete göre elbise nasıl insan bedenini örtüyor, sarıp sarmalıyor, ayıp yerleri kapatıyorsa aile fertleri de kusurları ve zaafırları örtmeli, başkalarına asla anlatmamalıdır. Dolayısıyla ailede yaşananlar kendileriyle Yüce Allah arasında sır olarak kalmalıdır. İnsan giydiği elbiseye ne kadar yakın ise karı koca da birbirlerine o kadar yakın olmalıdır. Aile bireyleri aralarında olup bitenleri kendileri dışındakilere asla duyurmamalıdır.¹⁷² Nitekim Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz ki kıyamet günü Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, karı-koca arasındaki emanettir. Karı-koca birbirleriyle içli dışlı olduktan sonra hanımın sırlarının erkek etrafına yayılması o gün işlenen en büyük ihanettir.”*¹⁷³ Bu hadiste mahremiyetin önemine vurgu yapılmıştır.

Yüce Allah, bir kadınla evlenip onunla en mahrem duygu ve davranışları paylaştıktan sonra aralarındaki olup biteni, başkalarına anlatarak ben şöyle yaptım, o böyle davrandı şeklinde veya kadının bir noksanını çevresine aktarmayı emanete ihanetin en kötüsü olarak değerlendirir. Kadın için de aynı durum söz konusudur. Kocasıyla aralarında geçenleri başkalarına anlatması mahremiyet ihlali yapmak, aynı şekilde emanete ihanettir. Emanete hıyanet ise ahlaken münafıklığın alâmeti olup İslam'ın şiddetle yasakladığı pek çirkin bir huydur. Bu hususta şöyle bir olay zikredilmiştir. Vaktiyle bir zâtın eşiyle arasında problemler vardı ve çevresine eşiyle ayrılacaklarını söyledi. Çevresindekiler ona bunun nedenini sordular. İslâmî edebe haiz bu zât: Hâlâ benim nikâhım altında olan karımın kusurlarını nasıl söyleyebilirim o benim emanetim diye cevap verdi. Çevresindeki insanlar o zâtın neden boşandığını

¹⁷⁰ Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, 133.

¹⁷¹ el-Bakara 2/187.

¹⁷² İnsan ve İslam, “Aile Mahremiyeti” (Erişim 7 Ocak 2023).

¹⁷³ Müslim, “Nikâh”, 123.

merak etmekteydi. O zâtın karısını boşadıktan sonra ziyaretine gelerek: Herhalde şimdi söyleyebilirsin çünkü artık nikâhın altında değil, o kadını niçin boşamıştın dediler. Nebevi ahlâkı iyice benimsemiş olan o zat: Artık benim eşim değil yabancı biri ve yabancı bir kadının kusurlarını nasıl söyleyebilirim dedi.¹⁷⁴ Eşler, birbirlerinin kusurunu saklamada gece gibi olmalıdır eşler arasındaki kusur ve noksanlık aileye ve çevreye intikal ettirildiği takdirde çözülebilecek küçük problemler yerini daha büyük sorunlara bırakıp eşler arasındaki güveni sarsabilir. Bu yüzden aile bireylerinin aralarındaki mahremiyet ilkesine uymaları gerekir, aksi takdirde zorluklarla inşa edilen nice yuvalar ömür boyu sürdürebilirliğini yitirip huzurlu yuvalar bozulabilir.

Karı-koca arasında yaşanan problemler kelimenin tam anlamıyla mahremdir; kişiye özel ve korunması gereken sırlardır. Bu konuda mahremiyeti zedeleyen şey, taraflar arasında kalması gereken sır hükmündeki bu durumun üçüncü şahıslarla paylaşılmasıdır. Bu ise mutlaka kişilik hakkı zayi edilen tarafı zorda bırakacak ve ciddi anlamda rencide edecek bir olaydır. Günümüzde eşler arasında mahremiyet esası göz ardı edilmekte, evin içerisinde yaşanan olaylar farklı platformlarda yayınlanmaktadır. Sonuçta şunu söylemek mümkündür: Ailede mahremiyet ilkesi, kişilik haklarına karşı saygıyı sağlar, yaşanan özel halleri muhafaza eder, sırrı saklar, hem nikâhın hem evliliğin özenle korunmasını temin eder. Dolayısıyla bu vasıflara sahip bir yuvada huzur ve sekinet, sürur ve saadet, güven ve samimiyet hüküm sürer. Böyle bir ortamı paylaşan eşlerin, çevresindeki canlı cansız varlıklarla münasebetlerinde de bu hak hukuka riayet etmeleri söz konusudur.¹⁷⁵

Şimdiye kadar ortaya konuşulanlar neticesinde şunları söylemek mümkündür: İnsan, yaratılış ekonomisi gereği toplumla ünsiyet kuran bir varlıktır. Varoluş serüveninin bütün evrelerinde aile başta olmak üzere bütün mevcudatla arasındaki dayanışmayla kaimdir. Bu dayanışmanın ilk merhalesini teşkil eden ilk unsur ailedir. Aile, insanlığın ilk mebdei olan Hz. Âdem'den beri süregelen ve ulvi meziyetleri içinde mündemiç kılan ilk kurumdur.¹⁷⁶ Ailenin, toplumda vazgeçilmez başat faktör olma ehemmiyetini mülâhaza etmek, aile bilincini idrak etmek demektir. Yaşamakta

¹⁷⁴ İslam ve İhsan, “Mahremiyet İhlali ile İlgili Hadisler” (Erişim 8 Ocak 2023).

¹⁷⁵ Mehmet Emin Ay, “Eşler Arasında Mahremiyete Saygı”, Fikriyat (Erişim 10 Ocak 2023).

¹⁷⁶ Âl-i İmrân 3/33.

olan bu postmodern çağda aileyi yıkmayı hedef alan küresel ideolojilerin propagandalarının yaygınlık kazandığı, insanı özgürleştirmek kisvesi altında hayatı münferit yaşamanın özendirildiği, nesli ifsad edip aile kurumunun yozlaştırıldığı müşahade edilmektedir. Dolayısıyla öyle bir dönemde ailenin ehemmiyetine binaen çalışmaların arttırılarak yapılması, Müslüman aile bilinci telakkisinin tekrar topluma kazandırılması büyük ehemmiyet arz etmektedir.

Aile'nin, hayatı insanca yaşama noktasında insanın özgürlüğünü kısıtlamadığı bilakis insanın hayatına anlam katıp onu geliştirdiği bilinen bir husustur. Dolayısıyla insan hangi coğrafyada; hangi mekânda ve dönemde olursa olsun her halükarda onun fitratı ve yaradılışındaki kodları gereği bir aileye ihtiyaç duyar ve bu aile tehdit eden bütün küresel unsurlara karşı teyakkuzda olup onu muhafaza eder. Bu sebeple aile birliğini bu menfi yapılandırmalardan muhafaza etmek ve güçlendirmek için ailenin inşasının temel komponentlerine haiz olunmalıdır.

Ailenin inşasının temelini, meveddet ve merhamet teşkil eder. Sevgi yalnız sloganik anlamda değil lisanı hal ile de gösterilmelidir. Zira irfan geleneğinde “lisanı hal, lisanı kalden üstündür” düsturu söz konusudur. Aile içi ilişkilerde özellikle eşler arasındaki davranışlarda sevgi faktörü esastır. Eşlerin birbirlerini sevdiğini söyleyip bunu tutumlarında tezahür etmeleri çocuklar üzerinde olumlu tesir bırakır. Nitekim güçlü genlerin çocuklara aktarıldığı ve yeni bir neslin inşasında ehemmiyet arz ettiği malumdur. Kalbine sevgi tohumu ekilmiş çocuklarda, bir süre sonra bu sevgi tohumu neşv ü nema bulup sonraki nesillere tevarüs edilir. Ama salt sevgi, bir aile inşa etmede kâfi olmayabilir. Onun için sevgi müspet ahlaki meziyetlerle ikmal edilmelidir. Bu noktada sevgi ailenin gıdası, saygı da onu koruyan kalkanı olarak değerlendirilebilir. Aile içi ilişkilerde fertlerin birbirlerine olan saygısı, kendilerine olan özsaygılarıyla başlar. Özsaygı ise kişinin karakterini güçlendirmesinden gelir. Bireyler kendi varlıklarını müspet çerçevede kanıtladıklarında, manevî olarak tekâmüle erip olgunlaşırlar, kişilikleri güçlenip özsaygıları artmaya başlar. Bu da bir müddet sonra eşlerin birbirlerine olan saygısının ziyadeleşmesine sebep olur. Zira saygı, cebren kazanılan bir haslet değildir. Bireyler, kendilerine tahsis edilen insanlık makamına yaraşır bir şekilde hareket ettiklerinde aile içinde nahoş tavırların yaşanması da

zorlaşır. Aile bireyleri özellikle eşler birbirlerine karşı nahoş bir tavır takınmaya hayâ ederler. Böylece aile, saadetli bir yuvaya dönüşür.

Evliliği aslında ayakta tutan seçim ve geçimdir. Geçimde sabır, metanet, hoşgörü, tahammül vb. faktörlerin hâkim olması; mesut bir yuvanın inşa edilip onun huzurlu yaşamayı sürdürebilmesi için de doğru ve denk bir eş seçiminin yapılmış olması büyük önem arz eder. Bütün insanlığa her bakımdan örnek teşkil eden ve nübüvvet fonksiyonunu layıkıyla icra eden, ahlak-ı hasene'nin temsilcisi Hz. Peygamber, eş seçimiyle ilgili tavsiyelerde bulunarak mihmandarlık etmiştir. Eş seçiminde bütün süfli duygulardan ve dünyevi menfi meziyetlerden uzak bir şekilde yapılacak yegâne tercihte, ahlak ve dindarlık esas kabul edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın düsturu ve nebevi telakkiler üzere yapılan tercihler ve inşa edilen yuvalar mutluluğun, huzurun deklarasyonudur. Yuvalar Hz. Peygamber muhabbeti, onun tavsiyeleri ve kişiliği örnek alınması ile neşv ü nema bulmalıdır.

Hız. Peygamber'in eşleriyle olan iletişimine bakıldığında, onlara karşı daima nezaketli ve kibar davrandığı, hiçbir zaman eşleriyle emrederek konuşmadığı, onları incitmediğı, vuku bulan Enceşe olayında geçtiğı gibi hanımlara yönelik yaptığı kristal metaforu ile onlara büyük değeri verdiğı; onlara yüce makam izafe ettiğı görülmektedir. İnsanın mânevi tekâmül serüvenindeki terakkiyatı için eşlerin birbirlerinin imanını ikmal edebileceğı belirtilmiştir. Hız. Peygamber, kişi evlendiğinde dininin yarısını muhafaza etmiş olacağını, diğeri yarısı için de Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınması gerektiğini buyurmuştur.¹⁷⁷ Ayrıca Hız. Peygamber kime dindar bir kadınla evlenme nasip olmuş ise Yüce Allah'ın, dininin yarısında ona yardım etmiş olacağını, diğeri yarısı için de Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınması gerektiğini bildirmiştir.¹⁷⁸

Malum olduğu üzere yuvanın içerisinde Rıza-ı ilahi maksadı ile icra edilen bütün vazifeler ibadet hükmünde değerlendirilmektedir. Ev, Hız. Peygamber sevgisinin tezahür ettiğı, Kur'an'ın onun tüm hayatını ihata ederek bireylerinde teşahhus ettiğı, kıblegâh ve mescide dönüştürüldüğü vakit mutluluk ve huzur kaynağı olur. Evlilik, Kur'an ışığında müspet telakkilerle nimete dönüşür. İnsanoğlunun fitratına giydirilen

¹⁷⁷ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, (Kahire: Metebetu'l-kudüs, 1932), 2/239.

¹⁷⁸ Celaluddin Ebû Bekr es-Suyuti, *Camius Sağır*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2004), 2/478, No: 8711.

vahiy libasına ters düşecek tavır ve tutumlar sergilendiğinde ise evlilik hikmete de dönüşebilir.

Sonuç itibarıyla denilebilir ki aile içerisinde her zaman neşe ve saadet hâkim olmayabilir. Bireyin insan olması hasebiyle bazen onda sıkıntılar inkişaf edebilir. Bunun sebebi ise dünyada insanın yaratılış gayesinin imtihan olmasıdır. İnsan bu imtihanı Rıza-i ilahiye ulaşmada bir fırsat vesilesi gibi görüp sabretmeli, nebevi terbiye ile hareket etmeye çalışmalıdır. Nitekim güçlü bir aile vizyonu inşa etmek için yegâne reçete, Kur'an ve Sünnet'in ihata ettiği bir hayatla mümkün olabilir.

BÖLÜM II

KUR'AN IŞIĞINDA AİLENİN EĞİTİMİ

Yüce Allah Kur'an'da eğitime dair şöyle buyurmaktadır:

*“Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor”.*¹⁷⁹

Bu âyete göre, bilginin ve ahlâkî arınmanın önemi ifade edilmektedir. Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinin Yüce Allah'ın insanlara verdiği nimetlerin başında geldiği görülmektedir. Yüce Allah'ın rahmet ve yardımına nail olmanın yolları da gösterilmiş bulunmaktadır. Bilhassa Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ilahî vahiyden yararlanarak ruhları arındırıp ahlâkî güzelleştirmeye, Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde Kur'an'ı ve hikmeti özümseyip kavramaya, bilmeyip de öğrenmemiz gereken nice diğer şeyleri de öğrenerek ilim ve irfanda gelişmeye dair vurgu yapılmaktadır. İslâm'dan önceki dönemde insanların zihnen ve ahlâkî açıdan geri oldukları, Yüce Allah'ın izniyle insanları bu gerilikten kurtaranın Hz. Peygamber'in olduğu müşahede edilmektedir. Hz. Peygamber'in insanlara hem kitabı hem hikmeti, başka bir ifadeyle İslamiyet'i ve onun konularını, en doğru bilgileri ve sünnet denilen en güzel davranış şekillerini, bununla birlikte insanların bilmediği daha nice mevzuları öğretmiş, böylece insanları aydınlığa kavuşturmuş ve aydınlanmanın yollarını açmış olduğu müşahade edilmektedir. Dolayısıyla Müslümanların, bilgi ve erdemlerle donanmış olarak başarıdan başarıya koştukları, Hz. Peygamber'in açmış olduğu bu aydınlık yolda ilerleyerek sonraki yüzyıllarda dinî ve dünyevî ilimlerde ve bunların uygulamaya geçirilmesinde insanlığa örnek ve önder olacak bir konuma yükselmiş oldukları görülmektedir. Geçmişte olduğu gibi Müslümanların geri kalışı da “kitap ve hikmet”i ihmal etmiş oldukları sebebiyle olmaktadır.¹⁸⁰ Bu bağlamda ailenin eğitimi de önemli bir yer tutmaktadır.

¹⁷⁹ el-Bakara 2/151.

¹⁸⁰ Kur'an Yolu Tefsiri, Karaman vd. 1/237

2.1. Eğitim Nedir

Eğitim, günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir terim olup onun hakkında genel anlamda herkesin fikir sahibi olduğu bir kavramdır. Bu anlamda eğitim, “bireyin bizzat yaşayıp kendisinin ortaya koyduğu davranış değişikliğini temin etme sürecidir şeklinde söylenebilir. Bu tanıma göre eğitimin üç temel özelliğinden bahsedilebilir. Bunlar;

- 1) Eğitimde bir süreç söz konusudur.
- 2) Eğitim almış bireyin davranışı neticesinde değişiklik ortaya çıkar.
- 3) Davranış değişikliği bireyin yaşantısı sonucunda oluşur.

Görüldüğü gibi eğitim kavramı kapsam itibariyle gayet geniştir. Bu tariftten hareketle bireyi etkileyen ve onun davranışlarının değişmesine sebep teşkil eden her çeşit faktör eğitim çerçevesinde değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle birey, ailesi içinde bulunan fertleriyle, muhitteki arkadaşlarıyla, kitle iletişim vasıtalarıyla, okulda öğretmenleriyle karşılıklı etkileşimde bulunmak suretiyle eğitilmiş ve birçok davranış kazanmış olur. Fakat muhtelif ortamlarda gerçekleşen bu eğitim süreci, ilgili ortamın özelliklerine göre farklı şekillerde ifade edilebilir”.¹⁸¹ Mesela arkadaş çevresi, aile çevresi, sokak çevresi, medya çevresi ve benzeri çevreler eğitimin mevzu bahis olduğu alanlar içerisinde değerlendirilebilir. Bu çevrelerdeki eğitimin bir kısmını, ailedeki eğitimde olduğu gibi kasıtlı ve istenerek bir kısmını ise kasıtsız, plansız ve istenmeyerek elde edilen davranışlar şeklinde düşünülebilir. Çocukların yahut gençlerin birbirine özenerek nahoş itiyatlar edinmiş, medya veya kitle iletişim araçları gibi unsurlardan menfi olarak etkilenmiş olması istenmeyen eğitim içerisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla eğitimin olduğu alanları formal eğitim ve informal eğitim şeklinde iki kısımda ele alınabilir.¹⁸² Formal eğitim, en geniş kapsamlı ve malum olunan tanımı ile planlı, programlı ve sistematik bir şekilde amaç ve hedef eksenli, konu alanı uzmanlar tarafından belirlenen ve muayyen bir mekânda ve mu’tad olunan saatlerde verilen etkinliktir. Formal eğitimin en belirgin özelliği plan ve

¹⁸¹ Münire Erdem, *Eğitim Bilimlerine Giriş* (Ankara: Arkadaş, 2017), 13.

¹⁸² Recai Doğan- Remziye Ege (ed.), *Din Eğitimi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 45.

program dâhilinde sistematik bir şekilde sürecin devam etmesidir. İnfomal eğitim ise herhangi bir plan ve program olmayan, spontane gelişen, sistemsiz ve denetimsiz bir şekilde neticeleri öngörülemeyen eğitimlerdir. İnfomal eğitim olumlu ve müspet yönde olabileceği gibi olumsuz yani istenmedik bir şekilde de olabilir. Yani genel anlamda bakıldığı zaman ister istendik olsun ister istenmedik, programlı veya programsız olsun sistemli yahut sistemsiz olsun hayatımızın her alanında eğitim sürecine müdahiliz. Eğitim, insanın varoluşsal bir özelliğidir insan var oldukça eğitim ve eğitimin işlevleri kaçınılmaz bir hal alır. İnsan açısından eğitimin gayesinin ne olması gerektiği ve verilen eğitim neticesinde öngörülen gayenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorusu eğitimciler arasında her zaman tartışılan önemli konulardan birisi olmuştur. Bu tartışmalarda üç görüş ön plana çıkmıştır. İnsanın zihnini, akli melekelerini ve düşünme kabiliyetini geliştirmek, duygu ve irade yönünü güçlendirmek ve bedenini yani kas gücüne bağlı olan yönlerini eğitmek. İnsanın sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmesi adına çeşitli işleri başarıyla gerçekleştirebilmesi ve öngörülen hedeflere ulaşabilmesi için bedeninin eğitilmesi veya akli melekelerinin güçlenmesi için muhakeme eğitimi ve bilgi aktarılması eğitimin önemli görev ve hedeflerindendir. Ancak yegâne hedef ve gaye zihin eğitimi olmamalı kişinin bilişsel yönü olduğu kadar psikomotor ve duyuşsal alanları da geliştirilmelidir yani insanı bir bütün olarak kolektif bir şekilde ele alınıp gelişimi hedeflenmelidir. Salt zihinsel yahut genel tabiriyle bilişsel gelişimi ya da beden eğitimi yani psikomotor becerisi insanı daha akıllı ve güçlü hale getirebilir, ancak bu akıl ve gücün sadece bireysel olarak değil tüm insanlık adına ve varlık için hayırlı bir şekilde kullanılması ve toplumla entegre hâle gelmesi ahlak ve değerler eğitimi ile mümkündür.¹⁸³ Çünkü sadece bedenin eğitilmesi kişiyi manevi duygulardan yoksun bırakıp ruhun alması gereken manevi değerleri alamayıp bir yönünün noksan kalmasına bu durumda bireylerde ahlaki ve değerler eğitiminde yozlaşmasına sebebiyet verir. Bedenin beslenmesiyle oluşan süfli meziyetler, ulvi duyguları gölgede bırakıp eşrefi mahlûkat ve ekmel-i mahlûkat olan insanın inşasının mihenk taşını oluşturan güzide hasletleri ilga eder. Bu yüzden eğitimi holistik bir yaklaşımla ele alıp hem bilişsel açıdan hem irade açısından hem ruhi ve manevi cihetten ele alıp kolektif bir şekilde süreç devam ettirilmelidir. Eğitim,

¹⁸³ Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 137.

müstakil bir şekilde dahi ele alındığı zaman içinde ilintili olduğu birçok disiplinleri barındırır.

2.2. Kur'an'a Göre Toplumda Eğitimin Önemi

Kur'an'da Yüce Allah tarafından yaratılan ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in Yüce Allah tarafından talim edildiği, onun da melekleri talim ettiği ifade edilmektedir. Kur'an'da bu husus şöyle dile getirilmiş bulunmaktadır:

“Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip ‘Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin’, dedi. ‘Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin’, cevabını verdiler. ‘Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir’, dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de ‘Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!’ buyurdu.”¹⁸⁴

Bilahare Kur'an'ın birçok âyetinde toplumun eğitimi üzerinde durulmaktadır. Hakikatte gönderilen her peygamber ilgili toplumu ilahi vahiy ile eğitime gayretinde bulunmuştur. Bu bakımdan peygamberler tebliğ vazifelerini icra ederken hem bireye hem de topluma hitap etmişlerdir.

Toplum, bilindik en genel tanımı ile tarihi gelişim seyri içinde, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve müşterek bir uygarlığı olan, yaşamlarını devam ettirebilmek adına birçok temel menfaatlerini gerçekleştirmek için işbirliği yapıp hayatlarını idame ettiren insanların tamamına denir. Eğitim ve toplum kavramlarına ilişkin yapılan genel tanımlar ve tahliller aralarında çok sıkı bağların bulunduğunu ve birbirlerini ikmal eden iki unsur olduğunu gözlemlenmektedir. Diğer taraftan toplum ve eğitim ilişkisinin çok yönlü ve paradoksal ama bir yandan da aralarında kopmaz bir bağ olduğu ve bu bağların çok belirgin olduğu müşahade edilmektedir. Eğitim ve toplum arasındaki ilişkinin kilit noktası ve mihenk taşı ise bireydir. Toplum, bireylerden inşa edilen bir bütünü ifade eder. Birey bu bütüne hazırlanması için zemin oluşturur, dâhil olması ve varlığını onun içinde idame ettirir. Bu ise ancak eğitim ile

¹⁸⁴ el-Bakara 2/31-33.

mümkün olabilir. Başka bir ifade ile bu denklemde, hedefin ve gayenin birey olduğu, vasitanın eğitim, ortamın ise toplum olduğu söylenebilir.¹⁸⁵

Nitelikli bir toplumun inşası için öncelikle bireyin kendini yetiştirmesi ile olur. Bunun için de en önemli faktör olan eğitimin işlevi kaçınılmazdır. İnsan fitratı gereği temiz ve masumdur buna bağlı olarak da eğitilebilme özelliği ile birlikte dünyaya gelir. Bireyler eğitim yoluyla kendini inşa edip gelişir veya geliştirilir. Başka bir ifade ile eğitimin toplumsal işlevlerinden biri, eğitilebilir ve geliştirilebilir olarak dünyaya gelen bireyleri eğitilmiş ve geliştirilmiş bireyler haline dönüştürmektedir. Her ne kadar insan öğrenme ve muhakeme kabiliyeti ile birlikte dünyaya gelse de bu kabiliyetini kullanıp aksiyona geçirmesi daha önemlidir. Öğrenme kabiliyeti ise doğrudan eğitimin işlevi ile ilgilidir. Öğrenme yeteneğinin işlenmesi ve nörobiyolojik açıdan da geliştirilmesi eğitimin hem gayesi hem de vasıtasıdır. Eğitim vasıtasıyla insanların öğrenme kabiliyeti işletilir, kullanılıp faal hale gelir ve geliştirilir.¹⁸⁶

Eğitimin, insanı olabildiğince eksiksiz bir şekilde ve kaliteli bir yaşam düzeyine götürmeyi amaçladığını diğer bir söylemle eğitimin gerekli tüm unsurlarla yaşamda bütünlük sağlamayı hedeflediğini ifade eden görüşlerde bulunmaktadır. Yaşamın olumlu yahut olumsuz tüm yönleriyle uyumlu bir şekilde hayatını idame etmeyi öğrenen kişinin, daha mutlu ve huzurlu olabileceğini savunan bu görüşe göre eğitimin gaye ve hedefleri şöyledir: “Eğitimin vazifesi, değişen kültür ve yaşam koşullarına göre daima yeni intibaklar sağlayacak gençleri değil, fakat değişmelere müsbet bir yön verme gücünde olan gençleri de yetiştirmek olmalıdır. Bu da eğitimin sadece realist olmak, yani öğrenci-toplum-okul bütünlüğünü ele almakla kalmayarak öğrenci ideal toplum-okul bütünlüğünü düşünmekle mümkün olabilir. Kısaca eğitim, daima ideal bir hedefe sahip olmalıdır. Eğitimin gayesi bireyi yalnız hali hazırdaki topluma intibak ettirmek değil, ideal bir toplum için hazırlamaktır”.¹⁸⁷ Bir başka yönden bakıldığında eğitimden beklenen çift taraflı bir gaye veya vazifeden söz etmek muhtemeldir. Bunlardan ilk merhalesini ve temel düzeyini teşkil eden toplumun mevcut değerler manzumesini ve adalet düzenini gelen yeni nesle tanıtır muhatapların diliyle onlara

¹⁸⁵ Erdoğan Köse-Salih Zeki Genç, *Eğitim Sosyolojisi* (Ankara: Pegem Yayınları, 2018), 56.

¹⁸⁶ Köse-Genç, *Eğitim Sosyolojisi*, 57.

¹⁸⁷ Osman Eğri, “Eğitimin Genel Amaçları açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44/1 (Nisan 2003), 273.

entegrasyonunu sağlamak; diğeri ise bu oryantasyon süreci ile birlikte onları faal hâle getirerek yeni değerler üreterek üretken bireyler olmaya, benliklerini geliştirmeye ve topluma yeni seviyeler kazandırmak için çalışmaya teşvik etmektir.¹⁸⁸

İnsan, daima gelişmeye ve yeniliğe açık bir varlık olup yaşam serüveni boyunca almış olduğu eğitimi müsbet yönde kullanıp bulunduğu toplumu ideal bir toplum haline getirebilir. Bireyin sadece formal ve teorik olarak eğitim almalarının yanı sıra toplumun temel unsurlarından olan değer yargıları ve ahlaki normları da esas alıp bütüncül bir şekilde kolektif bir şuur oluşturabilir. Aksi takdirde bireyde meydana gelen tahribat, doğrudan toplumu etkileyip topluma ve değişime uyum gösteremez ve toplumsal gelişmeyi engeller. Aynı zamanda toplumsal kurumlar birbirleriyle etkileşim halinde oldukları için herhangi bir toplumsal kurumda meydana gelen değişim veya tahribat diğer kurumlara da etki ederek etkilenen kurumlarda da değişmeye sebep olurlar. Bu yüzden toplumu oluşturan bireylerin almış oldukları eğitim doğrudan toplumu etkilemekte ve o toplumun niteliğini ve kalitesini temsil etmektedir.

2.3. Kur'an Eğitiminde Ahlâkın Rolü

Kur'an'da ahlâka oldukça değer verilmektedir. Her âyetin hedefinde iyiye doğru bir davranış değişikliği söz konusudur. Kur'an'ın ehemmiyetle üzerinde durduğu konular arasında büyük rol oynayan ahlâk konusunun önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu hususta Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı tavsiyeler örnek olarak gösterilebilir. Kur'an'da bu konuda şöyle buyurulmaktadır:

*“Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir. Gurura kapılarak insanlara burun kıvrma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkinisi eşeğin anırmasıdır.”*¹⁸⁹

¹⁸⁸ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 18.

¹⁸⁹ Lokman 31/17-19.

Eğitim ve ahlak birbirleri ile ilintili doktrinlerdir. Ahlakın olmadığı yerde eğitim nakıs kalır. Ahlak ile ihata edilmiş eğitim sistemi nitelikli, değerlerine bağlı, topluma faydalı bireyler inşa edebilir. Eğitim ilk olarak ailede başlar, bundan mütevellid bireylere verilecek eğitim de ahlak ile mezc edildiği takdirde eğitim amacına ulaşabilir. Bu vazife sadece aile bireylerine değil toplumun uhdesine de tevdi edilmiş sorumluluktur. Bir neslin ihya ve inşasına vesile olabilmek için verilecek eğitimin ahlak ilkeleri doğrultusunda verilmelidir. İnsanın güzel ahlaklı olmasının yolu verilecek olan eğitimden geçer. Cahiliye dönemi diye adlandırılan bir devrin aydınlanmasına sebep olan vahiy ve vahyi hayatına libas edinen Hz. Peygamber de tebliğin ilk günlerinden itibaren insanların davranışlarının güzelleştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Aile inşasında verilecek eğitim ise Kur'an ışığında ve nebevi telakki ile ahlak manzumesiyle beraber yapıldığında huzurlu ve nitelikli yuvalar inşa edilebilir.

2.3.1. Ahlakın Terim Anlamı

Ahlâk kelimesi Arapça lügatlerde seciye, tabiat, huy gibi anlamlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde ekseriyetle insanın fizikselyapısı için halk, mânevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı söylenmiştir. Baştihadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk terimleri genellikle menfi ve müspet meziyetleri, fazilet ve rezîletleri ifade etmek üzere kullanılmış; özellikle müspet huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l- ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde, menfî huylar ve reziletler ise sûü'l- huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie gibi terimlerle belirtilmiştir. Ayrıca ahlâk yanında yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi pratik hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, terbiyeli, kibar ve takdire şayan davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici kısa ve hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere edep veya âdâb da denilmiştir. İslâmî literatür de edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış alanları hakkında kullanılırken ahlâk, tutum ve davranışların

kaynağı mahiyetindeki ruhî ve mânevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.¹⁹⁰

2.3.2. Ahlâkın İstılahi Tanımı

Ahlâk ile ilgili birçok ıstılahi tanımlamalar mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahlak, nefsin hiç düşünmeden spontane bir şekilde kendi fiillerinin sadır olmasıyla gerçekleşen durumdur. Bu durum iki şekilde tezahür eder. Birincisi çabuk öfkelenme, korkma durumu gibi kişinin mizacından kaynaklanan tabii ahlaktır; ikincisi ise başlangıçta düşünüp taşınma ve kendi iradesi ile olan ahlâktır. Bunun gittikçe mu'tad bir şekilde alışkanlık haline bürünmesi ise ahlakın ikinci şekline girer.¹⁹¹ Mevcut diğer tanım ise şu şekildedir: Ahlâk, kişinin ruhunda köklü ve kemikleşmiş bir şekilde yer ediniş tutum ve davranışların düşünmeden, gayri ihtiyari, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla zuhur ettiği heyeti rasihanın kavi bir hâlidir.¹⁹²

Ahlâk, bir toplumda bireylerin birbirlerine intikal ettirerek benimsedikleri normların, toplumun birbirleri ile olan ilişkilerinde daha kaliteli bir dayanışmayla kaim olması için uymak zorunda oldukları ilkelerin ve kaidelerin tamamını izah etmeye yarayan değerler manzumesidir. Ahlâk, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde gösterilmesi gereken, duyularla tahmin edilebilen, latif, soyut, tinsel, manevi düşünce ve davranış kalıplarını içerir. Bu davranış manzumesi, Hz. Adem'den günümüze kadar din, anane, norm, örf, adet, gelenek, görenek gibi temel toplumsal yapıların, felsefî öğretilerin, ulusal ve milletlerarası antlaşmaların, bildirgelerin, müeyyidelerin, yasaların tesiriyle meydana gelmiş insanlığın müşterek hafızasında ve bilinçaltında yerleşmiş görülür.¹⁹³ Ahlâkla ilgili yapılan tanımlara bakıldığında ahlâkın temelinde insanın içinde var olan kemikleşmiş bir yapıya bürünen normlar bütününe bulunduğu müşahade edilir. Hüsnü'l-ahlak, insanın fitratında doğuştan var olan

¹⁹⁰ Mustafa Çağrı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 10-14.

¹⁹¹ İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırmak* çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 36.

¹⁹² İmam Gazali, *İhyau Ulumi'd Din* çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2000), 120.

¹⁹³ İlhan Kutluer, *Küreselleşme Ahlak ve Değerler* (İstanbul: Litera Yayınları, 2006), 111.

bireyin kendisi ve çevresiyle olan ilişkilerinde yapması veya yapmaması gereken davranış manzumesini ifade eder.

2.3.3. İslam’da Ahlâk Eğitiminin Önemi

İslam’a göre bireyin ünsiyet kuracağı varlıkların insicamına uygun tavır sergilemesi gerekmektedir. Nitekim sosyal ilişkiler, karşılıklı etkileşime dayalı bir süreçtir. Bilindiği gibi insanları bir arada tutan, aralarındaki ilişkiyi kuvvetlendiren en önemli unsur manevi bağlardır. Ayeti kerimede bu konuda şöyle zikredilmektedir: Bu cezalandırmanın sebebi şudur: *Bir toplum, kendisinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimetleri değiştirmez. Hiç şüphe yok ki Allah hakkıyla işiten ve kemâliyle bilendir*”.¹⁹⁴ Güzel ahlâkın bireyde kâmil mânâda tezahür edebilmesi için insanda bulunan bazı hasletlerin muvazenesi gereklidir. Bu dengeyi en azami derecede sağlayan ve hüsnü’l ahlakın en iyi temsilcisi olan Hz. Peygamber’dir. Bu konuda zikredilen ayeti kerime ise şöyledir: *“Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin”*.¹⁹⁵ Zira Hz. Peygamber’de kâmil imanın tezahürü olan güzel ahlakın tecellileri görülür. Nitekim Hz. Peygamber, güzel ahlâkın kaynağı olan Kur’an’ın ahlâkı ile ahlaklanmış, bunları hayatında tatbik etmiş, muhataplarına ve kendisinden sonra gelen nesle rol model olup mihmandarlık yapmıştır.

Hz. Peygamber güzel ahlakın eğitimi konusunda birçok hadisi şerifi mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir: Abdullah b. Amr b. As’tan (r.a) rivayet edildiğine göre Resûlullah’ın (s.a.v) hem sözlerinde hem de davranış ve tutumlarında hiçbir menfi tutum söz konusu olmadığı gibi, kötü olan hiçbir şeye de asla teveccüh etmezdi. Hz. Peygamber şöyle buyururdu: *“Sizin en hayırlınız, ahlakı güzel olanınızdır”*.¹⁹⁶ Hz. Peygamber hem nübüvvetten önce hem nübüvvetten sonra ahlak-ı hasene’nin temsilcisi olmuş, insanların en hayırlı olanının da kendisinin yoluna ittiba edip ahlâkı en güzel olan kimse olduğunu bildirmiştir.

¹⁹⁴ el-Enfal 8/53.

¹⁹⁵ el-Kalem 68/4.

¹⁹⁶ Müslim, “Fezâil” 68.

Ebu'd Derda'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Mahşer günü mü'minin terazisinde, güzel ahlâktan daha ağır bir şey bulunmaz. Doğrusu Allah, çirkin davranışlar gösteren, çirkin sözler söyleyen kimseleri sevmez.”¹⁹⁷ Bu haadis mülâhaza edildiğinde mahşer günü mizan terazisi kurulduğunda kişinin sevap ve günahları tartıldığında terazide en ağır olan, kişinin güzel ahlakı olacaktır. Yüce Allah, Hz. Peygamber aracılığıyla ahlâka muhalif davrananı ve çirkin sözler söyleyeni sevmediğini bildirmiştir.

Ahlâk, iyilik ve kötülük kavramlarını da ihtiva eder. Nevvas b. Sem'an'dan (r.a.) gelen bir rivayette o, iyilik ve kötülüğün ne olduğu hakkında Hz. Peygamber'e Soru sormuş, Hz. Peygamber de ona şu cevabı vermiştir: “İyilik güzel ahlaktan ibarettir. Günah ise kalbini tırmalayıp içinde kuşku uyandıran vicdanı rahatsız eden ve kınanma korkusu olacağı için insanların bilmesini istemediğin şeydir”.¹⁹⁸ Bir kişi gayri ahlâki bir tutum sergilediğinde yani bir kötülük işlediğinde onun kalbi bundan rahatsızlık duyar ve vicdanen kendini kötü hisseder, fitrat tertemiz olduğu için bir kötülük yaptığı zaman kişi ruhen boşluğa düşer lakin fitrat boşluk kabul etmez, dolayısıyla hicvedilmekten korkacağı için bu durumunu da kimsenin bilmesini istemez.

Başka bir hadiste Ebû Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber'in mü'minlerin iman bakımından en mükemmelinin, ahlâki en iyi olan kimsenin olduğunu, kadınlara karşı iyi davranıp hayırlı olanın da kendisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁹ Bu hadise binaen denilebilir ki kişinin imanının tezahürü güzel ahlaktır. Belki de güzel ahlâk, bireyin manevi tekâmül serüvenindeki terakkiyatı destekleyen en önemli unsurlardan biridir. Güzel ahlâklı olmanın önemini anlatan ve teşvik eden bu hadisler gibi birçok nas mevcuttur.²⁰⁰ İslam dini kadar güzel ahlâka ihtimam gösteren başka bir din yoktur. İslam'da ahlâk kaidelerinin yaptırım gücü sadece cezai müeyyideler veya toplum tarafından kınanmadan ibaret değildir, insanın kalbinde yerleşen haşyet ve sorumluluk hissi de söz konusudur. Bundan mütevellid Müslüman biri sadece toplumda değil, vicdanı ile baş başa kalıp kimsenin onu görmediğini bilse bile Rızai İlahiyeye uymayan bir iş tutmaktan kaçınır. Her Mü'min, Yüce Allah'ın

¹⁹⁷ Tirmizi, es-Sünen, “Birr” 61.

¹⁹⁸ Müslim, “Birr”, 14.

¹⁹⁹ Tirmizi, Rada', 11.

²⁰⁰ en-Neml 27/11.

kişinin yaptığı bütün iyi veya kötü davranışları bildiğini, ruzi mahşerde iyi davranışın mükâfatlandırılacağını, kötü davranıştan dolayı ise cezalandırılacağını bilir ve ona göre hareket eder. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: *“Kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca kötülük işlerse onu cezasını görecektir”*.²⁰¹

Ahlâk eğitimini istenilen düzeyde tamamlamamış bireylerin mânevi cihetleri tahrip olmaya meyyaldır. Bu tahrip neticesinde oluşan davranış ve mânevi bozukluklar bulunduğu toplumu doğrudan etkiler. Bu tahrip sonucunda o toplumda büyük bir ahlâki yozlaşma meydana gelir. Bu yozlaşma da inançlı bir neslin ihyasının handikapı olarak tezahür eder. Burada bireyin inşasındaki en önemli faktör Kur'an'ın ve Sünnet'in öngördüğü güzel ahlak eğitimidir. Nitekim insandaki güzel ahlak, kâmil bir iman tecellisi olup mânevi tekâmülün serüvenini sağlamlaştırır. Öncelikle fertlerin ve toplumların huzur ve mutluluğu, İslam dininin getirdiği yüksek ahlâk prensiplerinin öğrenilmesine ve onların hayata tatbik edilmesine bağlıdır. Bireyin ahlâki görevleri, önce kendini sonra ailesini daha sonra bulunduğu toplumu bilahare bütün canlılara karşı şümüllü ve evrensel niteliklidir.

Mü'min ahlâki görevlerini yerine getirmesiyle hem dünyevi saadeti hem de ahirette kurtuluşu elde edebilir. Zira güzel ahlâka sahip bireyler, Kur'an'ın ahlâkı ile ahlaklanıp dini vecibelerini en kâmil mânâda yerine getirirler. Ancak kişinin dindarlığının göstergesi durumundaki güzel ahlâki meziyetlerin bireysel alandan ziyade toplumsal alanda görülmesinin daha çok anlam ve ehemmiyet taşıdığı gözden kaçmamalıdır. Diğerleriyle paylaşılmayan değerler, onlara yansıtılmayan ahlâki erdemler, sadece söylenmiş sözlerden ibaret olacağı ve bundan öteye geçemeyeceği de bilinmelidir.²⁰² Güzel ahlâkın tecellisi de her şeyden önce kişinin kendi ailesinde olur. Ailesine kötü davranıp dışarıya iyi olan ahlâk sünî bir ahlaktan öteye gidemez. Kişi güzel ahlâkını önce kendi evinde sergiler daha sonra başkalarıyla paylaşır. Kendi ailesine zulmedip veya kötü davranışta bulunup dışarıya karşı merhametli olan kimsenin bu tavrı ahlâka uymayan bir davranış olarak kabul edilir. Kişinin ahlâkı ve

²⁰¹ el-Zilzal 99\7-8.

²⁰² Hz. Peygamber ve Güven Toplumu, 65.

gerçek karakteri ise yalnızken ortaya çıkar çünkü her yerde Yüce Allah'ın kendisini görüp gözetceğini bildiği için ona göre hareket eder.

2.4. Kur'an'da Eğitimin Önemi

İslam dini birçok ulvi meziyetleri ihtiva etmenin yanı sıra bilime, araştırmaya, incelemeye önem vermesi dolayısıyla bir ilim ve irfan dinidir. Bu ise Hz. Peygamber'e nazil olan ilk ayetlerde açıkça görülmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*“Yaratan Rabbinin ismiyle oku! O, insanı kan pıhtısından yarattı. Oku Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Allah ki Kalemle yazmayı öğretti, böylece insana bilmediğini talim ettirir”.*²⁰³

Bilgisizliğin yaygın bulunduğu ve okuma yazma oranının haddinden fazla çok düşük olduğu ve pek ilgi görmediği, genellikle eğitim ve öğretimin aileden çocuklara taklid yoluyla geçtiği malum bir toplumda yeni dinin bu ilk emirleriyle, bu hususta inkılap denilebilecek bir değişimin olduğu izahtan varestedir. Bu açıdan İslâm'ın bidayette gösterdiği hızlı inkişafı önemli ölçüde Hz. Peygamber'in ilme, insan tâlim ve terbiyesine, eğitim ve öğretim kurumlarına verdiği kıymette aramak gerekir.²⁰⁴

Hz. Peygamber döneminde yapılan eğitim faaliyetlerinin temelinde tebliğ amacı bulunmaktadır. Hicretten önce tebliğin çok zor şartlar altında ve gizli yapıldığı dönemlerde dahi Hz. Peygamber eğitime ihtimam gösterip sahabeden Dârü-l Erkam'ın evini eğitim merkezi olarak kullanıp tebliğ faaliyetlerini orada gerçekleştirmiştir. Nitekim ilk muallim olarak bilinen ve İslam'ın yayılmasında çok fazla etkisi olan Musab b. Umeyr de böyle bir çevrede yetişmiştir. Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetleri sadece bununla sınırlı kalmayıp cahiliye dönemi âdetlerinden olan panayırlarda da sürmüştür. Mekke döneminde tebliğ amacı taşıyan eğitim faaliyetleri çok zor şartlar altında gerçekleştirildiğinden dolayı daha nitelikli ve daha çok insana ulaşmak için hicret edilmiştir. Dolayısıyla hicret sonrasında eğitime büyük ölçüde devam edilmiştir. En önemli merkezlerden biri olan Mescid-i Nebevi buna örnek teşkil eder. Mescid-i Nebevi; Medine'ye hicret ettikten sonra eğitimin yapıldığı en önemli merkez, Mescid-i Nebevi (Peygamber Mescidi)'dir. Mescid, öncelikle bir ibadet mekânı olması yanı

²⁰³ el-Alak 96/1-5.

²⁰⁴ Mehmet Tütüncü, “Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/4 (Haziran 1985), 231.

sıra başta eğitim olmak üzere diğer birçok etkinliklerin yapıldığı bir mekân olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁵ “Hz. Peygamber’in mescidde gerçekleştirdiği eğitim, özellikle dini bilgi ve uygulamaların yapıldığı, ashabın şahitliğinde nâzil olan vahyin bilfiil ve canlı biçimde aktarılıp yaşandığı bir eğitimidir. Ayetlerin peyderpey nazil olmasındaki sebeplerinden biri de vahyin, ashabın yaşadığı hadiseler üzerine inmesiydi. Hadisler incelendiğinde, mescidin böyle bir eğitim ortamında merkezi konumda olduğu görülmektedir. Kendisine soru sorulması ya da kendisinin gerek gördüğü esnada yaptığı açıklamaların belirli bir program içerisinde gerçekleştiği iddia edilemez. Bazen karşılaşılan bir olay veya problem, sorulan bir soru, Hz. Peygamber’in açıklayıcı bilgiler vermesine vesile olabilmekteydi. Bütün bunlar, dini niteliği çok yoğun olan bir eğitimin yapıldığını göstermektedir”.²⁰⁶

2.4.1. İslam’da İlk Eğitim Müessesesi Suffa

Bir diğer eğitim merkezi ise Suffadır. Suffa, Medine’ye hicretten sonra inşa edilen mescidin kuzey tarafında bulunan ve bazı sahabelerin barındığı, temel ihtiyaçlarını karşıladığı eğitim yapılan önemli bir merkezdir. Burası mescidin bir parçası olarak Hz. Peygamber’in etrafında ilim öğrenen grubun eğitim mekânı olduğu kadar aynı zamanda bir barınma mekânıdır. Sayıları yetmiş ile dört yüz arasında değişen ve tayin edilen muallimlerin nezaretinde eğitim gören sahabeler, İslam’ı diğer insanlara öğretmek üzere bulundukları yeri tenvir etmekle ifa olunan ve ihtiyaç duyulan yetişkin âlim zümresinin temelini de teşkil etmişlerdir. Rahle-i tedrisatlarını ikmal ettikten sonra da çeşitli beldelere irşad ve tebliğ vazifesini icra etmede önder olmuşlardır.²⁰⁷

Hz. Peygamber tebliğin yanı sıra okuma yazma faaliyetlerine de çok ehemmiyet gösterirdi. Buna verilecek en iyi örnek bilindiği üzere Bedir Savaşından sonra okuma ve yazması olan esirlerin Müslüman çocuklarına okuma ve yazma öğretme karşılığında serbest bırakılacağı olayıdır. Hz. Peygamber’in cahiliye toplumu diye adlandırılan ilim ve eğitimin çok düşük seviyede olduğu bir toplumda her fırsatta

²⁰⁵ Bk. Mehmet Demir, Kur’an’da Ma’bed (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 144-149.

²⁰⁶ Doğan - Ege, *Din Eğitimi*, 21.

²⁰⁷ Doğan - Ege, *Din Eğitimi*, 21.

tebliğe ve ilimin değerine, onun öğrenilip yaygınlaşmasına bu denli önem vermesi İslam dininin, eğitime ve ilime önem veren bir Medeniyet dini olduğunun en açık göstergesidir. Bunu teyit eden birçok âyet mevcuttur. Onlardan bazıları şöyledir:

Kâfir mi daha hayırlıdır yoksa âhiretin âzabından korkarak ve Rabbinin rahmetine umarak olma gece saatlerinde kalkıp secde ve kıyam hâlinde ibadet eden kişi mi daha hayırlıdır? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu” Doğrusu ancak akıl iz’an sahipleri bunu anlar”.²⁰⁸

*“İçlerinden bilgide rûsuh sahibi olanlarla müminler bunlar sana indirilene de inanırlar senden önce indirilmiş olana iman ederler namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah’a ve âhiret gününe inananlar başkadır. İşte onlar varya, Biz onlara büyük bir ecir bahşedip mükâfatlandıracağız”.*²⁰⁹

*“Allah, hakkaniyeti ve adaleti kâim tutarak, kendinden başka ilahın olmadığını şahitlik etti; melekler ve bilgide derinleşenler de bunu tasdik ettiler. O’ndan başka ilah yoktur; O mutlak üstün olan ve en doğru hüküm verendir”.*²¹⁰

Daha birçok ayet eğitime ve öğrenmeye teşvik etmektedir. Bu âyetlerden de anlaşıldığı üzere İslam dini bir ilim ve irfan dinidir. Yüce Allah bilenleri ve ilimle iştigal edenleri bilmeyen kesimden tefrik etmiş ve onları methetmiştir.

2.4.2. Kur’an’da İlimin Ehemmiyeti

İslam dininin eğitimi ilahi eksenslidir. İlim, insanda fitri olarak var olan imanın inkişafına namzettir. Az önce zikredilen âyetler de bunun delilidir.²¹¹ Nitekim Kur’an bilhassa muhatab olduğu toplumu, daha sonra evrensel niteliğiyle bütün insanlığı cehalet batağından kurtarıp kendisinin öngördüğü hedeflere ulaştırmak gayesiyle nizami bir eğitim faaliyeti tevdi etmiştir. İnsanoğlunu bütün cihetiyle eğitme amacında olan Kur’an’ın bu gayeyi gerçekleştirirken kendine has birtakım ilke ve yöntemleri uygulaması, muhatap kitleyi tenvir ve irşad etmeye destek sağlamıştır. İslam, her

²⁰⁸ ez-Zümer 39/9.

²⁰⁹ en-Nisa 4/162.

²¹⁰ el-Âli İmrân 3\18.

²¹¹ ez-Zümer 39/9, en-Nisa 4/162.

yönüyle tutarlı, kendi bütünlüğü içinde kendisiyle barışık, önce nefsi sonra Yaraticıyı tanımayı hedef edinen marifetullah ilmine tevcih eden, nefsin değil, kalbin ve aklın sesine kulak veren kalp ve akıl çizgisinde imani düsturlarla hareket eden bir insan profili oluşturma gâyesi güder. Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun ilk eğiticisinin Yüce Allah olduğuna dikkat çekerek vahiy ile eğitilen ve kemâle erdirilen peygamberlerin de aynı vazifeyi ifa ettiğini belirtir.²¹² Son peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) evrensellik niteliği taşıyan eğitim-öğretim etkinliklerini insanlığın sonuna dek tek başına ifa etmesi elbette ki söz konusu değil, bu minvalde yetişen insanların da bu faaliyetleri sonraki nesillere intikali için gayret sarf etmesi elzemdir.²¹³ Tevhid dini çerçevesinde bir toplum inşa etmeyi amaçlayan Hz. Peygamber (s.a.v.) ilme, eğitime ve öğretime çok önem göstermiştir. O'nun kavli ve fiili sünnetlerinde eğitime, öğretime, ilime teşvik eden müteaddit derecede ve buna mukabil bilgisizliği yeren çok sayıda hadis mevcuttur.

Abdullah b. Mesud'dan (r.a) nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sadece şu iki kimseye imrenilir: Yüce Allah'ın kendisine verdiği malı mülkü yine O'nun yolunda harcayan kimse; Yüce Allah'ın kendisine bahşettiği ilimle adaletli bir şekilde hükmeden ve öğrendiği ilmi de başkalarına öğretene kimseye gıpta edilir”.²¹⁴ İlmin sorumluluğu sadece öğrenmeyi yeterli görmez, onu hem hayata tatbik etmeyi hem de insanlara öğretip faydalı olmayı gerektirir. Böylece onun zekâtı da verilmiş olur. Bu şekilde ilmin hakkını verene ve Yüce Allah yolunda bütün malını infak edene imrenildiği rivayet edilmiştir.

İlmin önemini gösteren başka bir rivayet ise şöyledir: Sehl b. Sa'd'den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'ye (r.a.) şöyle buyurmuştur: “Allah'a kasem ederim ki, Allah'ın senin vasitanla bir tek kişiyi doğru yola iletmesi, senin en kıymetli dünya nimeti olan kıvırmalı renkli deve sürülerine sahip olmaktan daha hayırlıdır”.²¹⁵ Binaenaleyh şunu söylemek mümkündür: Asıl zenginlik kişinin malı ile

²¹² er-Rahmân, 55/1-4; el-Alak, 96/1-5.

²¹³ Çiğdem Can Kaynak, “Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (Haziran 2020), 706.

²¹⁴ Tirmizi, “Birr”, 24.

²¹⁵ Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 34.

değil, ilmi ile ölçülür. İlimde derinliğe ulaşmış insan ve bu ilimle insanların hidayetine vesile olan dünyadaki en kıymetli varlıklara sahip olandan daha hayırlıdır.

İlmin ehemmiyetine dair başka bir rivayette şöyledir: Enes'ten (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle söylemiştir: “İlim taleb etmek için sefere çıkan kişi, kendi yurduna geri dönene kadar Allah yolundadır”.²¹⁶ Dolayısıyla kişi ilim taleb etmek için ilim yolunda bir yolculuğa çıkarsa dönünceye dek Allah yolundadır, Allah yolunda olan kişi ise Yüce Allah tarafından muhafaza edilmiştir.

Hz. Peygamber, kendisine inzal edilen vahiy aracılığıyla insanların eğiticisi olmuştur. Pek çok âyet ve hadiste muhataplarına öğrenme, tefekkür ve tedebbür etme tavsiye edilmiştir.²¹⁷ İslam dininin temelinde yatan eğitim ve öğrenme sadece bu dünya saadeti ile sınırlı olmayıp ebedi saadeti de amaçlamıştır. Bilindiği gibi Kur'an'ın ve Sünnet'in eğitim konusundaki bağlayıcı hükümlerinin göz önüne alındığı dönemlerde insanlar bilime ve teknolojiye karşı açık olup kayda değer bir başarı elde etmişlerdir. İnsan var oldukça eğitim kaçınılmazdır. İslam dini, eğitimi her koşulda tavsiye etmiş hatta emretmiştir. İslam medeniyetinin özüne ve değerlerine ancak Hz. Peygamber'in tatbikatında ihdas ettiği eğitimi hayatta uygulamakla ulaşılabilir.

2.5. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek Aile Eğitimi

Kur'an'da Hz. Peygamber ile ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

*“İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.”*²¹⁸

Bu âyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) her alanda örnek bir şahsiyet olduğu gibi aile eğitimi hususunda da örnek bir şahsiyettir. Aile eğitimi, ilk insan ve ilk aileyi teşkil eden Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva ile başlamış, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ile en kâmil mânâya ulaşmıştır. İslami eğitim bağlamında milli manevi değerler, kültür, sevgi, şefkat, merhamet gibi ulvi hasletlerin öğretildiği, bireylerdeki tertemiz dimağlara yerleştirilip temelinin atıldığı ilk ve en ideal yuva ailedir. Hem

²¹⁶ Tirmizi, “İlim” 2.

²¹⁷ el-Bakara, 2/129, 151.

²¹⁸ el-Ahzâb 33/21.

geçici dünya saadeti hem ebedi ahiret saadeti hem de bu noktada özellikle yuvanın bekası için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tatbik ettiği şekilde aile eğitimine itina göstermek her Müslümanın görevi olarak telakki edilmelidir. Malum olduğu üzere ailedeki eğitimin yanlış verilmesi veya sağlıklı bir şekilde verilememesi çağımızda toplumların büyük ailevi problemlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Kur'an'dan ve Sünnet'ten uzak kalındığı için, başka bir ifadeyle her ikisinin ışığında hareket edilmediğinden dolayı aile inşası ve eğitimi sekteye uğramaktadır.

2.5.1. Aile de Nebevi Eğitim Metodu ve Hoşgörü

Kur'an'da Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet sahibi bir elçi olarak gönderildiği açıkça belirtilen ayet şöyle zikredilir: “*Ve biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. Biz Seni (ve Kur'an-ı Kerim'i) bütün âlemlere rahmet vesilesi ve selamet rehberi olarak gönderdik*”.²¹⁹ Hz. Peygamber sadakat sahibi bir eştir; sevgi ve şefkati eksilmeyen bir babadır; emin ve fedakâr bir dosttur. O'nun aile yuvasında paylaşım, adalet, fedakârlık, saygı, mutluluk ve huzur vardır. Onun baba olduğu ailede muhabbet, şefkat, merhamet, kıymet verme ve müsamaha söz konusudur. Bunlar üzerine inşa edilen aile ocağında eş olarak sadakatin asla esirgenmediği Hz. Hatice, bilgi ve hikmet kaynağı olan Hz. Aişe; sevgi, saygı ve merhametin tezahür ettiği Hz. Fatıma, edep timsali Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi şahsiyetler meydana gelmiştir. Hz. Peygamber sadece eşlerine karşı değil, bütün ehli beytine titiz bir tavır ortaya koymuştur.²²⁰

Hz. Peygamber'in, ailesinde eşlerine karşı gayet nazik ve hoşgörülü davrandığına dair şu hadisleri delil olarak zikretmek mümkündür:

Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın (r.a.) babasından (r.a.) naklettiğine göre, Veda Haccı senesi babasının hastalığının artması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onun babasını ziyarete gelmiştir. Servetini sadaka olarak bağışlamak istediğini bildirince Hz. Peygamber Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın babasına şöyle söylemiştir: “Rıza-i İlahiyi ümit ederek aile efradın için sarf ettiğin her harcamadan elbette ki mükâfat

²¹⁹ el-Enbiyâ, 21/107.

²²⁰ Yaşar Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü, 80.

görürsün, eşinin ağzına verdiği bir lokmadan bile ecir görürsün!”²²¹ Bu hadiste görüldüğü gibi Hz. Peygamber en hayırlı olan kişinin ailesine karşı en şefkatli olan kişi olduğunu beyan etmiş, o kişinin eşine karşı yaptığı küçük bir işten bile ecir kazanacağını bildirmiştir.

İbn Abbâs’tan (r. anhüma) rivayet edildiğine göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlı olanınız, aile efradına karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım”.²²² Dolayısıyla Hz. Peygamber hayatına tatbik ettiği güzellikleri ümmetine de tavsiye etmiştir. Örnek tutumu önce kendisi sergilemiş, sonra ümmetine tavsiye etmiştir.

Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir kimse karısına kin gütmesin. Onun ahlakından bazıları hoşuna gitmese bile belki bir başka huyunu beğenir”.²²³ Bu hadis-i şerife dayanarak şu söylenebilir: Kişi karısında veya karının kocasında gördüğü kötü bir davranıştan ötürü ona kin beslememesi, kötü bir huyunu beğendiği diğer güzel huylarının üstüne de çıkarmaması gerekir.

Şu bir gerçektir ki bir yuva inşa etmek kolay değildir. İki farklı fitratta yabancı insanların aynı çatıyı paylaşması haliyle zorlukları da beraberinde getirir. Eşlerin birbirlerinde hoşlanmadıkları huyları olabilir bunlar kişinin imanına ve karakterine zarar vermediği müddetçe hoş görülebilir. Eğer yanlış bir davranış söz konusu olursa eşlerin birbirlerine olan yardımıyla o düzeltilebilir. Evlilik patikaları olan zorlu bir yoldur. Belki evlendikten sonra zorluklar daha da artacaktır. Bu durumda eşlerin yapmaları gereken şey birbirlerini yarı yolda bırakmak değil, o zorlukları birlikte hoşgörü ile aşıp ortamı güzelleştirmektir. Aksi takdirde belki de ufak tefek mevzular sebebiyle nice zorluklar neticesinde tesis edilen bu güzide kurumun tahribata uğrayıp sürdürebilirliğini kaybetmesi an meselesidir.

²²¹ Buhârî, “Cenaiz”, 36.

²²² İbn Mace, “Nikah”, 50.

²²³ Müslim, “Rada”, 61.

2.5.2. Nebevi Eğitim Metodunda Adalet

Hz. Peygamber (s.a.v.) aile reisliğinde de çok adaletli ve istişareye önem veren örnek bir şahsiyettir. O, önemli bir konuda karar vermeden önce aile fertleriyle istişare eden, sonra herkesi hoşnut edecek adaletli karar alan önemli bir modeldir. Ailesinin hem ahiretiyle hem dünyasıyla ilgilenip onları yönlendirdiğine ilişkin şu hadisler zikretmek mümkündür:

Abdullah b. Ömer'in (r.a.) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hepiniz vazifelisiniz ve hepiniz yönetmekte olduğunuz kişilerden sorumlusunuz. Devlet yetkilisi yönetmekte olduğu halktan sorumludur. Evin Reisi ev ahalisini yönetmekle sorumludur. Evin hanımı ise aile efradından sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde mesuliyeti vardır ve yönettiklerinden sorumludur".²²⁴ Her insanın mesul olduğu işler ve kişiler vardır. Yöneten, yönettikleri kişilerin hem dünya hem ahiret işlerine yön vermesinden mesuldür ve yönettiklerine karşı adaleti tatbik ederken onu geciktirmemesi gerekir.

Adil olmak hakkında Abdullah b. Amr'dan (r.a.) gelen rivayete göre ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişinin bakmakla vazifeli olduğu kimseleri ihmal etmesi, ona günah olarak yeteceği ifade edilmiştir.²²⁵ Dolayısıyla kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin olması ve bunları her anlamda ihmal etmesi kişiye günah olarak kâfi geleceği bildirilmiştir. Bu ise hem maddi anlamda hem manevi anlamda ihmal etmemeyi gerektiren bir durumdur. Burada bilhassa ailede zuhur eden sevgi, merhamet, şefkat, adalet vs. göz ardı edilip ihmal edilmemesi lazım gelir. Kişinin dışarıdaki işlerine veya şahıslara vakit ayırdığı gibi ailesine de vakit ayırması onun vazifesidir.

Yine bu konuda Ebû Mesud'dan (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, bir kişinin Yüce Allah'tan sevabını umarak ailesine harcama yapması halinde, bu harcamasının onun için sadaka olacağını bildirmiştir.²²⁶ Binaenaleyh kişi bakmakla yükümlü olduğu bireylerin Rıza-i ilahiye umarak nafakalarını karşılırsa bu, bakan kişi için sadaka hükmünde olur.

²²⁴ Buhârî, "İstikraz", 20.

²²⁵ Ebu Davud, "Zekât", 45.

²²⁶ Müslim, "Zekât", 48.

Hız. Peygamber'in hayatında tatbik edilen bu güzel örnek davranışların onun aile bireylerine intikal etmiş olduğu görölr. Hız. Peygamber aile fertlerini birbirinden ayırmamış, aradaki sevgi muvazenesini adil bir şekilde sergilemiştir. Böylece Hız. Peygamber (s.a.v.) sadece dışarıya karşı değil, aile içinde de çok adaletli davranmıştır. Dolayısıyla geçmişte olduğu gibi günümüzdeki Müslümanlar ancak Kur'an'ın ve Hız. Peygamber'in sünneti ışığında hareket etmeleri halinde mesut, mutlu ve huzurlu aileler inşa edebilir, yuvalar oluşturabilir, hidayet bulmuş yeni nesil inşa edebilir.

2.5.3. Çocuk Eğitiminde Nebevi Metod: Şefkat ve Merhamet

Çocuk, evi müzeyyen kılan bir nimettir. Geleceğin teminatı ve sevinç membaıdır. Çocuklar tertemiz ve mâsum olarak dünyaya gözlerini açarlar. Onları anne, baba ve içinde bulundukları toplum şekillendirir. Zira Kur'an'da *“Toprağı verimli güzel bir arazi güzel ve bereketli ürünler verir, verimsiz topraktan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz ”*.²²⁷ âyeti muhtelif yorumlara açık bir ayettir. Mecazi bir anlatımla, edebiyle, eğitimiyle gıpta edilebilecek, gurur duyulacak çocukların, nesillerin yetiştirilmesinin, sağlam temeller üzerine kurulmuş, milli ve manevi değerleri içselleştirmiş ve ahlaki manzumeleri benimsemiş bir aile ve topluma bağlı olduğuna işaret etmektedir.²²⁸ Nitekim bu özelliklerle ihata edilmiş bir ailede yetişen çocuklar da bir şekilde bu değerlerin tesirinde kalır. Hız. Peygamber çocuk nimetini de herkese sevdirebilmiş yüce bir şahsiyettir. Yarının büyükleri ve dünya emanetinin teslim alıcıları durumunda olan çocuklara karşı rahmet prensibinin gereklerini hem emretmiş hem bizatihi uygulamalarıyla göstermiştir. Zira çocuk fiziki olarak kendisini koruyabilecek bir yapıda değildir. “Yüce Allah, kendisini savunması için her varlığa bir mekanizma vermiştir. Fakat çocuk bunlardan hiç birisine sahip değildir. Onların tek bir silahı vardır. O da Allah'ın insanlara ihsanda bulunduğu rahmetinden kullarına bahşettiği merhamet ve şefkat duygusudur. Çocuk bunlara besin kadar, uyku kadar hatta bunlardan daha çok muhtaçtır”.²²⁹

²²⁷ el-A'râf 7/58.

²²⁸ Yaşar Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü, 83.

²²⁹ Talat Sakallı, “Hız. Peygamber ve Dini Hoşgörü”, *Diyanet İlmî Dergi*, (2000 Özel sayı), 395.

Hayatın her lahzasında mihmandarlık yapan Hz. Peygamber, yukarıda da belirtildiği gibi aile eğitiminde de örneklik teşkil etmiştir. Hz. Peygamber, bir baba olarak hem kendi çocuklarına hem diğer çocuklara karşı gayet merhametli ve şefkatli davranmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) cahiliye döneminde kız çocuklarına değer vermek şöyle dursun onlar utanç vesilesi olarak görüldüğü böyle bir ortamda bu kötü anlayışa karşı çıkarak kendisine tevdi edilen vahyi esas alıp sonraki nesillere ve tüm insanlığa örnek olmuştur. Çocukları öpüp onlarla dertleşmiş, kuşu ölen bir çocuğa dahi taziye gitmiştir.

Ayrıca bu hususta Hz. Enes (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bütün çocuklara karşı daha merhametli bir kimseyi görmediğini, oğlu İbrahim'in Medine'nin Âvali civarında ikamet eden bir sütannesi bulunduğunu, beraberinde kendisi de olduğu halde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sık sık oğlunu görmeye gittiğini, varınca, demircinin duman dolu evine girip oğlunu kucakladığını, kokladığını, öptüğünü ve bir süre sonra da döndüğünü söylemiştir.²³⁰ Neticede Hz. Peygamber çocuklara karşı çok şefkatli ve merhametli davranmış, bilhassa kız çocuklarının tahkir edildiği bir dönemde çocukları kucağına alıp bu denli ince duygularla sevip öpmüş örnek bir şahsiyet teşkil etmiştir.

Başka bir rivayette de Numan bin Beşîr şunu anlatmıştır: Babam malından bir şeyleri sadaka olarak vermişti. Annem: Bu hibeyi Peygamberimizin ikrarına sunmazsan kabul buyurmam dedi. Bunun üzerine bana yaptığı hibeye şahitlik etmesi için babam beni yanına alarak Peygamber Efendimiz'e gittik. Durumu izah ettikten sonra Peygamberimiz: Bakmakla yükümlü olduğun başka çocukların var mı? diye soru sordu. Babam, evet var diyerek cevapladı. Bütün çocuklarına aynı pâyede hibede bulundun mu? Babam, Hayır dedi. Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaleti gözetin ve eşit davranın diye buyurdu. 'Babam bu ikazı duyduktan sonra Peygamberimizin huzurundan çıktı ve sonra bana yaptığı bu adaletsiz hîbeden vazgeçti.'²³¹ Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), çocuklar arasında adaleti sağlamış ve her birine şefkatle yaklaşıp hak ihlali yapılmaması noktasında uyarıda bulunmuştur.

Bir diğer rivayet ise şöyledir: Bir keresinde Akra bin Habis, Hz. Peygamber'i (s.a.v.), Hz. Hasan'ı kucağına alıp onu öperken müşahade etti ve şöyle dedi: Benim on

²³⁰ Müslim, "Fedail", 63.

²³¹ Müslim, "Hibat", 8.

çocuğum var, şimdiye kadar hiçbirine şefkat gösterip onları kucağıma alıp öpmedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın yarattıklarına merhamet etmeyene ahirette merhamet olunmaz, buyurdu.²³² Bu hadis-i şerife istinaden şu söylenebilir: Yüce Allah'tan merhamet beklemek için önce insanların birbirlerine merhamet etmesi istenmiştir. Bilhassa çocuklara merhametle yaklaşarak onların hak ettikleri sevgiyle yetiştirilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda Müslüman bir ailenin inşası için, Rabbani ve Nebevi telakkiler hayatın her alanında mevzubahis olmalıdır. Pratik yaşantıda, aile eğitiminde, kısaca hayatın bütün safhalarında Kur'an ışığında ve nebevi metodlar istikametinde hareket edilmesi gerekir. Zira Kur'an'dan ve Sünnet'ten yoksun ve kopuk bir ailenin, bir toplumun ne kadar tahrip olmaya müsait olduğu izahtan varestedir. Dolayısıyla toplumun mihenk taşı olan güçlü bir aileyi inşa etmek ancak Kur'an ve Sünnet çerçevesindeki eğitim metotlarını doğru uygulamaktan geçer.

²³² Müslim, "Fedâil", 65.

SONUÇ

İslam dini evlenip aile olmayı, huzurlu bir yuva inşa etmeyi, hayırlı evlat ve iyi insan yetiştirmeyi hem tavsiye etmiş hem de bu yönde teşvikte bulunmuştur. Hz. Peygamber de yaptığı evlilik ve inşa ettiği aile hayatı ile örnek Müslüman aile hayatını ortaya koymuştur. Bugün de toplumların temel problemlerinin ekseriyetinin aile merkezli sorunlardan neşet ettiği görülmektedir. Bu sebeple birçok sosyal çalışma ve iyileştirme çalışmasının merkezinde aile yer almıştır. Ailedeki huzurun ya da huzursuzluğun yalnızca o aile bireyleri ile sınırlı kalmadığı, toplumu da etkilediği bedihi bir şekilde tezahür etmiştir. Bencillik -egoizm- başta olmak üzere kişiliğe zarar veren ne varsa, aile hayatında da yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir.

İslam dini evliliğe önem verdiği için aile inşasını teşvikte bulunmuştur. Bunu sadece bireysel bir vazife olarak değil, toplumun uhdesine tevdi edilmiş bir vazife olarak da görmüş ve toplumu ondan sorumlu tutmuştur. Böylece yuva kurmak isteyen gençlere maddi manevi yardım edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ailenin inşasını teşkil eden Kur'an ve Hadisi şerifler kadın ve erkeğe her ikisinin müşterek nitelikleri yanında yaratılış özelliklerine göre belirli vazifeler yüklemiş ve eşler arasında muhabbet ve merhamet bağlarının korunup pekişmesine gayret etmiştir.

Kur'an perspektifinden aileye bakıldığında zaman aile ahlaki ilkelerle bağını devam ettiren bir kurumdur. Binaenaleyh ailenin temelini teşkil eden mefhumlar, hak ve sorumluluktan ziyade ahlaki olduğu düşünülebilir. Aileyi salt ahlaki veya salt hukuk bazında değerlendirmek pek de sağlıklı değildir, yani zemininde adalet, merhamet, sevgi, saygı ile mündemiçtir. İnsan aile ile var olan, huzur bulan ve bu huzuru paylaşmayı öğrenip bilen eşrefi mahlûkattır.

Ayetler ışığında ele alınan güzide bir kurum olan aileyi ahlaki bir zeminde mülâhaza etmek ailedeki hukuktan ve sorumluluktan vâreste bir şekilde değerlendirmek demek değildir. Elbette aile kurumu başta karı-koca olmak üzere diğer aile efrâdı da dâhil müteakabiliyet ilkesi gereği birbirlerine karşı bir takım hakları ve mesuliyetleri mevcuttur. Ama aile gibi güzide bir makamı inşa etmek için salt bu haklardan bahsetmek, ailenin inşasının temel prensiplerine salt hukuksal zemine

oturtmak veya yalnızca ahlaki onlara değerlendirmek, bu manevi tekâmül serüveninde noksan kalacaktır.

Ayetleri hayatına en güzel şekilde tatbik eden Hz. Peygamber'in aile hayatı incelendiğinde onun aile içinde ne kadar incelikli ve ölçülü davrandığını görmek mümkündür. Temelde sevgi, saygı, zarafet ve hoşgörü meziyetleri bulunan davranışlar manzumesi, belki bugün birçok ailenin arayıp bulamadığı huzur ve mutluluğu deklare eden unsurlardır. Hz. Peygamber, ailenin ehemmiyetine vurgu yapmış, evliliği tavsiye etmiş, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı sorumlulukları ve hakları olduğunu belirtmiştir. Bu haklar ve roller gereği bir yuvayı inşa edecek kişilerin aile eğitimine dair bilgiye haiz olmalarının ne kadar önemli ve göz ardı edilemeyecek olduğuna da dikkat çekmiştir. Genel olarak Hz. Peygamber yaşantısında evindeki zamanının bir kısmını ibadete, bir kısmını ailesine, bir kısmını da kendine ayırdığı söylenebilir. O, tebliğ vazifesine eşi Hz. Hatice'den (r. anha) yani ailesinden başlamış, akabinde yakın akrabalarına tebliğde bulunmuştur. İlim öğrenmeye gelenlere ise önce ailelerinden başlaması gerektiğini söylemiştir. Bu durumdan mülhem olarak Hz. Peygamber, her hususa önce ailesinden yani çekirdekten başlar. Eğitimde de bu böyle olmuştur. Ahlak-ı hasene'nin temsilcisi olan Hz. Peygamber özellikle Müslüman ailenin ve Müslüman toplumun inşası noktasında gerek aile içinde gerek içtimai hayatta çeşitli eğitim metotları kullanmıştır.

Ayetler ışığında bir hayat süren Hz. Peygamber ayetlerin üslubunu da kendi hayatına aksettirmiştir bu yüzden ikna kabiliyeti yüksek olan hatiplerin başında gelir. O samimi olduğu için söylediklerine insanları inandırmış, bunu örnek yaşantısıyla göstermiştir. İyi bir davranış gördüğünde onu takdir etmiş ve ödüllendirmiş, böylece taltif edilen iyi tutum ve davranışlar da bu istikamette artmıştır. Anlatacağı konuya dikkat çekip ilgi uyandırmak için sorular sorup merak uyandırmış ve örnekler vererek pekiştirilmesini sağlamıştır. Böylece anlatım kimsenin dikkatini dağıtmadan tekdüze olmaktan çıkmıştır. Hz. Peygamber, anlatacaklarını topyekûn değil, zamana yayarak tedrici bir şekilde ifade etmiştir. Zira her şey zaman içinde olgunlaşıp kemale erer. Öğrenilenlerin kişilikte iyice teşahhus etmiş olması ve hayata tatbik edilmiş olması gerekir. Ayrıca Hz. Peygamber Rabbani bir metod olan geçmiş kavimlerdeki ibretlik kıssalardan faydalanmıştır. Bu metod, özellikle çocuklar için kullanılan bir metod olup

onların ilgisini çekmede ve tarihle bağlarını kurmada önem arz etmiştir. Çocukları sadece duyulan bilgilerle bırakmayıp cami, ilim meclisleri vb. yerlere götürerek bizzat görüp yaşayarak öğrenmelerini sağlamak da ehemmiyeti haiz bir durumdur.

Kur'an perspektifinden aileyi incelediğimiz zaman çocuklar Allah'ın evlerimizde müzeyyen kıldığı varlıklardır ve onlara karşı en hasbi duygularla yaklaşmamızı ve bizlere emanet edilen çocukları fitratlarına uygun bi şekilde eğitmemizi emreder. Hz. Peygamber'de bize her konuda olduğu gibi bu konuda da en güzel örneği teşkil etmektedir. Bizlere sabr-ı cemili aile içindeki bütün bireylere telkin etmiş, çocuklara da sabırlı olmayı ve bir işte başarısız olduklarında pes etmemeleri gerektiğini öğretmiştir. Bunları telkin ederken eğitimin temelini teşkil eden meziyetler olarak yumuşaklıkla, hoşgörülle ve şefkatle yaklaşmıştır. Hz. Peygamber ailede zaman zaman çocuklara öncelik vermiş ve onlarla oyun oynayarak güzel vakit geçirmiştir.

Ayetler ışığında bir yuvanın inşa edilmesi demek o yuvada her şeyin sorunsuz olacağı anlamına gelmemektedir nitekim bazen en ağır imtihanları eşleriyle veren peygamberlerimiz de vardır ama önemli olan bu problemleri Kur'an ve hadis eksenli bir şekilde çözümler üretmek sabretmek birbirimizi incitmemektir. Aile eğitiminde olumsuz bir durum varsa kişi değil, davranış eleştirilmelidir. Hz. Peygamber böyle yapmıştır. O, aile içinde olumsuz bir davranış gördüğünde gerek eşleri gerek çocukları olsun o kötü davranışı kişiselleştirmekten ziyade davranışın kötü olduğuna dikkat çekmiştir.

Müslüman zaviyesinden bir aileyi inşa edip eğitmek ayetler ve hadisler ışığında olmalıdır. Özellikle bu postmodern bir çağda aileyi yıkmayı hedef alan küresel ideolojilerin yaygınlaştığı, gençlerin gayri ahlaki dayatma ve propagandalarına temayül ettiği, marjinal cinsiyet kimliği adı altında cinsiyetsizleştirme politikalarının arttığı bir zamanda ayetlere ve hadislere daha sıkı tutunarak yuva inşa edilip Ku'an'ın nuruyla nurlanılmalıdır bizlere ayetin ifadesiyle en güzel örneği teşkil eden Hz. Peygamber de genelde her alan için özelde ise aile inşası için örnek teşkil eden eğitim metotları uygulamış ve onları tavsiye etmiştir. Eğer güçlü Müslüman bir aile inşa ve imar etmek isteniyorsa bu, Kur'an'ın ve Sünnet'in telakkileri ile mücehhez bir hayat anlayışıyla mümkün olabilir. Bugün aileyi yıkmayı hedef alan küresel ideolojilerin

hızla yayılması, Kur'an'dan ve Sünnet'ten uzaklaşılması sebebiyle aile kurumu yozlaşmış ve tahrip edilmiş haldedir. Bunun önüne geçebilmek ancak Kur'an'a ve Sünnet'e rücu' etmekle mümkündür. Ailenin inşasında ve eğitiminde de bu düsturdan ayrılmayarak yeni nesiller inşa etmek mükellef olan her Müslümanın görevi olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdi el-Cerrahi, *Keşfu'l-Hafa*. Kahire: Metebetu'l-Kudüs. 1932.

Akbaş, Abdurrahman. “Mutlu Yuva ve Mutlu Beraberlik Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın Evliliği”. *Diyanet Aylık Dergi*. 171 (Mart 2005), 23-27.

Akpınar, Ali. “Aile ilişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4. (Nisan 2009), 5-18.

Aksoy, Ramazan. “İslam Öncesi Toplumlarında ve İslam’da Kadının Statüsü”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. 15/15 (Mayıs 2021), 20-39.

Altıntaş, Ramazan. “Cahiliye Arap Toplumunda Kadın”. *Diyanet İlmi Dergi*. 37/1, (Mart 2001), 65-83.

Altıntaş, Ramazan. “İslam’da Ailenin Önemi ve Çözülme Sebepleri”. *Diyanet Aylık Dergi*. 173. (Mayıs 2005), 50-54.

Arıkan, Arzu. “Aileyi İlgilendiren Bazı Kur’ani Kavramların Semantik Analizi”. *III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Aile*. 3/1, (Haziran 2017), 61-90.

Arslan, Ali. “Hz. Peygamber’in(S.A.V.) Örnekliliğinde Güven ve Sadakat’a Dayalı Toplumsal Ahlak”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, (Haziran 2017), 1-17.

Atak, Mustafa. “Ayetler ve Hadisler Işığında Evlilik ve Boşanma Sürecine Psikolojik Bakış”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9/3, (Ağustos 2020), 152-163.

Ay, Mehmet Emin. “Eşler Arasında Mahremiyete Saygı”. *Fikriyat*. 10 Ocak 2023, <https://www.fikriyat.com>

Aybey, Salih. “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi. Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1, (Haziran 2017), 19-33.

Aydın, Mehmet Akif. “Aile” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/196. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Aydın, Nevzat. “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10/1 (Haziran 2015), 99-129.

Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Anlara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Birzâlî, Alemüddin Kasım b. Muhammed. *el-Muktefâ*. Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyye. 4/306

Buhârî, Ebû Ebdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih*. Nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. Beyrut: y.y. 1422/2001.

Bursevi, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.

Caha, Ömer (ed.). *İslam Hukuku Usulü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Cerrahoğlu, İsmail. İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon. *Diyanet İlmi Dergi*. 27/2 (Haziran 1991), 15-24.

Cessâs. Ebu Bekr Ahmed b. Ali. *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. Nuruosmaniye Koleksiyonu, vr. 496a.

Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları. 2014.

Çağrıcı, Mustafa. "Ahlak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/10-14 İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çakır, Seval. *Bir Kurum Olarak Ailede Din Eğitiminin İşlevi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çolak, Abdullah. İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Şubat 2017), 105-137.

Dalğış, Meryem. "Aişe bint Talha B. Ubeydullah" *Diyanet Aile Dergisi* 49 (Ocak 2022). 54-55.

Davud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistâni el Ezdi.es-Sünen.nşr. Kemal Yusuf el-Hût. 1.Cilt. Beyrut: Naşirin Mukaddimesi. 1988

Demîrî, Ebûl-Bekâ Kemâluddîn. *En-Necmu'l-vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc. 2004.

Demir, Mehmet. *Kur'an'da Ma'bed*. İstanbul: Kitap Dünyası. 1. Basım 2022.

Doğan, Recai. - Ege Remziye (ed.). *Din Eğitimi*. Ankara: Grafikler Yayınları, 2017.

Dursun, Akif. "Aile Kavramı, İslam Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı". *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 7/13 (Ağustos 2022), 407- 448.

Eğri, Osman. "Eğitimin Genel Amaçları Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44/1 (Nisan 2003). 271-291.

El-Askalânî, İbn Hacer. *Lisanü'l Mizan*, Beyrut: 1390/1971, 1/242.

Erbaş, Muammer. "Evlenme Örneğinde Dini Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/37 (Şubat 2012), 47-84.

Erdem, Elif. "Her İnsan Fıtrat Üzere Doğar". Son Peygamber.info. (Erişim 10 Haziran 2023). <https://www.sonpeygamber.info/her-insan-firat-uzere-dogar&ved=2ahUKEwis--7ajuaAAxVWbvEDHfiVBEoQAQ&usg=AOvVaw1v-xA-9iPD9gqzlcWA9scK>

Erdem, Münire. *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş. 14. Basım, 2017.

Erdoğan, Ali Necip. "Nefis ve Değerler". *Diyanet Aile Dergisi*, 5 (Mayıs 2023), 35-38.

Gazali, Hüccetül İslam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İhyau Ulumi'd Din*. Çev. Mehmet Ahmet Müftüoğlu. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2000.

Genç, Mustafa. "Evlenmenin Hükümü (Şer'i Sıfatı) ve Bu Konuda İmam Şafî'ye Nisbet Edilen Görüş". *Diyanet İlmi Dergi*, 56/2 (Temmuz 2015), 211-244.

Genç, Mustafa. “İslam Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 30 (Kasım 2018), 272-294.

Güneş, Ahmet. “Kuran ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 21 (Haziran 2015), 149-183.

Güngör, Erol vd. *Ahlak*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.

Hamevî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Mu'cemü'l-üdebâ İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'ledîb*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. 5/2357.

Harâllî, Ebû'l-Hasen Ali b. AhmedTürâsü Ebu'l-Hasen. *fî't-tefsir*. Ribat, 1997.

Huriye Martı, “Abdurrahman Han, Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak Sabiteler ve Değişkenler”. *Sosyal Politikaları Çalışmaları Dergisi*. 36 (Haziran 2016), 35-51.

H. *Peygamber ve Güven Toplumu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım 2017.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb. Riyad. 1417).

İbn'l-Hâc, Muhammed b. Muhammed el-Abderî. *el-Medhal*, (Dâru't-Turâs, t.y., 2/111, 115; 3/146).

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Mısır: Dâru İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî, 1952.

İbn Miskeveyh, Ebu Ahmed. Muhammed b. Ya'kub. *Ahlakı Olgunlaştırmak*. Çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Bahrü'r-râ'il şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*. Kahire: Dâru'l Kütübi'l-İslâmî. t.y.

İbnü'n-Nehhâs, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Ahmed. *Tenbîhü'l-Gâfilin an Amâli'l-Câhilin ve Tahzîrü's-Sâlikîn min Ef'ali'l-Hâlikin*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1987.

İbn Sina, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ali, *Kitabü's-siyase*. Thk. Ali Muhammed İsbir. Suriye: 2007.

İnsan ve İslam, “Aile Mahremiyeti”. (Erişim 7 Ocak 2023), <https://www.insanveislam.com>

İslam ve İhsan, “Mahremiyet İhlali ile İlgili Hadisler”. (8 Ocak 2023), <https://www.islamveihsan.com>

Karâfî, Şehâbeddin, *ez-Zehîra*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami. 1994. Karahan,

Fatma Bayraktar. *İslam'da Aile*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım 2019.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2017.

Kaymakcan, Recep – Meydan, Hasan. *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2020.

- Kaynak, Çiğdem Can. “Kur’an Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24/2, (Haziran 2020), 706.
- Köken, Hayrullah. “Sevgiye Dayalı Din Eğitimi”. *Diyanet Aylık Dergi*. 175, (Temmuz 2005), 44-48.
- Köse, Erdoğan- Genç, Salih Zeki. *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Pegem Yayınları. 2018.
- Kurt, Abdurrahman. “Sosyal Güven ve Din”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9, (Ocak 2000), 277-289.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*. Thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turkî. Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2006.
- Kutluer, İlhan . *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*. İstanbul: Litera yayınları. 2. Basım, 2006.
- Küçük, Ahmet. “Günümüzde Aile ve Kur’an’dan Örnek Aileler”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (Ekim 2019), 408-442.
- Mansur Tefurov. “Kur’an’da Aile Yapısı”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Dergisi*,3, (Mayıs 2014), 183-200.
- Mevdüdi, Hicab. Çev. Ali Genceli. İstanbul: Hilal Yayınları. 1972.
- Minberden Öğütler 2. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Minhâcî, Şemsuddin Muhammed. *Cevâhiru’l-ukûd ve mu’inu’l-Kudât ve’l-Muvakki’in ve’ş-Şuhûd*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. El-Haccac, *el-Camius-Sahih*. Nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: 1955/1956.
- Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi’u’s-Sahih*. Nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Dâru’l-hadis, 1991.
- Ömer, Çaha (ed.). *İslam Hukuku Usulü*. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2007.
- Özbek, Abdullah. *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat. 2005.
- Özyılmaz, Ömer. *İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Remlî, Şemseddîn. *Nihâyetu’l-Muhtâc ila Şerhi’l-Minhâc*. Beyrut: Dâru’l-Fikri, 1984.
- Sağlam, Bekir. *Model İnsan Hz. Peygamber*. İstanbul: Timaş Yayınları. 35. Baskı, 2003,
- Sakallı, Talat. “Hz. Peygamber ve Dini Hoşgörü”. *Diyanet İlmi Dergi*, (2000 Özel sayı), 395-414.
- Saylık, Sabahat. “İbn-i Kesir ve Süleyman Ateş Tefsiri Örnekleminde Evlilik Ayetlerine Genel Bir Bakış”. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 27/2 (Ocak 2023), 713-735.
- Sehâvî, Alemüddîn Ali b. Muhammed. *Tefsîrü’l-Kur’an*. Dâru’n-Neşr li’l-Câmiât. b.y, 2009.

Serahsi, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl. *el-Mebsut*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1414.

Sürmeli, Mehmet. *Kur'an ve Sünnete göre Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Asalet Yayınları, 3. Basım, 2021.

Solmaz, Mekki. "Kur'an'da Birey ve Toplumun İnşası". *Batman Akademi Dergisi*. 6/1 (Haziran-2022), 28-48.

Sûyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Mârevâhü'l-esain fî Ademi'l-mecl ile's-selâîn*, İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 2121, 1991.

Tarhan, Nevzat. "Toplumsal ve İnsani Boyutta İmkan ve İmtihan Alanı Olarak Aile". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*. 11. (Aralık 2021), 17-29.

Tezcan, Tuğrul. "Sünnet'te İstişare ve Hz. Peygamber'in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin'in Hayatına Yansımaları". *Dini Araştırmalar Dergisi*. 13/37 (Aralık 2010), 93-122.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *El cami'us-sahih*. Nşr. İbrahim Atve İvaz. 5. Cilt Kahire: 1382/1962.

Tuncel, Zehra. "Allah'ın Varlığının Delillerinden Biri: Aile". *Diyanet Aile Dergisi*, 49. (Ocak 2023), 38-41.

Turan, İbrahim. "Ahlâk-ı Alâî'de Aile Âhlakı". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (Ağustos 2015), 434-453.

Tütüncü, Mehmet. "Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/4 (Haziran 1985), 231-245.

Ubeyd, Kasım b. Sellâm. *En-Nâsîh ve'l-mensûh fî'l-Kur'âni'l-Aziz ve ma fihi Mine'l-Ferâ'iz ve's-Sünen*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmet, 143, 2/228

Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Eslemî, *el-Meğazi*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî. Beyrut: Darü'l kitabî'l Arabiyye, 1993.

Yaman, Ertuğrul. "Aile İçi İletişimde Temel Değerler: Sevgi". *Diyanet Aylık Dergi*, 247 (Temmuz 2011), 41-44.

Yatkın, Nihat. "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (Aralık 2010), 47-61.

Yiğit, Yaşar. *Peygamberimiz ve Hoşgörü*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.

Yıldırım, Muhammed. Emin. *Aile Ahlak*. İstanbul: Siyer Yayınları, 7. Baskı, 2021,

Yıldız, Fatih. "Zor Zamanlarda Aile Olmak". *Diyanet Aile Dergisi*, 53. (Mayıs 2023), 5-8.

Yılmaz, Musa Kazım. *Kur'ân Ailesi*. İstanbul: Hilal Yayınları, 1994.

Yılmaz, Ömer. "Aile İçi İletişim ve Huzurun Kodları". *Diyanet Aylık Dergi*, 257, (Mayıs 2012), 47-49.